

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

CONFERINȚA NAȚIONALĂ A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN – EVENIMENT REMARCABIL ÎN VIAȚA PARTIDULUI ȘI A ȚĂRII

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

1933 – ILUSTRARE A SPIRITULUI REVOLUȚIONAR, MANIFESTARE ANTIFASCISTĂ DE AMPLOARE PE PLAN EUROPEAN A PROLETARIATULUI ROMÂN

FLORIAN TĂNASESCU

AGRICULTURA TRANSILVANIEI ÎN AJUNUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

IOSIF ADAM

DOVEZI ISTORICE DESPRE UNITATEA LIMBII ROMÂNE (SEC. XV – PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA)

NICOLAE STOICESCU

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

OPINIA PUBLICĂ DIN S.U.A. ȘI RĂZBOIUL ITALO-ETIOPIAN (I.)

NICOLAE DASCĂLU

DOCUMENTAR
MEMORII, CORESPONDENȚĂ,
ÎNSEMNĂRI
CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ
ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE
REVISTA REVISTELOR
DE ISTORIE

2

TOMUL 36

1983

FEBRUARIE

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
www.dacoromanica.ro

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

**ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*) NICHITA ADĂNILOAIE,
LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, VASILE LIVEANU, AUREL
LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OLTEANU, ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU,
POMPILIU TEODOR (*membri*).**

Prețul unui abonament este de 180 lei.
În țară abonamentele se primesc la oficile poștale și difuzorii din
întreprinderi și instituții

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM
Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136-137 Telex
11226-București, Str. 13 Decembrie nr. 3,70116.

Manuscisele, cărțile și revistele pentru
schimb precum și orice corespondență se
vor trimite pe adresa Comitetului de
redacție al revistei „REVISTA DE ISTO-
RIE”. Apare de 12 ori pe an.

REVISTA DE ISTORIE

TOME 36, Nr. 2
Februarie 1983

SUMAR

Conferința Națională a Partidului Comunist Român — eveniment remarcabil în viața partidului și a țării	101
INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI	
FLORIAN TĂNĂSESCU, 1933 — ilustrare a spiritului revoluționar, manifestarea antifascistă de ampioare pe plan european a proletariatului român	109
IOSIF I. ADAM, Agricultura Transilvaniei în ajunul primului război mondial	123
NICOLAE STOICESCU, Dovezi istorice despre unitatea limbii române (sec. XV — prima jumătate a sec. XIX)	137
PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ	
NICOLAE DASCĂLU, Opinia publică din S.U.A. și războiul italo-etiopian (1935—1936) (I).	149
DOCUMENTAR	
IOAN AUREL POP, Structura invățământului istoriei la Universitatea din Cluj în perioada interbelică	169
GH. BARBOLOV (R.P. BULGARIA), Adunarea generală bulgară de la București (1872—1873)	178
MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI	
Epistolar inedit Gheorghe Magheru (I).	183
CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE	
Formarea statelor feudale românești de sine stătătoare. (<i>Mircea D. Matei</i>); Conferința științifică „O evaluare internațională a istoriei cantitative” (<i>V. Liveanu</i>); Vizită la Societatea Jules Verne (<i>Lucian Boia</i>); Cronica.	194
CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE	
ION BITOLEANU, <i>Din istoria României moderne, 1922—1926</i> , Edit. științifică și enciclopedică, București, 1981, 331 p. (<i>Ioan Saizu</i>)	200

„REVISTA DE ISTORIE”, Tom 36, nr. 2, p. 97—218, 1983.

* * * <i>Nouvelles études d'histoire</i> , VI Publiée à l'occasion du XV-e Congrès international des Sciences historiques, vol. I, Edit. Academici R.S. România, Bucharest, 1980, 326 p. (Dan A. Lăzărescu)	202
* * * <i>The Past before us: Contemporary Historical Writing in the United States</i> . Asociația istorică americană, coordonator Michael Kammen. Cornell University Press, Ithaca and London, 1980, 524 p. (Damian Hurezeanu)	207
* * * <i>Histoire du canton de Fribourg</i> , vol. I-II, Fribourg, 1981, 1112 p. (Andrei Busuioceanu)	213

REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

* * * Revue d'histoire diplomatique Quatre-vingt-quatorzième année. Tome XCIV, Nr. 1—3; 4, 1980, Société d'histoire générale et d'histoire diplomatique, 384 p., (Mihai Manea)	215
--	-----

REVISTA DE ISTORIE

TOME 36, no. 2
Février 1983

S O M M A I R E

La Conférence Nationale du Parti Communiste Roumain—événement remarquable dans la vie du parti et du pays	101
 L'INVESTIGATION DE L'HISTOIRE ROUMAINE	
FLORIAN TĂNĂSESCU, 1933 — illustration de l'esprit révolutionnaire, ample manifestation antifasciste sur le plan européen du prolétariat roumain	109
IOSIF ADAM, L'agriculture de la Transylvanie à la veille de la première guerre mondiale	123
NICOLAE STOICESCU, Preuves historiques concernant l'unité de la langue roumaine (XVe siècle — première moitié du XIXe siècle)	137
 PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE	
NICOLAE DASCĂLU, L'opinion publique des U.S.A. et la guerre italo-éthiopienne (I)	149
 DOCUMENTAIRE	
IOAN AUREL POP, La structure de l'enseignement de l'histoire à l'Université de Cluj pendant la période de l'entre-deux-guerres	169
GH. BARBOLOV (R.P. de BULGARIE), L'assemblée générale bulgare de Bucarest (1872—1875)	178
 MÉMOIRES, CORRESPONDANCE, NOTES	
Epistolier inédit Gheorghe Magheru (I)	183
 CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE	
La constitution des Etats féodaux roumains indépendants (<i>Mircea D. Matei</i>) ; La conférence scientifique „Une évaluation internationale de l'histoire quantitative” (<i>V. Liveanu</i>) ; Visite à la Société Jules Verne (<i>Lucian Boia</i>) ; Chronique	194
 LE LIVRE ROUMAIN ET ETRANGER D'HISTOIRE	
ION BITOLEANU, <i>Din istoria României moderne, 1922—1926</i> (De l'histoire de la Roumanie moderne, 1922—1926), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1981, 331, p. (<i>Ioan Saizu</i>)	200

* * * <i>Nouvelles études d'histoire VI</i> , Publiées à l'occasion du XV-e Congrès international des sciences historiques, vol. I, Editions de l'Academie de la R.S. de Roumanie, Bucarest, 1980, 326 p. (<i>Dan A. Lăzărescu</i>)	202
* * * <i>The Past before us: Contemporary Historical Writing in the United States</i> . L'Association historique américaine, coordonnateur Michael Kammen, Cornell University Press, Ithaca and London, 1980, 524 p. (<i>Damian Hurezeanu</i>)	207
* * * <i>Histoire du Canton de Fribourg</i> , vol. I—II, Fribourg, 1981, 1112 p. (<i>Andrei Busuioceanu</i>)	213
 LA REVUE DES REVUES D'HISTOIRE	
* * * Revue d'histoire diplomatique Quatre-vingt-quatorzième année. Tome XCIV, Nrs. 1—3.; 4, 1980, Société d'histoire générale et d'histoire diplomatique, 384 p., (<i>Mihai Manea</i>)	215

CONFERINȚA NAȚIONALĂ A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN – EVENIMENT REMARCABIL ÎN VIAȚA PARTIDULUI ȘI A ȚĂRII

Conferința Națională a P.C.R. s-a înscris ca un eveniment proeminent în viața partidului și a poporului nostru, prin ampla analiză a stadiului evoluției societății sociale, prin claritatea și precizia cu care au fost trasate sarcinile și orientările de viitor, prin spiritul mobilizator sub semnul căruia s-au desfășurat lucrările sale. Conferința a subliniat încă odată unitatea indestructibilă între partid și popor, maturitatea acțiunii și gîndirii comuniștilor români, capacitatea P.C.R. de a elabora soluțiile corespunzătoare fiecărei etape de dezvoltare, de a defini obiectivele prioritare pe care le ridică practica construcției sociale. Conferința a contribuit la crearea unei conștiințe vii și puternice a acestor obiective, a determinat un puternic curent de angajare în vederea realizării lor. Directivele trasate de Conferință configuraază un vast tablou al dezvoltării viitoare a țării noastre, o perspectivă sigură și clară a înaintării României pe calea socialismului.

Comuniștii, oamenii muncii, întregul nostru popor au văzut în prezența decisivă a tovarășului Nicolae Ceaușescu la lucrările Conferinței garanția prospectării optime a soluțiilor și deciziilor adoptate, chezășia transpunerii lor în viață cu maximum de eficacitate. Pătrunsă de același spirit ca toate celelalte conferințe și Congrese care jalonează viața partidului nostru în ultimii 18 ani și constituindu-se ca parte alcătuitoare organică a strategiei dezvoltării în această epocă, Conferința a imbogățit, în același timp, teoria și practica activității social-politice în țara noastră cu noi elemente, concluzii și aprecieri care se vor afla la baza preocupațiilor și activității partidului și poporului nostru în următoarea etapă.

Așa cum a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu în *Raportul* prezentat la Conferință, obiectivele strategice ale etapei pe care o parcurgem prevăd trecerea României la un nou stadiu de dezvoltare, realizarea unei noi calități a muncii și vieții în toate domeniile de activitate, dezvoltarea mai accentuată a bazei energetice și de materii prime pentru asigurarea condițiilor de progres continuu al economiei naționale. Aceste obiective se înfăptuiesc în condiții istorice specifice, interne și internaționale. Ele sănătățile să consolideze realizările și cuceririle istorice obținute de poporul nostru în anii socialismului, să armonizeze toate laturile construcției sociale, înălțând orice dereglații și disproporții, și, de la nivelul atins de economia noastră și de la baza materială existentă, să creeze premise optime pentru o nouă înaintare constantă și progresivă în opera de construire a socialismului.

Conferința Națională a partidului s-a distins, așa cum s-a arătat, printr-o remarcabilă capacitate de pătrundere a problemelor vieții noastre sociale, politice și economice, prin claritatea obiectivelor trasate. Aceasta nu însemnă că obiectivele în sine sănt lipsite de dificultăți și nu prezintă o mare complexitate, că atingerea lor nu presupune un înalt grad de mobilitate, de dăruire și de concentrare a energiilor. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat în mod special importanța factorilor morali-volitivi, necesitatea de a amplifica responsabilitatea comunistă, de a intensifica eforturile pentru a înlătura orice obstacole ivite în cale, a naviga cu siguranță și fără oprire spre țelurile care ne însuflețesc. Forța idealului, convingerea că stă în puterea noastră să înlăturăm piedicile, etica înaltă comunistă, sentimentul solidarității indestructibile a partidului și poporului, toate acestea sunt izvoare nesecate de energie morală, de temei pentru înfăptuirile viitoare ale socialismului.

Despre nivelul atins de economia noastră astăzi și despre parametri acestiei ne poate forma o idee faptul că numai în deceniul 70—80 industria a crescut de circa 3 ori, agricultura de 1,6 ori, fondurile fixe din economie reprezentind în 1982 peste 2000 miliarde de lei.

În vederea soluționării cu succes a problemelor esențiale din toate sectoarele economiei naționale Conferința națională a adoptat programe speciale pentru dezvoltarea mai rapidă a bazei energetice și de materii prime. Se poate spune că industria minieră, petrolieră și energetică constituie, în condițiile actuale, verigile hotărîtoare ale dezvoltării economice, ale funcționării optime a întregului mecanism al economiei noastre sociale. Potrivit preliminărilor conferinței urmează că încă în 1983 circa 90 % din consumul de energie primară va fi asigurat din resursele proprii, astfel ca prevederile Congresului al XII-lea privind asigurarea deplinei independențe energetice să fie îndeplinite înainte de termen. Desigur, aceasta implică mobilizarea unor mari forțe materiale și umane, aplicarea unor metode avansate de prospecțiuni, foraj petrolier și exploatare minieră, organizarea ireproșabilă a activității și introducerea unui înalt spirit de disciplină, inițiativă și operativitate la toate nivelele de conducere a sectoarelor respective, ridicarea nivelului de calificare a personalului muncitor și a specialiștilor. Sarcini speciale decurg de aci pentru cercetarea științifică. „În mod deosebit — a subliniat tovarășa Elena Ceaușescu în cuvîntul la Conferință — cercetarea trebuie să-și concentreze activitatea pentru creșterea mai rapidă a bazei proprii energetice și de materii prime. În acest scop se impune intensificarea și perfecționarea activității de cercetare geologică pentru descoperirea și punerea în valoare de noi substanțe minerale și resurse energetice, sporirea eficienței lucrărilor de prospecțiuni și explorări, scurtarea perioadei de trecere de la fază de cercetare la punerea în producție a rezervelor descoperite. Totodată, cercetarea științifică trebuie să asigure crearea de noi tehnologii și perfecționarea continuă a tehnologiilor existente privind extractia și prepararea substanțelor minerale, accentuarea valorificării complexe și complete a potențialului de rezerve, inclusiv a celor situate la mare adâncințe sau cu conținuturi mai sărăce de substanță utilă”.. Despre ritmul creșterii economice în domeniul energetic și al mineritului putem judea după faptul că în 1883 este prevăzută o creștere de circa 12 milioane de tone huilă, iar în cincinalul 1981—1985 urmează să fie puse în funcțiune termocentrale electrice cu o

capacitate de peste 4400 μw. De asemenea, în cursul acestui cincinal se vor pune în funcțiune hidrocentrale cu o putere instalată de aproape 2500 μw față de 3600 μw cît s-a realizat în întreaga perioadă de după eliberare. În 1990 energetică nucleară va furniza 3500 μw.

Paralel cu creșterile spectaculoase ale bazei de materii prime și surse energetice, Partidul Comunist acționează cu toată hotărîrea pentru reducerea consumurilor specifice, pentru îmbunătățirea tehnologilor în toate sectoarele industriei, astfel ca încă în cincinalul în curs consumurile energetice să fie reduse cu 10—15%. Este o problemă fundamentală a eficienței economice, cu atit mai mult cu cît există încă destule rezerve în această privință. Conferința Națională a elaborat, de asemenea, programe pentru folosirea judicioasă a materiilor prime, recuperarea și refolosirea materialelor. În unele sectoare, aşa cum s-a subliniat la Conferință, se pot asigura 50% și chiar mai mult din necesarul de materii prime prin recuperarea și refolosirea materialelor.

În sistemul transformărilor calitative din țara noastră un rol determinant revine eficienței economice, stadiul actual al dezvoltării economiei permitînd trecerea de la astă numita eficiență globală — care ia în considerare compensarea efectelor economice cu sensuri contrare — la realizarea eficienței economice a fiecărui factor al producției sociale.

Concepția Partidului Comunist Român, a secretarului său general cu privire la infăptuirea unei noi revoluții agrare a imprimat acestui domeniu fundamental al vieții noastre economice un nou dinamism. Comitetul Central al partidului a stabilit un amplu complex de măsuri — de ordin organizatoric și cu caracter economic-stimulativ — menite să ridice hotărît nivelul producției agrare, să rezolve programul de autoaprovisionare, să asigure corelarea necesară a tuturor sectoarelor economiei agrare, cu un cuvînt să creeze o agricultură de înalt randament. Mecanizarea completă a operațiilor agrare pînă în 1985, realizarea programelor de irigații și îmbunătățiri funciare, extinderea și îmbunătățirea bazei furajere, participarea mai activă a agriculturii la export, sint sarcini care figurează pe ordinea de zi a economiei noastre rurale.

Dobindește o semnificație istorică faptul că pentru prima dată în evoluția agriculturii românești, în 1982 s-au obținut peste 1000 de kg cereale pe cap de locuitor. De la acest nivel se preconizează ridicarea, în continuare, a producției și productivității muncii agricole, în ritmuri susținute, ținindu-se seama de rezervele potențiale ale agriculturii socialiste, de eforturile economice, tehnice și materiale pe care statul socialist le face pentru prosperitatea economiei agrare.

Conferința Națională a P.C.R. a relevat încă odată vocația pașnică a poporului și statului nostru, militarea neabătută a partidului pentru triumful păcii, rolul proeminent al secretarului general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu, în afirmarea României socialiste ca factor dinamic al vieții internaționale contemporane, al luptei pentru pace. Raportul prezentat de secretarul general la Conferință a cuprins cu acuitate și cu forță de pătrundere remarcabilă caracteristicile vieții internaționale actuale, tendințele și fenomenele definitorii ale acesteia. „Agravarea situației mondiale — a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu — creșterea pericolului de război fac mai necesară ca oricind unirea tuturor forțelor realiste, antiimperialiste, care doresc pacea, a tuturor popoarelor, pentru oprirea

cursului spre noi războie, spre un război mondial, pentru apărarea păcii, bunul suprem al tuturor popoarelor, al întregii omeniri".

Scutind cu luciditate complexitatea situației internaționale actuale, raportul la Conferință și lucrările acesteia au fost pătrunse, în același timp, de increderea în capacitatea maselor, a popoarelor, a oamenilor de stat realiști de a bura cursul spre agravarea situației mondiale, spre un război catastrofal. Omenirea are posibilitatea și datoria să discearnă că războiul nu este o fatalitate ineluctabilă și că rațiunea nu poate și nu trebuie să rămînă neputincioasă în fața catastrofei.

Raportul prezentat la Conferință formulează teze și concluzii noi de mare interes teoretic cum este cea care subliniază că „noua contradicție, dintre țările bogate și țările sărace... devine cea mai importantă contradicție a epocii contemporane”.

Izvorită din adinea înțelegere a imperativelor vremii, din spiritul echitației și al respectului valorilor tuturor popoarelor și națiunilor, din ideea conlucrării rodnice și active, politica externă a României socialiste, trasată încă odată în linii viguroase și clare la Conferința Națională, găsește o largă audiență în inimile tuturor oamenilor doritori de pace, ale forțelor intereseate în instaurarea unui climat fertil de cooperare creatoare.

Conferința Națională a P.C.R. s-a oprit la o serie de aspecte teoretice ale operei de construcție a socialismului în țara noastră. Împreună cu analiza teoretică, ideologică a problemelor privitoare la stadiul actual al dezvoltării României, concluziile formulate la Conferință constituie generalizări de mare importanță, capabile să lumineze fenomenele și procesele contemporane ale societății românești, să deschidă căi noi de pătrundere teoretică a realității. Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu este o viguroasă pledoarie pentru necesitatea unor relații funcționale armonioase a societății socialiste și de aci pentru înlăturarea disfuncțiunilor și contradicțiilor care se pot manifesta în anumite planuri ale societății. „Stadiul actual de dezvoltare a societății românești — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu — pune cu putere la ordinea zilei necesitatea perfecționării conducerii și planificării activității economico-sociale. Este necesar să tragem concluziile necesare din contradicțiile care se manifestă în diferite domenii, în societatea noastră socialistă, și să acționăm cu hotărire în direcția înlăturării lor rapide, restabilind un echilibru și o concordanță cît mai deplină între forțele de producție și relațiile de producție, între diferențele sectoare ale activității economico-sociale. Lichidarea contradicțiilor, stabilirea unei concordanțe cît mai deplină și dezvoltarea armonioasă a societății constituie o necesitate obiectivă pentru mersul ferm înainte în infăptuirea Programului partidului, în ridicarea patriei pe noi culmi de progres și civilizație, în creșterea bunăstării generale, materiale și spirituale a poporului, în întărirea suveranității și independenței României”.

Fundamentind amplu faptul că socialismul este opera maselor, a activității lor creatoare, că numai un cuprinzător cadru democratic poate să pună plenar în valoare toate potențele creatoare ale poporului și maselor muncitoare, să dinamizeze energiile și să se creeze o temelie de granit edificiului socialist, tovarășul Nicolae Ceaușescu a relevat locul statului și al organelor sale în cadrul formelor democratice de conducere a societății și a propus să fie însușită hotărîrea plenarei din 1—2 iunie 1982

în sensul renunțării la teza dictaturii proletariatului și adoptării tezei statului democrației muncitorești, revoluționare, care dă o perspectivă nouă, superioară, dezvoltării societății omenești.

*

Analizând stadiul de dezvoltare a societății românești în etapa actuală, lucrările Conferinței Naționale a P.C.R. și ale plenarei din 1—2 iunie 1982 au pus în lumină cu o forță deosebită însemnatatea pe care partidul o acordă istoriei ţării, faptul că Partidul Comunist concepe înălțarea operei de construcție a socialismului pe temelia întregii istorii a poporului nostru. Trăirea puternică a prezentului de către masele largi ale poporului, adinca implicare a acestora în opera de construcție contemporană, nu numai că nu îndepărtează de istorie, dar, dimpotrivă, apropie. Este un merit istoric al partidului comunist, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, de a fi creat o conștiință vie asupra trecutului poporului român și de a fi dezvăluit sensul activ, mobilizator al cunoașterii acestuia. Cultivarea istoriei înseamnă atașamentul față de valorile permanente ale unui popor, față de idealurile și de năzuințele sale. Istoria este depozitarul experienței sale colective, este un uriaș izvor de învățăminte. A cunoaște istoria reprezentă, în concepția P.C.R., a descifra mesajele pe care ni le transmit faptele trecutului și a conecta aceste mesaje la realitatea contemporană. Istoria devine, astfel, o sursă de energie, de încredere în forțele poporului, o sursă de legitimă mândrie pentru lupta, munca și eroismul înaintașilor.

Prin chiar natura obiectivului și preocupărilor ei, istoria este nu numai un proces de cunoaștere, dar și un puternic factor de educare patriotică, o generoasă carte deschisă deopotrivă minții și inimii, creație științifică și modelatoare de conștiință.

Prin istorie, sentimentul patriotic ia în posesiune întregul trecut al poporului, istoria relevă conștiința de sine a acestuia. Iată pentru ce tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat, încă odată, la plenara din 1—2 iunie 1982, însemnatatea istoriei în formarea conștiinței politice a maselor, rolul ei de fundament al activității ideologice, al educației patriotice socialiste a maselor. „Nu se poate vorbi de educație patriotică, socialistă — a arătat secretarul general al partidului — fără cunoașterea și cinstirea trecutului, a muncii și luptei înaintașilor noștri. Avem un trecut glorios care reprezintă cea mai prețioasă moștenire a poporului nostru. Avem datoria să ridicăm pe o treaptă nouă și să îmbogățim cu noi cuceriri materiale și spirituale această prețioasă moștenire, să ridicăm pe noi culmi de civilizație poporul, națiunea noastră socialistă”.

Stabilirea locului în istorie a poporului român, caracterul său unitar, originea și continuitatea sa în spațiul carpato-dunărean reprezintă coordinate esențiale ale istoriografiei noastre. Există în enunțul de mai sus o bogăție de conținut asupra căruia se cuvine sătărit. În adevăr, a stabili locul poporului român în istorie implică situarea istoriei sale într-o perspectivă mai generală, integrarea vieții sale în context european. Locul românilor în istorie presupune descifrarea unor conexiuni și raporturi mai vaste în cadrul căroror evenimentele și acțiunea poporului român să-și dobândească ponderea și specificul propriu, să fie înțelese contururile naționale prin cele universale, să fie înțelese și națională însăși și reconstituie

țesătura reală prin interacțiunea și interconexiunea comunităților naționale. Locul românilor în istorie trimit, desigur, la necesitatea de a analiza caracteristicile conținutului civilizației românești, a defini valorile trecutului nostru dintr-un punct de vedere mai general.

În ce privește caracterul unitar al istoriei poporului român, aceasta este o problemă care focalizează multiple aspecte ale vieții noastre istorice și care penetrează de fapt aproape întreaga devenire românească. În primă linie vine, desigur, unitatea etnică — lingvistică a românilor, excepțională forță de afirmare a elementelor de unitate a comunității românești, în ciuda vicisitudinilor vremii. Caracterele de unitate s-au păstrat indistructibile de-a lungul timpului, au înfruntat toate încercările, au rezistat tuturor furtunilor istoriei. Pe această temelie s-a înălțat conștiința comunității și lupta pentru unitatea politică-statală, care a dus mai întii la unirea Principatelor dunărene, în 1859, și formarea statului național român modern, iar apoi, în 1918, la înfăptuirea unirii depline a românilor. „Unitatea poporului nostru este multimilenară, arată cu justețe tovarășul I. Popescu-Puțuri la Conferința Națională a P.C.R. ; ea vine din trecutul îndepărtat al statului dac centralizat și independent condus de Burebista. Această unitate a supraviețuit tuturor vicisitudinilor timpului, poporul, indiferent în ce formațiune statală s-a aflat și ce nume a purtat, și-a păstrat limba, obiceiurile și întreaga sa spiritualitate. Moldovenii, muntenii, dobrogenii, ardelenii, bănățenii au știut totdeauna că au apartinut aceluiași neam, coborîtor din traco-daci, și care au fost numiți mai tîrziu valahi sau vlahi. În evul mediu nu numai cronicarii noștri, ci și numeroși cărturari ai Europei vorbeau despre Valahia, Transilvania și Moldova, ca țări locuite de același popor. Se știe prea bine, de altfel, că însăși existența mai multor state feudale românești a fost o modalitate de rezistență și de apărare a poporului, de afirmare a libertății și neutirării în confruntarea cu tot felul de pericole, specifice epocii”.

A. D. Xenopol avea dreptate să scrie în marea sa sinteză că în trecutul țărilor române „întîmplătoare nu este asemănarea, ci dezbinarea lui ; de aceea și trebuie să sfîrșească ele prin unire”. Unirea reprezintă, astfel, un element structurant al istoriei noastre cu iradieri continue de-a lungul veacurilor.

În plus, trebuie să se țină seama că și în trecut, și din păcate și astăzi, problema unității românilor ca popor constituie o temă predilectă a unor specialiști, sau mai puțin specialiști, din afară, dispuși să ignore situația obiectivă a lucrurilor, să abdice de la adevărul istoriei în favoarea unor speculații stranii și nu odată penibile. Iată pentru ce studierea acestei probleme constituie o sarcină fundamentală a istoriografiei.

De asemenea, originea și continuitatea românilor în bazinul carpato-danubian cristalizează unul dintre cele mai tulburătoare capitole ale istoriei noastre. Așa cum releva prof. Ștefan Ștefănescu, în cuvîntul său la Conferința națională a P.C.R., „problema formării poporului român, a continuității și a permanenței sale la Dunăre și Carpați, dispune astăzi de o bază de argumentare faptică de nezdruncinat, și numai cei ce nu doresc să vină în contact cu realitatea faptelor fac abstracție de aceste argumente”.

În expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la plenara din 1—2 iunie, devenită document al Conferinței Naționale din 16—18 decembrie 1982,

se dezvoltă și îmbogățește viziunea privind integrarea istoriei mișcării muncitorești și a Partidului Comunist în istoria patriei. Cunoaștem că încă în expunerea la a 45-a aniversare a P.C.R., în 1966, tovarășul Nicolae Ceaușescu a subliniat necesitatea prezentării istoriei P.C.R. pe fondul istoriei generale a țării. Aceasta a fost o indicație metodologică de mare importanță orientând spre înțelegerea determinărilor interne ale procesului de dezvoltare a mișcării muncitorești și revoluționare și permîțînd să descifrăm semnificațiile activității și luptei partidului în funcție de trăsăturile caracteristice și sarcinile obiective aflate în fața societății românești.

La plenara din 1–2 iunie 1982, tovarășul Nicolae Ceaușescu a adîncit viziunea metodologică privind conexiunea istoriei mișcării muncitorești și a Partidului Comunist Român cu istoria țării. „Va trebui să avem o istorie unitară – a relevat secretarul general al partidului – care să redea corespunzător fiecare etapă de dezvoltare economică socială, fiecare perioadă istorică și luptele sociale, activitatea politică, să caracterizeze, în lumina adevărului bazat pe fapte și documente, atât rolul claselor sociale, al poporului, cît și al diferenților conducători ai statului și personalități politice, științifice, culturale. În această concepție a unei istorii unice, istoria poporului român va trebui să cuprindă și istoria mișcării muncitorești revoluționare, a Partidului Muncitoresc Social-Democrat, precum și a Partidului Comunist Român. Nu pot exista două istorii, una a poporului și una a partidului. Poporul nostru are o singură istorie, iar activitatea Partidului Comunist Român, ca și a altor partide în diferite perioade, constituie o parte inseparabilă a istoriei patriei”. Există în indicația secretarului general al partidului un temei teoretic profund căci numai în unitate cu ansamblul problemelor societății dintr-o epocă sau alta putem să evaluăm în termeni corecti ce reprezintă o mișcare socială sau un partid politic în destinele unei colectivități, să definim sensurile activității acestora în funcție de tendințele evolutive și de cerințele puse în fața societății. A integra și prezenta o mișcare politică în unitate cu istoria țării înseamnă a percepe această mișcare ca forță a națiunii, ca exponent al unor procese generate din adîncurile sale, ca expresie a unor cerințe ale societății date, în concordanță cu tendințele sale evolutive, cu linia de mișcare a acesteia.

Ideea integrării istoriei partidului în istoria patriei se află în consonanță cu viziunea secretarului general al partidului privind exercitarea rolului conducător al partidului, în etapa actuală, prin integrarea organică cu activitatea maselor, a poporului. Este, în fond, o viziune inovațoare cu funcție teoretică și ideologică, dar și cu finalitate practică, situind în legătură indisolubilă raportul partid-popor, partidul ca exponent al poporului, ca factor exponential al valorilor sale.

Trebuie să-și croiască drum în istorie prin luptă pentru a-și apăra identitatea și ființa proprie, pentru a-și afirma viața de stat de sine stătătoare și a crea formele de civilizație specifice, poporul român a probat, în acelaș timp, largi disponibilități de conviețuire cu acele popoare care, în cursul vremurilor, s-au așezat statoric sau numai temporar pe pămîntul patriei. Dorința de înțelegere și apropiere, vocația conviețuirii au fost consacrate în expresia cu rezonanțe unice de „omenie”. „În conviețuirea cu popoarele vecine din antichitate, cu diferite popoare migratoare, iar

apoi cu cele ce s-au aşezat în această parte a Europei în a doua jumătate și spre sfîrșitul primului mileniu — relevă tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea la plenara din 1—2 iunie 1982 — s-a produs o întrepătură și o influențare reciprocă". Prețuind valorile durate în comun de-a lungul istoriei, oamenii muncii din țara noastră, indiferent de naționalitate, prețniesc în mod special spiritul de prietenie și înfrățire pe care Partidul Comunist Român îl promovează ca pe criteriul suprem al raporturilor dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare, bazat pe deplina egalitate în toate sferele vieții materiale și spirituale.

Ca pentru intregul nostru popor, lucrările Conferinței Naționale ale P.C.R. au fost primite de oamenii de știință din domeniul istoriei, de către toți cei care activează în acest domeniu cu o largă și deplină aprobație. Orientările trasate de Conferință sunt resimțite ca sarcini care vor fertiliza cîmpul cunoașterii istorice cu noi realizări de prestigiu. Avem toate condițiile ca istoricii, cercetătorii noștri — sublinia în cuvîntul său tovarășul Petru Enache — să realizeze în spiritul generoasei concepții a secretarului general al partidului — opere de valoare, de larg răsunet în conștiințele țării, în conștiințele întregii lumi, punind istoria la locul de cinste pe care îl merită, demonstrînd practic că o considerăm bunul cel mai de preț al poporului, că suntem profund pătrunși de cuvintele profetice ale înarelui Bălcescu, potrivit căruia „Istoria este cea dintii carte a unei nații. Într-însa ea își vede trecutul, prezentul și viitorul”.

Statutul pe care documentele partidului nostru îl conferă istoriei în opera de educație patriotică și în viața intelectuală a țării, justăcea teoretică-metodologică a ideilor directoare cuprinse în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, interesul extrem de larg pe care-l prezintă cunoștințele de istorie în rîndul celor mai diverse categorii de cititori sint componentele unei ambiante stimulative pentru creația științifică, pentru afirmarea mai puternică a istoriografiei noastre. Sub acest orizont își aşază istoriciei zestrea de cuget și simțire, preocupările lor laborioase, încărcate de pulsăția efortului zilnic, dar generatoare de satisfacția lucrului împlinit cu dăruire, cu onestitate, cu acuratețea necesară.

Așa cum știm că arcul de timp pe care-l traversăm face parte dintr-o totalitate, că el se articulează dialectic cu întreaga noastră istorie, la fel știm că activitatea noastră de azi se află în strînse legături de continuitate cu opera înaintașilor, cu creația istoriografică anteroiară. E vorba, desigur, tot de o conexiune dialectică.

Asimilind organic patrimoniul nostru științific, sensibilă la contactul cu mișcarea de idei din domeniul istoriografiei pe plan mondial, cercetarea actuală ține să încheje fresca vremurilor trecute în acord cu viziunea și cu năzuințele epocii noastre, transmițînd ceva din marea vibrație a acestei epoci.

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

1933 — ILUSTRARE A SPIRITULUI REVOLUȚIONAR, MANIFESTAREA ANTIFASCISTĂ DE AMPLOARE PE PLAN EUROPEAN A PROLETARIATULUI ROMÂN

DE

FLORIAN TĂNĂSESCU

O istorie de aproape un veac și jumătate stă mărturie faptului că mișcarea muncitorească din România s-a manifestat consecvent și mereu mai viguros ca purtătoare a aspirațiilor vitale ale maselor muncitoare, ale întregului popor, ridicindu-se cu hotărire împotriva exploatației — autohtone sau străine —, pentru condiții mai bune de muncă și existență, pentru drepturi și libertăți democratice. Odată cu făurirea Partidului Comunist Român lupta de eliberare națională și emancipare socială a poporului nostru a dobândit noi dimensiuni, s-a dat un puternic impuls activității revoluționare, sub conducerea partidului masele largi de producători desfășurînd noi și tot mai intense acțiuni sociale și politice. Crearea Partidului comunist — afirmă tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele României socialiste — „a constituit o strălucită victorie politică, ideologică și organizatorică a mișcării muncitorești, un mare pas înainte în desfășurarea luptelor sociale, în apărarea intereselor maselor populare, în lupta pentru dreptate socială și națională. Încă de la înființarea sa, asumîndu-și răspunderea pentru împlinirea năzuințelor de dreptate și libertate ale maselor muncitoare, pentru dezvoltarea progresistă a societății românești, pentru interesele vitale ale poporului, partidul comunist a desfășurat o intensă activitate revoluționară, conducind clasa muncitoare la mari lupte politice și sociale”¹.

Privită din perspectiva istorică, lupta revoluționară a clasei muncitoare, organic integrată evoluției societății românești, dezvăluie nu numai imaginea unui proces în continuă amplificare și ascendență care a cuprins treptat și mase largi de cetățeni, fără deosebire de naționalitate, aparținând altor clase și categorii sociale, dar și numeroase momente de vîrf ale acestei lupte, de mare tensiune și cuprindere socială, care au avut un rol și o însemnatate deosebită pentru destinele proletariatului român. Un astfel de moment îl reprezintă luptele muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933, de la a căror desfășurare se împlinește o jumătate de veac.

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilaterale dezvoltate*, vol. 14, Edit. politică, București, 1977, p. 547—548.

★

Evenimentele revoluționare din acel tumultuos început de an s-au obiectivat pe fundalul unui proces de creștere și maturizare a mișcării muncitorești din România, de sporire a gradului de combativitate al proletariatului, de întărire a forței, prestigiului și influenței Partidului comunist în rîndul maselor. *Bătăliile de clasă din ianuarie–februarie 1933 fac parte integrantă din procesul revoluționar unic, ascendent din țara noastră, ele fiind o verigă de mare însemnatate a acestui proces*, a cărui finalitate s-a materializat în preluarea puterii de către clasa muncitoare și edificarea societății noi, sociale.

Prezența activă și mereu mai impunătoare a proletariatului în viața social-politică a României interbelice, a fost un fenomen obiectiv, reclamat de însăși evoluția societății românești din acea perioadă. Este știut faptul că între cele două războaie mondiale caracterul capitalist al țării s-a accentuat puternic. Legitățile proprii dezvoltării societății burgheze, terenul mai favorabil avansului forțelor de producție creat de întregirea pieței naționale, creșterea puterii economice și politice a burgheziei industrial-bancare și politica statului, dominat de către aceasta, au făcut ca în perioada interbelică să fie înregistrate progrese mai accentuate în dezvoltarea industrială a țării. Ca urmare, numărul muncitorimii, îndeosebi a celei ocupate în sfera industrială, a crescut considerabil, fapt ce a implicat sporirea rolului ei ca factor productiv precum și a ponderii și însemnatății sale în ansamblul economiei naționale. Polaritatea tot mai contrastantă a societății românești, promovarea de către clasele dominante a unei politici în contradicție cu interesele și aspirațiile de viață ale maselor largi, a avut drept efect dezvoltarea mișcărilor cu caracter social inițiate de muncitorime, care au exercitat influență asupra altor pături și categorii sociale, antrenîndu-le la luptă².

Pe planul realităților politice, clasa muncitoare prin intermediul partidelor și organizațiilor sale de masă s-a manifestat ca un factor dinamic și constructiv, elaborind și avansind soluții, în esență realiste, în consens cu necesitățile și perspectivele de dezvoltare a României. Partidul comunist și celealte organizații muncitorești au luat parte activ la viața politică, fiind prezente la alegerile parlamentare generale și parțiale, la cele județene, municipale și comunale, obținând mandate în parlament și deputați în diverse consilii. Edificatoare în acest sens rămîn alegerile comunale din februarie 1926, cînd forțele muncitorești unite (comuniști, social-democrați, socialisti) au desemnat peste 200 de reprezentanți în consilii comunale; alegerile parlamentare generale din decembrie 1928, cînd social-democrații au obținut nouă locuri de deputați în parlament; alegerile comunale orășenești și municipale din februarie–martie 1930, în urma căroro comuniștii și social-democrații au trimis peste 500 de reprezentanți în consilii comunale, orășenești și municipale, din care peste 30 au fost desemnați primari și ajutori de primari, și scrutinul parlamentar din 1931, cînd Blocul muncitoresc-țărănesc, organizație de masă legală a P.C.R., ieșea victorios în cinci județe, avînd dreptul la tot atîtea locuri în Adunarea deputaților, iar P.S.D. în șase județe.

² Ion Popescu-Puțuri, *Partidul revoluționar al clasei muncitoare a dus România în pas cu viitorul, în „Anale de istorie”* (1933), p. 10.

Un aspect politic important, deși nu continuu, datorită manifestării unor concepții rigide, stîngiste în cadrul organizațiilor muncitorești în anumite perioade, l-a constituit colaborarea acestora pe plan electoral, fie local, fie la nivel național, cu partide politice burghezo-democratice cum au fost Partidul țărănesc, Partidul poporului, Partidul național-țărănesc și.a., ceea ce denotă rolul și importanța mișcării muncitorești, luată în ansamblu, ca forță social-politică de sine stătătoare.

Succesele repartite pe plan social-politic ar fi fost infinit mai consistente, mai importante și cu implicații mai profunde dacă în acei ani unitatea clasei muncitoare nu s-ar fi rupt temporar. După cum este cunoscut, scindarea organizațiilor politice și profesionale ale proletariatului român la începutul deceniului al 3-lea, nu avea o bază social-economică reală, ci a fost consecința unor imprejurări specifice dezvoltării mișcării muncitorești pe plan internațional, care au influențat inevitabil și situația din mișcarea muncitorească din România. Pentru acest motiv, deși scindarea se va menține pe plan sindical pînă în 1935, iar pe plan politic pînă în aprilie 1944, cînd se va realiza Frontul unic muncitoreesc, și pînă în februarie 1948, cînd s-a reconstituit partidul unic al clasei muncitoare, în întreaga perioadă interbelică, cu excepția unor cazuri izolate, toate organizațiile muncitorești au militat pentru refacerea unității. Chiar și în momentele de ascuțită polemică, atît comuniștii cît și social-democrații considerau că proletariatul din România nu-și putea atinge obiectivele sale decit avînd o organizație unică și puternică³.

Cu convingerea că desfășurarea victorioasă a luptei revoluționare era condiționată de întărirea coeziunii tuturor organizațiilor proletare, Partidul Comunist Român, cei mai înaintați revoluționari au militat neîntrerupt pentru refacerea unității. Această activitate, pentru comuniști, s-a desfășurat în condițiile grele determinate de ilegalizarea partidului. Dificultăților semnalate li s-au adăugat o serie de obstacole generate de poziția oscilantă a unor lideri social-democrați, precum și de unele tendințe dogmatice, exclusiviste, manifestate în anumite perioade în activitatea unor cadre de conducere ale Partidului comunist care preluau necritic teze eronate puse în circulație de documentele Internaționalei comuniste.

Bogatele tradiții de unitate ale mișcării noastre muncitorești, tezaurul său ideologic, organizatoric și tactic — în cadrul căruia unitatea reprezenta un bun de mare preț — și-au pus amprenta pe întreaga acțiune revoluționară a comuniștilor români, a militanților înaintați ai celorlalte partide muncitorești. Viața însăși dovedea că apărarea, cu forțe unite, a intereselor comune în fața exploatarii patronale și statului burghez constituia arma cea mai puternică a clasei muncitoare și că, atunci cînd muncitorii au acționat unitar, s-au obținut succese în confruntările de clasă, dobîndindu-se condiții mai bune de muncă și de trai, drepturi și libertăți democratice. Aspirația spre unitate, bazată pe înțelegerea intereselor comune, s-a manifestat nu numai prin eforturile de refacere a unității organizatorice a mișcării muncitorești, ci și prin participarea activă la

³ Ion Popescu-Puțuri, Mireca Mușat, *Lupta P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare și coalizarea tuturor forțelor de stînga, democratice împotriva fascismului, pentru preluarea puterii și construirea socialismului*, în *"Anale de istorie"*, nr. 2/1975, p. 103.

lupta revoluționară, alături de muncitorii români, a muncitorilor aparținând naționalităților conlocuitoare din țara noastră — idee ce a crescut organic în mișcarea muncitorească din România.

De-a lungul anilor au fost numeroase momentele în care muncitorii comuniști, social-democrați, socialisti ori fără de partid s-au aflat alături în luptă.

Experiența acțiunilor având la bază unitatea muncitorească a permis înlăturarea treptată a unor neînțelegeri și poziții preconcepute între organizațiile muncitorești, lăsind loc, într-o mai largă măsură, spiritului de înțelegere și conlucrare, aprecierilor mai nuanțate, mai realiste.

Practica vieții politice din anii premergători luptelor din ianuarie—februarie 1933, mai ales a celei din perioada crizei economice, noul raport de forțe care se contura pe plan intern și extern, ca urmare a ascensiunii pericolului fascist, a determinat Partidul Comunist Român să eliminate tot mai mult din concepția și acțiunile sale tezele și aprecierile eronate, cu largă circulație în mișcarea muncitorească internațională din epocă, cu privire la politica de alianțe, la caracterul partidelor muncitorești sau burgheze, la regimul politic, la orientarea externă a statului român și.a. Prin prizma cumului de experiență, a studierii mai atente și profunde a realităților românești precum și ca urmare a detașării treptate de influențele exercitate de Comintern, comuniștii români au început să privească diferențiat partidele și grupările politice menționate, să-ă orienteze spre apropierea față de unele dintre acestea, aducînd, totodată, corecții tacticii promovate în politica de alianțe. Înțelegînd gravitatea pericolului fascist, P.C.R. s-a lansat într-o vastă și viguroasă acțiune de închegare a frontului unic muncitoreesc, ca fundament al coalizării forțelor proletare, democratice și antifasciste pe platforma comună a apărării democrației, suveranității, independenței naționale și integrității teritoriale a României.

Luptele din ianuarie—februarie 1933 s-au desfășurat pe acest teren de căutări, de reorientări politico-tactice, de apropiere treptată și conlucrare între forțele muncitorești, fiind, astfel, *purtătoarele* acestui suflu nou și deopotrivă rampă de lansare, pe temeiul experienței lor pozitive, a unei vaste opere de reunificare la scară națională a forțelor proletariațului român, de realizare a unei largi coaliții de forțe capabilă să se opună cu succes înaintării pericolului fascist extern și intern.

*

Așa cum este cunoscut, după o perioadă de refacere și dezvoltare economică, puternic stimulată de înfăptuirea unității național-statale în 1918, România a fost angrenată într-o gravă și îndelungată criză economică, ca urmare a recesiunii economice mondiale, declanșată în 1929. Pozițiile importante deținute de marea finanță străină în economia națională au avut drept efect agravarea manifestărilor crizei în țara noastră. Producția industrială și agrară s-au diminuat considerabil, un mare număr de întreprinderi de stat și particulare au dat faliment, ceea ce a condus la creșterea vertiginoasă a șomajului și a prețurilor la produsele destinate consumului.

Cercurile guvernamentale din acei ani au încercat, cum se străduieseră de mai multe ori înainte, să depășească situația dificilă în care se afla

economia românească prin măsuri de restrințiere a producției, concedieri, reduceri de salarii, sporirea impozitelor și amenziilor de tot felul, lichidarea unor drepturi și libertăți cetățenești cucerite prin luptă de proletariat. Urmărind acest obiectiv, clasele dominante au concesionat importante surse de venit național unor cercuri monopoliste străine, au semnat „planul de asanare” de la Geneva, au acceptat controlul creditorilor din afara țării asupra gestiunii unor importante instituții și întreprinderi ale statului.

Pe fondul unei asemenea situații, care a afectat dureros condiția socială a celei mai mari părți a populației țării, s-a dezvoltat o puternică mișcare protestatară, concretizată în forme și mijloace diverse de manifestare, pornind de la memorii și petiții și mergind pînă la demonstrații, acțiuni de stradă și greve. *Forța propulsoră și mobilizatoare a acestui torrent social a fost proletariatul român, în fruntea căruia s-au situat muncitorii ceferiști și petroliști.* De la greva minerilor de la Lupeni din august 1929, la ridicarea revoluționară de la începutul anului 1933, este un drum de neîntrerupte acțiuni ale proletariatului, țărănimii, micilor meseriași, învățătorilor, pensionarilor, somerilor, văduvelor de război, funcționarilor etc. Au declarat greve muncitorii metalurgiști din București („Lemaître”, „Vulcan”, „Malaxa” și.a.), Arad („Astra”), Reșița (U.D.R.), Brașov (I.A.R.); minerii din Anina, Doicești, Livezeni, Șotinga, Aninoasa; textiliștii și textilistele din Capitală („Adesgo”, „Venus”), Buhuși, Timișoara, Iași, Cluj, Brașov; muncitorii portuari din Constanța, Tulcea, Galați, Brăila, Turnu Severin, Corabia, Orșova etc.; lucrătorii de la întreprinderile și atelierele de croitorie și cizmărie din București („Talpa”, „Mociornița” etc.), Cluj („Dermata”), Galați, Oradea. Acțiuni protestătare ale somerilor au fost înregistrate la București, Constanța, Brașov, Reșița, T. Severin, Tîrgu Mureș și.a.; ale meseriașilor, funcționarilor, cadrelor didactice, la București, Craiova, Iași, Bacău, Cluj, Timișoara etc.

Dintre toate manifestările de nemulțumire ale maselor față de politica promovată de cercurile guvernante s-au detașat acțiunile inițiate de muncitorii petroliști din Valea Prahovei, precum și de feroviarii din Capitală, Galați, Brăila, Iași, Cluj, Tîrgu Mureș, Dej, Pașcani, Simeria, Sibiu atât prin sfera largă de cuprindere a muncitorimii în luptele revoluționare, cât mai ales prin formele organizatorice aplicate în timpul desfășurării lor.

În plin proces de creștere a combativității revoluționare a maselor muncitoare, în frunte cu proletariatul, precum și de cristalizare a formelor și metodelor de luptă a avut loc Congresul al V-lea al Partidului Comunist Român, ale cărui lucrări s-au desfășurat în decembrie 1931. Fără să fi eliminat pe de-a-ntregul unele teze eronate și neajunsuri care s-au manifestat pînă atunci, Congresul a avut meritul de a fi marcat un reviriment în interpretarea unor fenomene și procese specifice societății românești, de a fi fundamentat principiile tactice și orientări strategice pentru activitatea revoluționară din acea etapă istorică, cît și în perspectiva istorică. Întărirea unității Partidului comunist, ca urmare a lichidării în linii esențiale a luptelor fraționiste din anii 1929–1930, clarificarea unor probleme de ordin strategic și tactic, combaterea unor metode și practici greșite care își făcuseră loc în activitatea P.C.R. în perioada anterioară, au avut drept urmare întărirea capacitatii sale de a răspunde sarcinei

de a organiza și conduce lupta proletariatului, a maselor muncitoare afectate de urmările crizei. S-a stabilit ca punct de plecare al întregii activități revoluționare a partidului, atragerea majorității clasei muncitoare prin realizarea frontului unic, pe baza dezideratelor imediate ale maselor proletare. Urmărind infăptuirea acestui obiectiv, Congresul a dat orientarea ca să fie create organe de front unic, în vederea pregătirii și desfășurării la un nivel superior a acțiunilor clasei muncitoare. S-au impus atenției, ca forme organizatorice viabile, comitetele de acțiune, de fabrică și de grevă, gărzile de autoapărare și pichetele de grevă, alese din rîndul muncitorimii în cadrul unor adunări largi, cu participarea întregii mase de salariați.

Aplicarea în practică a acestor hotărîri, coroborată cu continuarea unor metode și forme de acțiune a căror viabilitate a fost probată în luptele sociale de pînă atunci, au evidențiat posibilitatea și necesitatea trecerii la infăptuirea frontului unic la nivele mai înalte : regionale, ramuri economice, întreaga țară. În aceste condiții prielnice pentru intensificarea procesului de creare a comitetelor de acțiune, Partidul Comunist Român a organizat, la 20 martie 1932, la București, Conferința pe țară a muncitorilor ceferiști, care a adoptat un program de revendicări economice și politice pentru întreaga masă de salariați de la căile ferate și a ales un Comitet Central de acțiune. Secretar al acestui comitet a fost desemnat Gheorghe Gheorghiu-Dej.

S-a dovedit atunci, cum se va dovedi și în anii ce vor urma, că Partidul comunist a găsit cele mai adecvate mijloace și cai de organizare a maselor de muncitori, că a impulsionat și dinamizat spiritul lor de clasă revoluționară a societății românești, că s-a ridicat la înălțimea comandamentelor epocii, trasând cele mai potrivite direcții de acțiune ale proletariatului, ale maselor exploatațe.

La începutul anului 1933, ca urmare a intrării în vigoare a acordului de la Geneva, a avut loc o nouă și considerabilă diminuare a condițiilor de muncă și de existență ale lucrătorilor ceferiști și petroliști. Apreciind că aceștia constituiau, în acea vreme, detașamentele cele mai înaintate ale clasei muncitoare din România, că acțiunile lor puteau să reprezinte punctul de plecare pentru desfășurarea pe mai departe a întregii mișcări revoluționare, Partidul Comunist Român și-a concentrat atenția precum și cele mai importante forțe de care dispunea spre pregătirea și conducerea acestor acțiuni. Astfel, *marile bătălii ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie–februarie 1933 s-au declanșat și s-au desfășurat ca parte integrantă și ca moment culminant al uriașei efervescente revoluționare care contaminase masele muncitoare din întreaga țară.*

Primii care s-au ridicat la luptă au fost ceferiștii bucureșteni de la Atelierele „Grivița”. În urma anunțării de către guvernul național-țărănist presidat de Al. Vaida a celei de a treia „curbe de sacrificiu”, în zilele de 28 și 31 ianuarie 1933 ei au organizat ieșiri demonstrative, la care au luat parte aproape 5000 de lucrători. În același context, la 30 ianuarie, după un sir de acțiuni ale muncitorilor și somerilor din Valea Prahovei, avea loc o puternică grevă a petroliștilor de la rafinăria „Astra Română”. Încetarea luerului a fost cauzată de hotărîrea direcției întreprinderii, luată cu o zi în urmă, de a proceda la concedieri. Peste 2000 de muncitori din cele două schimburi au ocupat rafinăria. La chemarea Comitetului

de acțiune, li s-au alăturat cîteva mii de muncitori de la celelalte întreprinderi petroliere din localitate. Direcția, în fața intransigenței greviștilor, a consimțit reprimirea la lucru a lucrătorilor concediați și respectarea contractului colectiv încheiat cu muncitorii. Unitatea de acțiune proletară se dovedise mai puternică.

Succesul muncitorilor de la „Astra Română”, cît și creșterea amplorii luptei ceferiștilor din întreaga țară a determinat pe lucrătorii de la rafinăria „Româno-Americană” să declare grevă la 1 februarie. Cu greviștii s-au solidarizat muncitorii de la celelalte întreprinderi din Ploiești, locuitori ai satelor din împrejurimi.

La 2 februarie, în contextul în care tensiunea revoluționară era în creștere, muncitorii ceferiști de la „Grivița” au incetat lucrul, ocupînd atelierele. Această înaltă formă de luptă a feroviarilor, folosită de altfel și în acțiunile petroliștilor, a fost însoțită de o puternică mișcare din afară, la porțile atelierelor manifestînd mii de oameni ai muncii din București. Concomitent s-au desfășurat acțiunile muncitorilor ceferiști de la „Nicolina” — Iași, Galați, Cluj, Pașcani și alte centre. Combativitatea muncitorilor a impus guvernului să promită satisfacerea principalelor revendicări, printre care recunoașterea comitetelor de întreprindere ca organe reprezentative ale muncitorilor, renunțarea la diminuarea salariului ș.a.

Cercurile guvernante, în intenția vădită de a stăvili lupta maselor populare, au introdus starea de asediul, au interzis activitatea comitetelor de acțiune, a sindicatelor revoluționare și a unor organizații antirăzboinice, au suspendat ziare muncitorești, au operat arestări în rîndul militanților revoluționari. Ca urmare a acestor măsuri, dar mai ales a arestării în noaptea de 14 spre 15 februarie a conducătorilor ceferiștilor și a altor fruntași ai mișării muncitorești de la Atelierele C.F.R. — „Grivița”, în dimineața de 15 februarie lucrul la marea întreprindere bucureșteană a incetat. Cei aproape 8.000 de feroviari revendicau înlăturarea stării de asediul, eliberarea celor arestați, libertate pentru activitatea Comitetului de fabrică și a sindicatului, respectarea cuceririlor de la 2 februarie. După ocuparea atelierelor, greviștii au organizat puternice gărzi de auto-apărare și pichete de grevă. Peste 12.000 de oameni — membri ai familiilor greviștilor, muncitori de la aproape toate întreprinderile Capitalei, funcționari, intelectuali, studenți — au înconjurat atelierele „Grivița”, în semn de solidaritate cu ceferiștii.

Guvernul nu era însă dispus să cedeze. Utilizînd forța el a înăbușit lupta eroică a ceferiștilor grivițeni⁴, care va deveni simbol peste veacuri a abnegației revoluționare a clasei noastre muncitoare, a voinței sale de a fi unită și puternică.

Dimensiunea istorică a semnificației și importanței luptelor muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933, la cinci decenii de la desfășurarea lor, apare și mai pregnant în evidență. Luîndu-se în considerare împrejurările interne și externe în care au avut loc, aceste mari ridicări la luptă ale proletariatului român au demonstrat capacitatea clasei noastre muncitoare de a se opune politicii promovate de cercurile

⁴ Pentru desfășurarea luptelor revoluționare din 1933 a se vedea: 1933. *Luptele revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști*. Edit. politică, București, 1971.

guvernante, de a influența cursul evoluției societății românești din acea vreme. Deși reprimate, bătăliile sociale de la începutul furtunosului an 1933 au impus recunoașterea unor deziderate economice ale muncitorimii, au condus la eşuarea planului de la Geneva, la căderea guvernului național-țărănesc presidat de Al. Vaida, stigmatizat de opinia publică românească pentru reprimarea singeroasă de la „Grivița”. Într-un context mai larg, bătăliile de clasă din 1933 au reprezentat o serioasă lovitură dată politicii claselor dominante, ale au întîrziat, totodată, venirea la putere a fascismului și au prefigurat viitoare ample acțiuni ale oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, circumscrise împlinirii idealului socialist.

Organizând și conducind marile acțiuni bazate pe unitatea de acțiune a muncitorimii ceferiste și petroliste, Partidul Comunist Român și-a sporit autoritatea și prestigiul în fața clasei muncitoare, a maselor largi populare, afirmîndu-se ca forță politică cea mai înaintată a societății românești, ca exponent fidel și hotărît al aspirațiilor vitale ale unui întreg popor. A crescut considerabil forța și capacitatea organizatorică a partidului prin intrarea în rîndurile sale a noi contingente de muncitori, de oameni ai muncii; a sporit, de asemenea, numărul simpatizanților Partidului comunist din cele mai variate straturi sociale, care s-a transformat, astfel, într-un organism politic cu o largă sferă de cuprindere și influență politică în mase.

Marile ridicări la luptă din ianuarie-februarie 1933, amplu susținute de masele largi populare, prin caracterul lor politic au fost pentru acea vreme expresia cea mai fățușă a frâmintărilor sociale a milioane și milioane de oameni spoliați, exploatați, revoltați; ele au demonstrat maturizarea politică a clasei muncitoare, care a urmat cu încredere îndemnurile și chemările revoluționare ale comuniștilor, dînd glas, astfel, proprietelor lor gînduri și năzniști, proprietelor lor speranțe de mai bine.

Desfășurate în condiții internaționale complexe, cînd pericolul fascist se accentuase ca urmare a instaurării hitlerismului la putere în Germania, luptele muncitorimii române din 1933 au depășit prin semnificație și însemnatate granițele țării, au avut un larg răsunet peste hotare. Fiind printre primele ridicări în Europa ale proletariatului, la scurtă vreme după venirea lui Hitler la putere, ele se constituie într-o primă și viguroasă reacție cu caracter antifascist, antihitlerist, făcînd dovada că proletariatul român acționa deja cu hotărîre împotriva pericolului fascist extern și intern. „Măretele lupte revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști — aprecia «Buletinul Comitetului Central al Partidului Comunist din România» — din ianuarie-martie 1934 — au avut un mare ecou nu numai asupra tuturor muncitorilor și păturilor exploatație și asuprile din România, dar și asupra muncitorimii internaționale”. Publicația releva faptul că ridicarea revoluționară a feroviarilor și petroliștilor români „a avut loc în momentul cînd reacționează fascistă își intindea stăpinirea asupra Germaniei, iar burghezia internațională, îmbătăță de succesul fascismului în Germania, trecea la mijloace din ce în ce mai sălbaticice de oprimare a maselor muncitorești și țărănești”. Era o recunoaștere pe cit de realistă pe atît de importantă.

Vibrantele mărturii ale solidarității internaționale cu lupta eroică a clasei muncitoare din România din 1933⁵ au exprimat atunci, ca și mai

⁵ Vezi: A. Deac, Gh. Matci, *Februarie 1933. Ecoul internațional*, Edit.științifică, București, 1967.

tîrziu, aprecierea de care se bucura pe plan internațional activitatea Partidului comunist, a mișcării noastre muncitorești. În numeroase țări ale lumii clasa muncitoare, alte pături și categorii sociale și-au manifestat solidaritatea cu lupta ceferiștilor și petroliștilor din România, cu proletariatul român în general. În presa muncitorească din diferite țări s-a vorbit multă vreme de „exemplul” muncitorilor români, de „pilda de eroism”, „de făclia aprinsă de muncitorul român” care trebuia dusă înainte. Într-un apel al Comitetului internațional al muncitorilor feroviari, publicat în „La Tribune des cheminots” din 1 martie 1933, după ce se sublinia că „lupta muncitorilor feroviari români are și o deosebită importanță internațională”, se aprecia că : „În această perioadă, lupta eroică a muncitorilor feroviari români este un semnal. Pentru muncitorii feroviari din toate țările ea este dovada că forța clasei muncitoare este imensă și de neînvins atunci cînd este unită, avînd la bază frontul unic muncitoresc...”.

Referindu-se la marile ridicări la luptă din ianuarie—februarie 1933, care au constituit punctul de culminăție a bătăliilor sociale desfășurate de către proletariat, de masele muncitoare din România în anii crizei economice, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, subliniază : „Luptele de clasă din perioada crizei economice, și mai ales luptele din ianuarie—februarie 1933, au constituit un moment de o deosebită importanță în istoria mișcării noastre muncitorești, au avut o profundă înriuire asupra vieții politice și sociale din România. Ele au dat o puternică lovitură claselor exploatațioare, au frinat ofensiva capitalului împotriva drepturilor economice și politice ale oamenilor muncii. Desfășurate la scurtă vreme după instaurarea dictaturii fasciste hitleriste în Germania, luptele proletariatului român din 1933 au avut și o însemnatate internațională, înscriindu-se printre primele mari acțiuni ale proletariatului mondial împotriva fascismului”⁶.

Procesele conducătorilor luptelor ceferiștilor și petroliștilor, judecate în iulie 1933, la București și în iunie următorul an, la Craiova, au constituit un nou prilej de manifestare a largei și viguroasei solidarizări cu cele două detașamente de frunte ale clasei noastre muncitoare. O mărturie elocventă în acest sens o constituie și prezența la procesul de la Craiova a tinărului militant comunist și patriot Nicolae Ceaușescu care se impusese prin simțul organizatoric, dinamismul și clarviziunea politică în cadrul activității desfășurate în conducerea Comitetului național antifascist. În cursul lunii iunie 1934 el a fost arestat la Craiova, avînd asupra sa un număr de 22 liste de subscriptie și proteste semnate de membrii organizațiilor comuniste din Capitală.

Exemplul tenacității și consecvenței revoluționare a muncitorimii ceferiste și petroliste, dat în 1933, a relevat cu deosebită forță rolul de hegemon al clasei muncitoare din țara noastră în lupta desfășurată de masele largi populare împotriva exploatației capitaliste. Exercitarea cu succes a acestui rol nu se putea infăptui decît în condițiile cînd proletariatul era unit atât sub raport organizatoric, cit și politico-ideologic. Cel mai de preț învățămînt desprins din luptele sociale ale anilor crizei economice, îndeosebi din 1933, a fost că unitatea de acțiune, forța unită a muncitorii-

⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1. Edit. politică, București, 1968, p. 366—367.

mii constituia tăria ei și, deopotrivă, garanția succesului în confruntările de clasă.

Valorificînd bogata experiență desprinsă din luptele din iarna lui '33, privind necesitatea și posibilitățile reale de a înfăptui unitatea de acțiune a proletariatului român, Partidul comunist și-a intensificat în perioada următoare eforturile pentru închegarea Frontului unic muncitoresc, ca fundament al unei largi coaliții a forțelor progresiste și patriotice în care vedea sigura cale de a baraj ascensiunea pericolului fascist. În nenumăratele rînduri, Partidul comunist s-a adresat cu propuneri de colaborare celoralte partide muncitorești. „Imense sunt puterile unite ale maselor. Formidabilă puterea unită a proletariatului... Rolul nostru de proletari, rolul partidelor noastre ca partide muncitorești este să fie în fruntea acestei lupte! Succesul ei atîrnă numai și numai de unitatea proletară, de unitatea maselor. Această unitate e în curs și nimic nu o va putea opri. Să ajutăm, să grăbim realizarea ei!” — îndemna un document al P.C.R. din 1935.

În aceste eforturi, Partidul comunist s-a întîlnit cu pozițiile unor militanți de frunte și mase largi de membri ai Partidului social-democrat, Partidului socialist-unitar, Partidului socialist, a căror atitudine a cunoscut ea însăși sensibile modificări în sensul unei mai largi deschideri către colaborare și acțiune comună. „Destulă dezbinare! Unitatea — aceasta să ne fie ţinta cea mai apropiată și gîndul cel mai sincer!” — scrisă în acei ani oficiosul P.S.D., „Lumea nouă”.

Tocmai în asemenea împrejurări s-au putut realiza o seamă de importante înțelegeri și acorduri de colaborare, precum și acțiuni de luptă ceea ce au constituit pasii însemnați pe drumul înfăptuirii unității de acțiune cum au fost, de pildă, încheierea, în octombrie 1934, a unui acord de front unic între Comitetul național antifascist și Liga muncii (organizații legale îndrumate de P.C.R.), pe de o parte, și Partidul socialist-unitar, pe de altă parte; semnarea acordurilor de colaborare antifascistă de la Băcia, București și Tebea la sfîrșitul anului 1935; participarea muncitorilor comuniști, social-democrați, socialisti-unitari, socialisti sau neîncadrați în partide la acțiuni cu caracter economic (greve) și politice (demonstrații, adunări, mitinguri etc.). Un însemnat succes în direcția refacerii unității mișcării muncitorești l-a constituit încadrarea, începînd cu anul 1935, a sindicatelor unitare, aflate sub influența P.C.R. și a celor independente, aparținînd Partidului socialist-unitar, în Confederația generală a muncii (condusă de social-democrați), devenită astfel unica centrală sindicală din țară — ceea ce a sporit forța și combativitatea proletariatului român.

Marea însemnatate a unității a fost odată mai mult verificată cu prilejul alegerilor parlamentare parțiale de la Hunedoara și Mehedinți din februarie 1936, cînd acțiunea unită a muncitorimii, în jurul căreia s-au coalizat celelalte forțe democratice, a asigurat succesul candidaților frontului democratic.

O grandioasă expresie a unității proletare au constituit-o puternicile manifestații antifasciste de la 1 Mai 1939. Partidul comunist, și în acele istorice momente, a dovedit din nou cu temeinicie că era forța politică

⁷ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice (în continuare: Arh. I.S.I.S.P.), Cota A-XIX — 23.

cea mai clarvăzătoare și revoluționară din societatea românească. Strădaniile sale de a găsi cele mai adecvate forme și mijloace de acțiune pentru a înobiliza largi forțe sociale, democratice și progresiste ale națiunii, în cadrul unui front cuprinsător de luptă, menit să oprească ascensiunea fascismului spre putere în România, să salveze independența și suveranitatea sa națională, și-au găsit o strălucită concretizare în chemarea patriotică adresată membrilor de partid, întregului popor de a lupta pînă la sacrificiu, cu arma în mînă, pentru apărarea fruntariilor naționale strămoșesti. „P.C.R. declară: — glăsua un manifest al Partidului comunist lansat la 17 martie 1939 — comuniștii vor lupta cu arma în mînă în primele rînduri. Uniți-vă cu toții într-un singur front puternic contra lui Hitler și aliaților săi revizionisti”⁸.

În spiritul acestei chemări, comuniștii au imprimat un puternic caracter revoluționar, antifascist și antirăzboinic marilor manifestații din Capitală și provincie organizate cu prilejul zilei de 1 Mai.

Din inițiativa conducerii de partid, s-a constituit o comisie conspirativă de organizare a sărbătoririi zilei de 1 Mai, alcătuită din cadre de frunte ale P.C.R. și ale tineretului comunist. O contribuție remarcabilă în ansamblul pregătirilor și măsurilor care au determinat caracterul antifascist și patriotic al manifestațiilor de la 1 Mai a adus-o tineretul comunist, aflat în acea epocă în plin proces de reorganizare, sub conducerea tînărului militant al Partidului Comunist Român, Nicolae Ceaușescu. Prezența tovarășului Nicolae Ceaușescu în comisia de organizare a manifestațiilor pentru ziua de 1 Mai 1939 poartă în sine semnificația prețuirii pe care partidul o acorda meritelor sale de încercat luptător, discernământului său politic, dirzeniei și intransigenței revoluționare, patriotismului inflăcărat — calități pe care le probase în numeroase împrejurări.

Evenimentele din memorabila zi de 1 Mai 1939 constituie o expresie eloventă a poziției hotărît antifasciste a poporului român, a fermității sale în apărarea hotarelor țării și deopotrivă a capacitații organizatorice a P.C.R.

Așa cum apreciază tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele României socialiste, evenimentele revoluționare prilejuite de sărbătorirea zilei de 1 Mai 1939 reprezentă „o dovadă a maturității clasei muncitoare, a posibilităților de care dispunea atunci poporul român, forțele sale revoluționare și progresiste de a organiza cu succes lupta împotriva războiului și fascismului”⁹.

Același spirit de unitate a caracterizat și marile acțiuni de protest din vara anului 1940 — împotriva Dictatului de la Viena, a ciuntirii teritoriului național —, cînd comuniștii, social-democrații, socialistii, toate elementele patriotice și democratice s-au aflat alături, împărtășind aceeași durere și revoltă, exprimîndu-și hotărîrea neclintită de a lupta pentru redobindirea drepturilor istorice ale poporului român încalcate cu brutalitate.

Evoluția evenimentelor interne și internaționale — instaurarea dictaturii antonesciene, declanșarea celei de a doua conflagrații mondiale — au

⁸ Arhiva I.S.I.S.P., Cota A—XXIII—9, inv. 1030.

⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilaterale dezvoltate*, vol. 10, Edit. politică, București, 1974, p. 183.

dat noi dimensiuni conlucrării dintre organizațiile muncitorești. Partidul comunist a avansat ideea ca, pe osatura Frontului unic muncitoresc, să se înfăptuiască o largă concentrare de forțe social-politice antifasciste și antihitleriste. Este meritul istoric al P.C.R. că, în acele grave imprejurări pentru țară, pentru însăși existența națiunii române, a reușit să facă dovada maturității, clarviziunii și realismului său politic, a reușit să desprindă din complexitatea problemelor acele obiective care, într-o formă sau alta, potențial, trebuiau să fie acceptate de către toate forțele democratice, antifasciste, patriotice, a găsit liantul colaborării cu aceste forțe. Astfel a luat naștere, în a doua jumătate a anului 1943, Frontul patriotic antihitlerist. Conducerile P.C.R. și P.S.D. au încheiat, în aprilie 1944, acordul de Front unic muncitoresc pe care apoi s-a clădit larga coaliție de forțe social-politice, cadrul politic național al înfăptuirii insurecției din august 1944. În iunie 1944, reprezentanții P.N.T. și P.N.L., anunțau că semnează Platforma propusă de cele două partide muncitorești, care prevedea: încheierea armistițiului cu Națiunile Unite; eliberarea țării de sub ocupația germană, alăturarea ei coaliției antifasciste; restabilirea independenței și suveranității naționale; înălțarea dictaturii antonesciene și înlocuirea sa cu un regim constituțional-democratic.

În acțiunea de coalizare a tuturor forțelor sociale și politice antihitleriste clasa muncitoare a jucat rolul unui ferment și catalizator. Rolul clasei muncitoare avea să crească apoi continuu pînă la dimensiuni eroice, în lupta cu arma în mînă pentru salvagardarea intereselor supreme ale patriei.

Insurecția victorioasă din august 1944, care a marcat începutul revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, este, astfel, rezultatul acțiunii unite a întregului popor român, condus de Partidul Comunist Român, este rodul realismului liniei politice a comuniștilor, care, înaintea tuturor și mai bine ca oricine, au înțeles imperatiivele vremii, alegînd cele mai bune și mai optime soluții pentru salvarea țării. Consensul național realizat în 1944 este astfel corolarul anilor de eforturi susținute ale militanților comuniști de închegare a unor largi alianțe politice, de refacere a unității clasei muncitoare, de impulsionare a energiilor revoluționare ale întregului popor.

Pe drumul deschis de august '44, pentru care a luptat și s-a jertfit, clasa muncitoare și-a afirmat neconitenit, sub conducerea partidului, menirea sa istorică. Cucerirea puterii politice, victoria revoluției și construcției socialiste au transformat clasa muncitoare din România în clasă conducătoare a societății care și-a asumat răspunderea destinelor întregii națiuni. Îndeplinindu-și acest rol istoric, dovedindu-se prin întreaga ei activitate fidelă intereselor și năzuințelor supreme ale națiunii, clasa muncitoare, în frunte cu partidul ei comunist, și-a ciștigat încrederea, stima și prețuirea întregului nostru popor. „Într-adevăr, — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu —, muncitorimea din țara noastră, lichidînd exploatarea și asuprirea, desființînd clasele exploatatoare, făurind proprietatea socialistă, și-a pierdut caracteristicile de proletariat, a devenit o clasă cu totul nouă, producătoare a bunurilor materiale, stăpină pe mijloacele de producție și pe rodul muncii sale. Ea este clasa conducătoare în societatea noastră, care are rolul hotăritor în întreaga dezvoltare economico-socială,

în asigurarea progresului continuu al țării, a independenței și suveranității sale”¹⁰.

Realitatea dominantă a epocii care a urmat după istoricul act de la 23 August 1944 este aceea că în țara noastră socialismul a invins deplin și definitiv. Această epocă este marcată în perioada ei cea mai rodnică, mai dinamică, mai creatoare — perioada care a început odată cu Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român — de personalitatea tovarășului Nicolae Ceaușescu. Orientările de bază ale căilor de dezvoltare în ritm accelerat a țării pentru ajungerea din urmă a țărilor avansate din punct de vedere economic, datele și principiile fundamentale ale politiciei interne și internaționale a partidului nostru, liniile directoare de perspectivă cuprinse în Programul partidului s-au fundamentat la inițiativa sa și cu aportul său decisiv.

Trăim anii revoluției și construcției socialiste, ani de redimensionare nu numai a istoriei prezente, dar și viitoare, ani de strădaniai pentru noi însine, de autodepășire și autoperfecționare, de afirmare a geniului creator al poporului român, liber și stăpin pe destinele sale, într-o lume pe care o vrea mai bună și mai dreaptă, eliberată de primejdii și amenințări, de spectrul războiului distrugător, o lume a păcii și conlucrării fructuoase între toate națiunile planetei noastre.

1933 ILLUSTRATION DE L'ESPRIT RÉVOLUTIONNAIRE, AMPLE MANIFESTATION ANTIFASCISTE SUR LE PLAN EUROPÉEN DU PROLÉTARIAT ROUMAIN

RÉSUMÉ

Les actions révolutionnaires des cheminots de Bucarest et des ouvriers du pétrole de la Vallée de la Prahova qui se sont déroulées en janvier—février 1933 constituent les plus notables soulèvements à la lutte du prolétariat roumain durant les années de crise économique 1929—1933 et en même temps certaines des plus importantes actions de la période de l'entre-deux-guerres. Elles se sont imposées par les formes supérieures d'organisation et la combativité du très grand nombre de participants, par l'écho suscité sur le plan intérieur et international.

La réalisation de l'unité d'action entre les communistes, les socialistes indépendants et sociaux-démocrates a conféré une force particulière aux mouvements sociaux de 1933, frayant la voie à un dialogue constructif ainsi qu'à des accords de collaboration dans différents domaines entre toutes les forces politiques de la classe ouvrière roumaine, ce qui a conduit en fin de compte à l'accoplissement de son unité pleine et entière vers la fin de la cinquième décennie.

En agissant ouvertement, passant outre son statut de parti mis hors la loi dès 1924, avec une force et un tact politique particulier, le Parti Communiste Roumain a considérablement affermi ses positions et renforcé son influence au sein des masses. Dans le même temps, l'expérience des confrontations sociales au début de l'année 1933 a permis aux

¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății sociale multilateral dezvoltate*, vol. 14, Edit. politică, București, 1977, p. 583—584.

communistes roumains de réévaluer leurs positions, se détachant peu à peu de thèses et indications du Komintern et d'adopter une ligne politique proche des réalités du pays.

Vu que les cheminots et les ouvriers du pétrole roumains se sont levés à la lutte aussitôt après l'avènement des hitlériens au pouvoir en Allemagne, on estime que leur action s'est située parmi les premières prises de position contre les nazis. L'écho international suscité à l'époque reflète non seulement cet aspect mais aussi la solidarisation du prolétariat d'autres pays avec les actions révolutionnaires de la classe ouvrière roumaine.

AGRICULTURA TRANSILVANIEI ÎN AJUNUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DE
IOSIF I. ADAM

1 PREMISELE DEZVOLTĂRII CAPITALISMULUI ÎN AGRICULTURA TRANSILVANIEI

O trăsătură dominantă a evoluției economiei Transilvanieei, ca și a României, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, a fost dezvoltarea capitalismului în agricultură. Crearea agriculturii moderne capitaliste a fost legată de urmările revoluției de la 1848. Propunindu-și ca obiectiv principal eliberarea națională și socială, revoluția română a adoptat la adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 un program economic, social și politic în centrul căruia se afla cerința desființării iobăgiei fără nici o despăgubire din partea țăranilor. Eliberarea a fost rezultatul luptelor seculare ale maselor țărănești din Transilvania, care s-au intensificat în cursul revoluției, cînd în numeroase comune țăranii au refuzat plata dijunei, executarea servitușilor iobăgiei și au trecut la ocuparea forțată a pămînturilor. Sub presiunea mișcării revoluționare, prin legislația din 1848 s-a desființat iobăgia ca instituție și a fost eliberată marea masă a țărănimii Transilvaniei.

Sub presiunea puternică a revoluției, în Dieta de la Pojoni¹ au fost sancționate în primăvara anului 1848, o serie de legi valabile pentru Maramureș, Banat și Crișana care prevedeau desființarea servitușilor feudale și trecerea sesiilor urbariale în proprietatea deplină a foștilor iobagi. În Dieta Transilvaniei, întrunită la Cluj, s-a votat legea pentru desființarea iobăgiei, a robotelor de pe pămînturile urbariale, a dijimei și a servitușilor plătite în bani. Emiterea de legi speciale pentru Transilvania reflecta existența unor particularități în transformările agrare care nu puteau fi rezolvate în cadrul legislației generale și necesitau măsuri speciale.

În anul 1849, a apărut o dispoziție imperială prin care se declară „sărbătorește cum că iobăgia s-a șters pentru totdeauna și niciodată nu se va mai introduce”, și se arătau daunele ce ar aduce reîntoarcerea iobăgiei, care ar lipsi „pe țărani de o agoniseală bogată pe care ar putea-o întrebuiuța pentru îmbunătățirea sortii sale”². Această dispoziție reprezenta totodată, o recunoaștere oficială a faptului că roba nu mai era justificată din punct de vedere economic și că la baza relațiilor dintre moșieri și țărani trebuiau puse noi principii, corespunzătoare producției capitaliste.

¹ Iosif Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Edit. Dacia, Cluj, 1973, p. 182.

² Culegere de prinaltele patente împărătești ce au ieșit pentru Transilvania, p. 99–100.

Patentele împărătești din 18 februarie/2 martie 1853 referitoare la Banat, Crișana și Maramureș³ și din 21 iunie 1854 privind Principatul Transilvaniei⁴, au constituit de fapt dispoziții pentru traducerea în viață a chestiunilor nerezolvate de legile din 1848, în vederea reglementării juridice definitive a eliberării iobăgiei. Ele au prevăzut rezolvarea separării pământurilor urbariale de cele alodiale, largind astfel cadrul legislației anului revoluționar 1848⁵.

Calea deschisă pentru desființarea de fapt a relațiilor iobăgiste a fost lungă și anevoieasă. Pentru transformările capitaliste în agricultură a fost nevoie de mai mult de cinci decenii, importante rămășițe feudale continuind să existe și după primul război mondial. Înzestrarea cu pămînt a țărănimii a avut loc incomplet și parțial, ca urmare a numeroaselor măsuri de natură politică și juridică care apărau interesele foștilor nobili. Ca urmare a emiterii patentelor imperiale din 1853–1854, eliberarea iobagilor se făcea prin răscumpărarea de către stat, iar pămînturile pe care le aveau în folosință trebuiau să intre în proprietatea foștilor iobagi, care puteau să dispună liber de pămîntul lor. Un rol important în acest sens avea stabilirea mărimii suprafetelor proprietate țărănească. Fiind o expresie a intereselor marilor proprietari funciari, patenta a creat posibilitatea legală de frustare a țărănilor de o mare parte din pămînturile lor, prin aceea că a considerat pămînt urbarial numai acele gospodării care erau la 1 ianuarie 1848 în posesia iobagilor, consfințind astfel relațiile existente la acea dată între proprietari și țărani. În acest mod mari suprafete depoședate de la țărani în perioada 1819–1848 și chiar înainte de 1819, au intrat în proprietatea moșierilor.

Depoședarea țărănimii de pămînturile ce le revineau în baza legilor agrare și a patentelor urbariale a fost mult ușurată de faptul că în Transilvania nu a avut loc reglementarea urbarială din timpul Mariei Tereza, și nu au fost stabilită rici mărimea gospodăriilor iobăgești. Determinarea mărimii acestor suprafete s-a făcut în baza datelor din Conscripția Cziráky-yană, care a fost cea de a patra încercare de reglementare a relațiilor urbariale din Transilvania, ultima conseriere generală cu caracter feudal, care și-a propus ca scop prezentarea situației iobagilor din jurul anului 1820⁶. Conscripția avea o serie de neajunsuri, ca nu cuprindea numărul total al gospodăriilor iobăgești și nu a consemnat în mod individual toate sesiile considerate urbariale. Din această conscripție au rămas în afară un număr mare de țărani, care în mod deliberat nu au mărturisit suprafetele lor reale⁷.

Declarind că pămînt urbarial toate gospodăriile care erau în 1848, la 1 iulie, în mânile iobagilor, patentele din 1853–1854 nu au recunoscut calitatea urbarială a jelerilor domnești. O parte din jeleri au primit drept-

³ Patenta împărătească din 2 martie 1853, despre punere în săptă a desnodămînăriunii urbariali și a desărcinarei pămîntului în remiu Ungariei. Idem în „Voivodatul serbieșu și în banatul timișan” (Buletinul guvernului provincial pentru Marile Principatu Transilvania. Cursul anului 1853 I septiune, p. 124–125).

⁴ Patenta împărătească din 21 Iunie 1854 pentru Ardealu (Idem, I, septiune p. 300–325).

⁵ Iosif Kovács, op. cit.

⁶ Az Északi Partium 1820 ban, irta Trocsáni Zsolt, Budapest, 1966.

⁷ v. Iosif Kovács, op. www.dacoromanica.ro

tul de a-și răscumpăra îndatoririle pentru o sumă fabuloasă, de douăzeci de ori mai mare decât valoarea prestațiilor făcute cu un an în urmă⁸. O altă formă de răscumpărare era și renunțarea la o parte din pămîntul lucrat mai înainte în schimbul sumelor pretinse pentru răscumpărarea jelerilor. Or, numărul jelerilor, cu și fără pămînt, era foarte mare. Din întreaga populație urbarială a Transilvaniei istorice numai 37,74 la sută erau iobagi cu gospodării, restul de 68,24 la sută revinea jelerilor fără pămînt sau cu pămînt puțin. Pe lîngă 63.940 iobagi cu sesii exista aici un număr de 137.421 jeleri din care 108.921 cu case și 25.000 fără case⁹. Numărul jelerilor a fost de 76 la sută din totalul țărănimii în Maramureș, 72 la sută în Bihor, 60 la sută în Satu Mare și 61 la sută în Arad¹⁰. Țărănamea era defavorizată și ca urmare a faptului că în Transilvania suprafața ce revenea pe o sesie urbarială era cu mult mai mică decât cea mai mică sesie din Ungaria. Prin reglementările urbariale țărănamea a fost depoședată în fapt de importante suprafete ce le deținea înainte de reglementare. Conform unor aprecieri în Transilvania istorică au fost eliberate 63.940 gospodării iobägești, cu o suprafață de 670.500 jugăre, revenind pe un iobag, 10,48 jugăre¹¹. În urma desființării iobăgiei trebuiau să intre în proprietatea foștilor iobagi și a jelerilor urbariali din Banat, Crișana, Maramureș și Principatul Transilvaniei 3,5 milioane jugăre din circa 11 milioane jugăre existente, ceea ce însemna 31,81 la sută¹².

Reglementările urbariale au dat posibilitatea ca o bună parte din pămînturile urbariale, arături, păduri și pășuni să fie declarate alodiale și să intre în conponența marilor gospodării ale foștilor nobili. Așa de exemplu moștenirea secuiască (seculica haereditas) a fost declarată în întregime pămînt alodial, iar acele suprafete care erau în stăpinirea foștilor iobagi, puteau să intre în stăpinirea țărănilor numai prin răscumpărare¹³.

În decembrie 1855 și-au început activitatea tribunalele urbariale, iar în anul următor, la 2 februarie s-a emis instrucțiunea cu privire la organizarea tribunalelor urbariale, în urma căreia s-a trecut în masă la reglementarea chestiunilor urbariale, la stabilirea caracterului pămînturilor, la măsurarea, separarea și parcelarea lor.

Un mijloc eficace de depoședare a țărănimii de pămînt au fost și prevederile referitoare la segregările pădurilor și păsunilor și comasarea pămînturilor ca părți componente ale procesului reglementărilor capitaliste a relațiilor de proprietate din Transilvania. În procesul reglementărilor urbariale, a avut loc desprinderea marii proprietăți funciare din comunitățile feudale și transformarea ei în gospodării capitaliste bazate îndeosebi pe producția de cereale. Comasarea a fost un mijloc eficace în mîna moșierilor pentru a răpi noi pămînturi țărănești¹⁴. Cu toate măsurile luate, reglementările urbariale, comasările, segregările și proporționalizarea au avan-

⁸ *Istoria Românică*, vol. IV, Edit. Academiei R.P.R., 1964.

⁹ Orosz István, *A differenciálódás és kisajátítás*, din *A parasztság Magyarországon a kapitalizmus kordában*, 1848–1914, vol. II, Budapest, 1965, p. 79.

¹⁰ *Istoria României*, vol. IV p. 404.

¹¹ Orosz István, *op. cit.*, p. 20.

¹² Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 20.

¹³ Für Lajos: *Jobagyföld – parasztföld*, din *A parasztság Magyarországon . . .*, vol. I, p. 72.

¹⁴ Iosif Kovács, *op. cit.* www.dacoromanica.ro

sat în mod anevoios în Transilvania. Este semnificativ faptul că la 1 ianuarie 1907, din 2374 comune din Transilvania numai în 810 au fost încheiate reglementările, iar în 277 existau încă procese în curs¹⁵. După o serie de reglementări din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în anul 1908, s-a adoptat o nouă lege¹⁶ s-au intensificat lucrările de comasare. În efectuarea comasărilor erau interesați în primul rînd, marii proprietari. Deși în multe comune situația s-a imbunătățit, ceea ce a contribuit la accelerarea transformărilor capitaliste în agricultură, în majoritatea satelor nu au avut loc schimbări, dimpotrivă, ca urmare a diferențierii și săracirii marii mase a țărănimii, a vînzărilor și moștenirilor, fărămițarea suprafețelor agricole s-a accentuat și mai mult.

În urma desființării relațiilor iobăgești, nobili au beneficiat și prin încasarea sumelor plătite de stat drept despăgubire pentru pierderea robotelor, și de jeleri ca răscumpărare personală. În conformitate cu prevederile patentelor imperiale, ei au încasat an de an importante sume drept răscumpărare care s-au ridicat la suma fabuloasă de peste 70 milioane florini¹⁷. Chestiunea achitării sumelor pentru despăgubire a constituit obiectul a numeroase memorii și intervenții din partea nobililor, a clerului evanghelic și a altor mari proprietari. În anul 1879 mai mulți deputați transilvăneni au înaintat o plingere guvernului în chestiunea plății despăgubirilor urbariale, ceea ce a determinat și inițierea unor măsuri speciale în această chestiune¹⁸. La fel, în 1892, mai mulți moșieri și Asociația Economică a Transilvaniei s-au plâns pentru neachitarea despăgubirilor¹⁹. Suma revendicată de nobili transilvăneni pentru plata de despăgubire se ridică, în 1893, la nu mai puțin de 5 milioane florini²⁰. Consistorul Bisericii evanghelice din Transilvania revendica suma de peste un milion florini²¹.

Din cele analizate mai sus rezultă că desființarea iobăgiei, reglementările urbariale, comasările și segregările au avut menirea să creeze condițiile dezvoltării libere a relațiilor de producție capitaliste în agricultură. Prin aceste măsuri s-a asigurat intrarea fostelor păminturi urbariale în posesia țărănimii și eliberarea iobagilor și jelerilor de dependență feudală. În Transilvania, proprietatea țărănească s-a format aproape exclusiv prin desființarea iobăgiei, în timp ce în vechea Românie, o cale importantă de înzestrare a țărănimii cu pămînt a fost și vînzările unor mari suprafețe din proprietățile statului în condiții de plată avantajoase, vînzări ce pot fi considerate ca o prelungire a reformei agrare. În procesul desființării relațiilor feudale și al trecerii la forme capitaliste de organizare a agriculturii, a apărut marea masă a țăranilor cu pămînt puțin, foarte puțin și a celor fără pămînt. Există un număr mare de proletari agricoli, argați și muncitori agricoli, precum și o masă importantă de oameni care a trebuit să-și găsească existența în industrie și construcții. Astfel s-a asigurat forța a

¹⁵ Für Lajos, *op. cit.*, p. 145.

¹⁶ 1908 évi tc. Magyar közigazgatási törvények. Földművelésügy, Budapest, 1911.

¹⁷ *Istoria României*, vol. IV, p. 407; Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 127.

¹⁸ Arh. St. București, Colecția microfilme Ungaria rola 66 c 628–629 Magyar Országos Levéltár (M.O.L.) Miniszterelnökség (M.E.), K.26, 1879/3341.

¹⁹ Idem, rola 68, c. 60–70 (Idem 1892/1097).

²⁰ Idem, rola 85, c. 407–423 (M.O.L., Belügy miniszterium (BM), K 148, 1893–II–1057)

²¹ Idem, rola 68 c. 70–93 (M.O.L. MF, K 26, 1892/1097)

de muncă liberă necesară muncii salariate. Desființarea iobăgiei a dus la formarea pieței interne, agricultura ca și celelalte ramuri productive a fost antrenată și subordonată relațiilor capitaliste, au fost create condiții pentru intensificarea acumulării de capital.

2. EVOLUȚIA PROPRIETĂȚII FUNCIARE DIN TRANSILVANIA

Stăpînirea nedreaptă a pământului constituie o trăsătură a repartiției proprietății funciare a Transilvaniei.

Repartiția proprietății funciare în anul 1910²²

	Nr. de gospodării	% din totalul gospodăriilor	Suprafața arabilă în iugăre	% din suprafața totală agricolă
Sub 100 iugăre cadastrale	883.600	98,2	7.465.292	60,0
Peste 100 iugăre cadastrale	6.740	0,8	4.899.494	40,0
Total	890.340	100,0	12.364.786	100,0

Analiza repartiției pământului între țărani și moșieri scoate în evidență o inegalitate pregnantă în favoarea marilor proprietari funciai. Astfel cele 883.600 gospodării sub 100 iugăre²³ stăpîneau 7.465.292 iugăre, 60 la sută din totalul suprafețelor agricole, revenind pe o gospodărie mai puțin de 9 iugăre. Un număr restrins de 6.740 mari proprietari funciai, cu peste 100 iugăre, dețineau 40 la sută din întreaga suprafață de 12,4 milioane iugăre. O minoritate infimă de mari proprietari, de numai 0,8 la sută, era posesoarea a 4/10 din suprafața agricolă. Tocmai aceste extreame în ceea ce privește stăpînirea pământului, au generat puternica contradicție dintre țărani și moșieri, a constituit fundamentul luptei comune a țărănimii asuprite, români, maghiari și germani pentru pămînt, împotriva exploatarii marilor proprietari funciai.

a) MAREA PROPRIETATE FUNCIARĂ ȘI TRĂSĂTURILE EI Proprietatea moșierească

Moșierimea reprezenta o puternică forță economică, ea dispunea de întinse suprafețe agricole și deținea o pondere principală în economia agrară.

Această situație scoate în evidență faptul că proprietatea moșierească nu era nici ea omogenă. Puterea economică principală se afla în mânăile marilor moșieri. Astfel 920 de moșieri cu proprietăți peste 1000

²² După prof. Cristu S. Negoiescu, *Ardealul nostru, Transilvania Banatul Crișana și Maramureșul, din punct de vedere geografic, economic, administrativ și mai ales finanțiar*, București, 1919, p. 136–137.

²³ Un iugăr – 5.775 m.
www.dacoromanica.ro

Repartiția proprietății moșierești pe categorii de proprietate în anul 1910 ²⁴

	Nr. de gospodării	% din totalul gospod.	Suprafața în iugăre			% din suprafața totală
			Total supraf. agric.	Din care teren arabil		
De la 100—200 iug. cad.	3008	44,8	413.865	8,5	243.351	59,0
De la 200—500 iug. cad.	1944	29,0	613.981	12,6	336.351	54,7
De la 500—1000 iug. cad.	868	12,8	612.950	12,4	293.209	50,0
Peste 1000 iug. cad.	920	13,4	3.258.688	66,5	868.570	26,7
Total	6740	100,0	4.899.494	100,0	1.741.481	35,5

iugăre, reprezentând 13,4 la sută din totalul gospodăriilor cu peste 100 iugăre stăpinea 3,2 milioane iugăre, adică 66,5 la sută din suprafața proprietăților moșierești. 868 de moșieri cu gospodării între 500—1000 iugăre, adică 12,4 la sută din totalul gospodăriilor, aveau în proprietate 613 mii iugăre, adică 12,8 la sută. Cei 4952 moșieri cu gospodării între 100—500 iugăre reprezentau 73,8 la sută din numărul gospodăriilor ce stăpinea ceva mai mult de 1 milion iugăre, adică numai 21,1 la sută din marea proprietate funciară.

Proprietatea moșierească era mai răspândită în zonele de producție cerealiere și cele bogate în păduri. Contrastul dintre proprietatea moșierească și cea țărănească este aici și mai evident. În comitatul Bihor de exemplu 752 de gospodării moșierești, stăpinea peste un milion iugăre de pămînt, aproape de două ori mai mult decât cele peste 86 mii de gospodării țărănești care dispuneau de numai 613 mii iugăre. În comitatul Arad 495 de moșieri dețineau 444 mii iugăre, în timp ce 59 mii gospodării țărănești aveau 350 mii iugăre de pămînt. În comitatul Satu Mare 721 moșieri stăpinea 456 mii iugăre, față de 463 mii cît aveau cele peste 471 mii de gospodării țărănești. Suprafețele moșierești erau însemnate și în comitatele Maramureș, Solnoc-Dobica, Timiș, Trei Scaune, Turda-Arieș, Cluj, Hunedoara și Mureș-Turda, unde ponderea lor din suprafața agricolă particulară, depășea 50 la sută sau era foarte apropiată de acest nivel.

Marea proprietate moșierească cu peste 1000 iugăre era mai frecventă în comitatele Bihor, Arad, Caraș-Severin, Hunedoara, Maramureș, Mureș-Turda, Sălaj, Cluj, Timiș, Satu Mare și Solnoc-Dobica, reprezentând între 50—82 la sută din suprafața proprietății moșierești. În aceste comitate moșile mari dețineau 75 la sută din totalul suprafețelor moșierești și 63 la sută din terenul agricol proprietate particulară. Puterea economică a marilor moșii rezultă și din faptul că ele dețineau mai mult de jumătate din terenul arabil al gospodăriilor cu peste 100 iugăre. Gospodăriile moșierești aveau în proprietate, pe lîngă teren arabil, întinse păduri, pășuni și izlazuri, a căror pondere crește odată cu mărimea gospodăriilor. Dacă terenul arabil reprezenta 35,5 la sută din întreaga suprafață deținută de gospodăriile cu peste 100 iugăre, el este de 60 la sută în gospodăriile între

²⁴ Cristu S. Negoiescu, *op. cit.*, p. 136—137

101—200 iugăre, 54,7 la sută la cele între 201—500 iugăre, de 50 la sută la cele între 501—1000 iugăre. Moșile cu peste 1000 iugăre erau constituite în proporție de 83 la sută din păduri, pășuni, izlazuri etc., și numai 27 la sută era teren arabil. Exploatarea economică a pădurilor și pășunilor constituia o importantă activitate economică a marilor moșieri.

În același timp în unele comitate din Transilvania proprietatea moșierească era redusă. În comitatul Brașov, de exemplu, ea reprezenta numai șase la sută din totalul suprafeteelor proprietate țărănească și moșierească, 11 la sută în Bistrița-Năsăud, 12,3 la sută în Sibiu, 16 la sută în Făgăraș, 18,4 la sută în Tîrnava Mare și 21 la sută în Odorhei. Proporția mai redusă a proprietății moșierești în aceste comitate se datorează existenței unor întinse suprafete proprietăți ale statului, comunelor, compo-sesoratelor, a foștilor urbariali, fonduri grănicerești și școlare.

Marea proprietate funciară românească

Împărțirea nedreaptă a pământului a creat nu numai o inegalitate socială, dar și națională. Moșierii erau în cea mai mare parte maghiari, în timp ce majoritatea țărănimii săracă și a micilor proprietăți agricole erau români asupra cărora apăsa atât exploatarea socială cât și asuprirea națională. Conform datelor statistice oficiale, în anul 1905 existau un număr de 573 gospodării românești cu peste 100 iugăre care dispuneau de 217.083 iugăre²⁵. Procentul gospodăriilor mari românești din totalul gospodăriilor moșierești era foarte redusă, de numai 8,5 la sută, iar a suprafeteelor deținute de mai puțin de 5 la sută.

Structura proprietății românești cu peste 100 iugăre după categorii de mărime era :

	Nr. gospodăriilor	Suprafața în iugăre	Ponderea față de totalul suprafeteelor gospodăriilor românești cu peste 100 iugăre, în procente
De la 101—200 iugăre	353	49.139	22,6
De la 201—300 iugăre	93	22.250	10,2
De la 301—500 iugăre	56	26.988	12,4
De la 501—1000 iugăre	47	32.654	15,0
De la 1001—2000 iugăre	10	15.029	7,0
De la 2001—5000 iugăre	11	32.497	15,0
De la 5001—10.000 iugăre	1	6.348	3,3
De la 10001—20000 iugăre	2	32.127	14,8
T o t a l	573	217.032	100,0

²⁵ Arh. St. București, Colecția microfilme Ungaria, rola 34, c. 669—673 (M.O.L., ME K 28, actele secretarului de stat Pasint Ödön dosar 22—41). Cristu S. Negoiescu calculând mărimea proprietăților românești după datele recensământului agricol din 1895 menționează existența unui număr de 209 proprietari cu peste 100 iugăre care stăpinea la un loc 150 mii iugăre. (Cristu S. Negoiescu, *op. cit.* p. 138—139). Pentru situația din anul 1905 considerăm ca fiind mai aproape de realitate datele menționate mai sus.

În structura proprietății românești cu peste 100 de iugăre, mica proprietate moșierească ocupa locul principal. Ponderea suprafețelor deținute de gospodăriile între 101—500 iugăre era de 45% și sută. Gospodăria moșierească mijlocie avea în stăpiniște 15 la sută din suprafețele deținute de proprietarii români cu peste 100 iugăre. Mare proprietate moșierească, gospodăriile cu peste 1000 iugăre dispuneau de numai 25 la sută din suprafața proprietăților moșierilor români. În lumina celor de mai sus, se poate afirma că nu se poate vorbi de o moșierime românească în adevăratul sens al cuvintului, marii proprietari români erau puțini la număr și dețineau o slabă poziție economică în rîndul clasei moșierești din Transilvania.

b) PROPRIETATEA FUNCIAΡĂ AFLATĂ SUB REGIMUL RESTRICTIONILOR

În Transilvania alături de moșieri și țărani, mari suprafețe de pămînt erau stăpinate de către stat, comune, composesorate, organizații religioase și școlare și de alte instituții.

Transmiterea proprietății acestor pămînturi era îngrijită, ele aveau un regim de restricții. Suprafața totală a proprietăților funciare aflate sub regimul restricțiilor se ridică la 7,6 milioane iugăre²⁶ și reprezenta 35,5 la sută din suprafața agricolă a Transilvaniei, din care 4,5 milioane iugăre pădure, 1,5 milioane iugăre pășune, 430 mii iugăre teren arabil. Aceste gospodării dispuneau de o imensă avere și stăpîneau o parte importantă din avuția națională.

Proprietățile statului

Pămînturile agricole aparținând statului se întindeau pe o suprafață de 1,7 milioane iugăre, din care 1 milion iugăre pădure, 198 mii iugăre pășune și numai 25 mii iugăre teren arabil. Cele mai întinse proprietăți ale statului se găseau în raza direcțiunilor silvice din Sighetul Marmației, Orșova, Cluj, Sebiș, Lipova, Baia Mare și Lugoj²⁷. Din aceste proprietăți, statul ungur realiza venituri însemnate. Numai încasările din exploatarea cantității de 1,4 milioane metri cubi de lemn din pădurile acestor direcții se ridicau în primul semestru al anului 1914, la importanța sumă

²⁶ Calculat după datele recensămîntului agricol al Ungariei din anul 1895 (M.K.O., Mez, Stat., vol. 5, Budapest, 1900).

²⁷ Repartiția proprietăților statului în anul 1910 în raza direcțiunilor silvice de mai sus era

Direcția silvică	Întinderea în ha	Din care	
		pădure	pășune
Sighetul Marmației	177.090	143.274	28.203
Cluj	148.185	135.726	9.720
Sebiș	116.538	101.215	12.208
Orșova	151.711	145.618	5.551
Lipova	66.368	63.195	485
Baia Mare	56.059	51.342	2.767
Lugoj	44.980	41.630	686

de peste 4 milioane coroane. Nu sînt de neglijat nici terenurile miniere, a căror exploatare aducea, de asemenea, mari venituri erariului.

O caracteristică a proprietăților de stat în Transilvania a fost faptul că ele au rămas stabile de-a lungul anilor. Alta era situația în România, unde proprietatea de stat a suferit modificări importante, suprafața ei s-a redus an de an, ca urmare a vinzărilor de pămînt în baza legilor de înstrâinare a bunurilor statului, de răscumpărare a embaticurilor ce au avut loc după reforma agrară. Între anii 1864—1906, de exemplu, s-au vîndut din bunurile statului 1,5 milioane hectare pămînt²⁸. Situația diferită în Transilvania se datorează faptului că statul ungarian a dus o politică fermă de nediviziune și de menținere a integrității avuției sale.

Proprietățile comunale, orașenești și municipale

Din punct de vedere al întinderii și al utilitatii publice proprietățile comunale, orașenești și municipale ocupau primul loc în ierarhia instituțiilor și organizațiilor care stăpîneau mari suprafete agricole. Comunele, orașele și municipiile dețineau aproape 2,8 milioane iugăre pămînt agricol. Pădurile aveau principala pondere și în cadrul acestei categorii de proprietăți (1,7 milioane iugăre) reprezentînd 60 la sută din suprafața totală deținută, un loc important îl ocupau pășunile (654 mii iugăre). Mari proprietăți comunale se întindeau în comitatele Caraș-Severin (455 mii iugăre), Bistrița Năsăud (396 mii iugăre), Sibiu (313 mii iugăre), Tîrnava Mare (200 mii iugăre), Ciuc (185 mii iugăre), Hunedoara (170 mii iugăre). În comitatele Brașov, Trei Scaune, Timiș și Făgăraș, proprietățile comunale depășeau, de asemenea, 100 mii iugăre. Proprietățile comunale, orașenești și municipale aveau un rol însemnat în aprovizionarea populației cu lemn de foc și pentru construcții; din ele se acordau terenuri gratuite pentru întreprinderile industriale care beneficiau de avantajele legilor industriale. Pășunile comunale aveau o importanță primordială în crearea condițiilor pentru creșterea vitelor. În bugetele comunale, veniturile realizate din exploatarea pădurilor, taxe de lemnărit și pășunat ocupau un capitol important.

Proprietățile composesorale și foste urbariale

Proprietățile composesorale și ale foștilor urbarialiști cu suprafață de 1,75 milioane iugăre aveau, de asemenea, o pondere importantă în cadrul suprafetelor agricole cu circulație restrînsă. Spre deosebire de primele două categorii unde caracterul proprietății era unic, ale statului, sau ale comunelor, orașelor și municipiilor, iar exploatarea se făcea în regie sau arendă, în folosul instituțiilor mai sus menționate, pămînturile composesorale se stăpîneau în comun. Aceste terenuri se exploatau aproape în întregime în regie proprie, în arendă se prelucra mai puțin de 1 la sută.

Drepturile composesorale, cîștigăte prin diverse privilegii în decursul veacurilor, au fost apărate și menținute printr-o luptă susținută a maselor țărănești, împotriva intențiilor moșierimii de a acapara aceste terenuri. Transformările capitaliste nu au putut înălțura această formă de proprietate, le-au putut doar influența. Ele erau supuse legilor economiei capi-

²⁸ Anuarul Statistic al României, 1909, p. 237.

taliste iar în interiorul lor se manifestă în mod pregnant existența și adinearea inegalității și a contradicțiilor de clasă, efectele procesului de diferențiere a țărănimii.

Proprietăți composesorale mari cu peste 100 mii iugăre, au existat în comitatele Ciuc (257 mii iugăre), Hunedoara (201 mii iugăre), Maramureș (205 mii iugăre), Odorhei (147 mii iugăre), Bihor (138 mii iugăre)... Importante composesorate existau și în comitatele Trei Scaune, Caraș Severin, Alba de Jos, Turda-Arieș și Mureș Turda. Composesoratele dețineau, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, 10–12 la sută din întregul teritoriu al Transilvaniei²⁹.

În cadrul proprietății composesorale o mare parte o reprezenta fondurile culturale. Pentru locul să căse-l ocupa în afirmarea ființei naționale a românilor din Transilvania, menționăm averea foștilor grăniceri năsăudenii, prețuită la 2,4 milioane coroane³⁰. Averea fostului regiment românesc (17 austriac) de graniță avea 44 comunități și a fost transformată în fond școlar în 1851, cind regimentul a fost desființat. Averea s-a constituit din nevoie de a susține regimentul fără sacrificii mari din partea erariului austriac. În acest scop, s-au format două fonduri: de proviente, constituit din trecerea veniturilor comunelor la fondul grăniceresc și de montru, format din contribuții vărsate de familii grănicerești, două din trei părți a arenzilor pentru pășune din munți, destinat procurării vestimentelor pentru grăniceri. După desființarea regimentului de graniță, prin ordonanța imperială din 21 februarie, averea constituită din fondul de montru a devenit bun cumulativ al celor 44 comunități grănicerești. Administrarea averii s-a incredințat unei comisii economice și s-a elaborat un statut în acest scop. S-a constituit un fond de stipendă, fondul de rezervă, fondul de pensie și fondul școlilor comunale³¹. Din acest fond au fost plătite salariile învățătorilor din școlile comunale, școala normală din Năsăud, gimnaziul din Bistrița și din alte instituții de învățămînt³², s-au susținut școlile românești din comunele grănicerești și liceul din Năsăud unde au învățat Gh. Coșbuc, Gr. Moisil și alte personalități eminente ale culturii românești.

Averea fostului Regiment conifiar de graniță româno-bănățean numărul 13 a fost pusă în intregime, în anul 1918, la dispoziția Consiliului național român pentru finanțarea mișcării de unire a Transilvaniei cu România³³. Averea grănicerilor era parte a averii comunale a Caransebeșului, constituită în cea mai mare parte din păduri, aparținând orașului și celor 72 comune din comitat, valoarea bunurilor comunale depășea suma de 35 milioane coroane. Din aceste fonduri s-a construit un gimnaziu la Caransebeș precum și linia ferată Hațeg-Caransebeș³⁴.

Averea Universității săsești și a celor 7 comitate săsești dispunea de o suprafață de 36 mii iugăre pămînt și peste 7 milioane coroane³⁵.

²⁹ Iosif Kovács, *op. cit.*, p. 162.

³⁰ Cristu S. Negoiescu, *op. cit.*, p. 141.

³¹ Statutul pentru administrarea fondurilor școlare grănicerești alcătuit de comitarilor din fostul regiment românesc de graniță din Ardeal, Cluj, 1880.

³² Arh. St. Bistrița-Năsăud, fondurile grănicerești năsăudene, dosar 294/f. VIII/5, f. VIII/4, f. VIII/9.

³³ Arh. St. București, fond C.N.R. Caransebeș, dosar 13/1918.

³⁴ Cristu S. Negoiescu, *op. cit.*

³⁵ *Idem.*

Bunurile particulare ale comitatului Ciuc erau în posesia unei suprafețe de 62 mii iugăre, având o avere de peste 2,5 milioane coroane administrață de către Ministerul Instrucțiunilor Publice.³⁶

Reglementările urbariale au provocat numeroase contradicții în determinarea drepturilor asupra averii comune compoziționale, deoarece nobilii au folosit toate mijloacele posibile pentru a acapara dreptul de folosință asupra unor intense terenuri. În condițiile reglementării relațiilor urbariale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a existat o puternică presiune a marilor capital pentru dezmembrarea proprietăților comune din compozițorat și acapararea de părți din drepturile de folosință, îndeosebi asupra pădurilor. Acest fenomen era mai puternic în Transilvania, foarte bogată în fond forestier, unde marii comercianți de lemn, au intrat în posesia unor întinse suprafețe de păduri. Ei s-au folosit de prevederile legilor privind proporționalizarea pământurilor care permiteau cegăriile numai la suprafață cu peste 100 iugăre, au cumpărat drepturile de folosință pe terenuri compacte și după ce suprafața depășea 100 iugăre au cerut separarea lor. În felul acesta proprietățile comune au fost supuse descompunerii, ciunite, aducindu-se pagube economiei forestiere din secuime³⁷ și din alte părți ale Transilvaniei.

Din averea comună a Comitatului Ciuc, s-a construit o parte a liniei ferate din secuime.³⁸

Proprietățile bisericești

Importante întinderi de pământ erau în proprietatea instituțiilor bisericești. Cea mai bogată era biserică romano-catolică care era posesoarea unor suprafețe agricole de 358 mii iugăre.³⁹ Întinse suprafețe, peste 200 mii iugăre, erau în proprietatea mitropolitilor și episcopilor, fiind dintre cele mai puternice moșii-latifundii din Transilvania. Astfel, numai Episcopia romano-catolică din Oradea avea în proprietate 186 mii iugăre, din cur. 140 mii iugăre în 17 comune din Transilvania (păduri 95 mii iugăre și arătură peste 14 mii iugăre). Capitul din Oradea stăpinea 71 mii iugăre din care 62 mii iugăre în 13 comune din Transilvania (păduri 39 mii iugăre, arătură peste 19 mii iugăre).

La proprietățile episcopale și ale capitulurilor din Oradea și Aiud Iulia proporția arăturilor era de aproape 20 la sută, pământul era prelucrat în proporție de 70 la sută în regie proprie și exista o orientare spre o exploatare cu randament ridicat a terenurilor agricole.

Biserica reformată avea în proprietate 72 mii iugăre pămînt agricol, din care 31 mii iugăre teren arabil, 9 mii iugăre pășune și 20 mii iugăre pădure; 56 mii iugăre se prelucra în regie proprie, restul a fost dat în arendă.

Importante averi aveau și bisericile românești. Astfel, biserică greco-catolică era proprietară unei suprafețe de 228 mii iugăre teren agricol, din care arătură 23 mii iugăre, pășune 25 mii iugăre și pădure 147 mii

³⁶ *Idem.*

³⁷ Józef Kovács, *op. cit.*, p. 163; vezi și Három év Magyarország Mezőgazdasági Politikájában, 1906–1909, Budapest.

³⁸ Cristu S. Negoiescu, *op. cit.*, p. 141.

³⁹ M.K.O., Mez. Stat., v. 1900, Buda, 1901, p. 100; www.dacoromanica.ro, *Fazdaczimtár*, 1895.

iugăre. Cea mai bogată era Episcopia greco-catolică din Oradea, care era proprietara unei suprafețe de 139 mii iugăre, din care numai pădurile de la Beiuș reprezentau 119 mii iugăre⁴⁰. Biserica ortodoxă din Transilvania stăpinea o suprafață de peste 79 mii iugăre, formată în cea mai mare parte din suprafețele disperse ale bisericilor și în folosința preotilor din comunele din cele 22 comitate din Transilvania⁴¹. Din veniturile proprietăților bisericilor românești s-a finanțat o parte din cheltuielile pentru susținerea nașterii naționale din Transilvania.

Alte forme de proprietăți

Un important rol economic au avut proprietățile societăților, asociațiilor, întrunirilor, societăților pe acțiuni și ale căilor ferate. O întinsă suprafață (377 mii iugăre) revinea comitatului Caraș-Severin. Cel mai puternic proprietar funciar era Societatea privilegiată de căi ferate austro-ungare.

Proprietățile fideicomisurilor, averi indivizibile ale familiilor nobiliare, se întindeau pe o suprafață de 154 mii iugăre (39 mii iugăre arătură, 31 mii iugăre păsuni și 65 mii iugăre pădure). Ele erau prin natura proprietății, mari moșii și se deosebeau numai prin aceea că dreptul de folosință se transmitea de la o generație la alta, proprietatea nu putea fi dezintegrată, ea putea fi însă capitalizată. Această formă de avere familială era o rămășiță a proprietății nobiliare și era în contradicție cu dreptul de stat burghez, de aceea au existat tendințe de desființare, de transformare a ei.

Din analiza componentei proprietăților funciare aflate sub regimul restricțiilor, rezultă că ele dețineau însemnate suprafețe agricole și aveau un rol important în agricultura Transilvaniei. Din întreaga suprafață funciară aflată sub regimul restricțiilor 34,5 la sută revineau comunelor, orașelor și municipiilor, 23 la sută composesoratelor și foștilor urbarialiști, 22 la sută era în proprietatea statului, 5,7 la sută în proprietatea societăților, asociațiilor, societăților pe acțiuni și a căilor ferate, 4,7 la sută în proprietatea bisericii romano-catolice, 3 la sută în proprietatea bisericii greco-catolice, 2 la sută ale fideicomisurilor și 1 la sută proprietatea bisericii greco-orientale. Proprietățile funciare sub regimul restricțiilor au avut o participare importantă la formarea structurii marii proprietăți funciare din Transilvania.

CONCLU ZII

Din întreaga suprafață agricolă a Transilvaniei de 20 milioane iugăre (12,4 milioane iugăre proprietate particulară și 7,6 milioane iugăre proprietate funciară aflată sub regimul restricțiilor) 9 milioane iugăre intrau în categoria proprietății țărănești, ceea ce reprezenta numai 40 la sută din suprafața agricolă a țării; din acestea 4,1 milioane iugăre erau suprafețele aparținând composesoratelor, bisericilor, școlilor etc., gospodărite ca mici proprietăți.

⁴⁰ Idem. ..

⁴¹ Idem.

În posesia marii proprietăți funciare se aflau în anul 1914 aproape 11 milioane iugăre, din care 5 milioane iugăre (45,4 la sută) revineau moșierilor și 6 milioane iugăre (54,6 la sută) proprietăților aflate sub regimul restricțiilor.

Repartiția marii proprietăți funciare la sfîrșitul lunii aprilie 1914⁴²:

Mărimea gospodăriei în iugăre	Nr. gospodăriilor	% din nr. gospodăriilor	Supraf. în iugăre	% din total suprafață
De la 101 la 200	3 436	34,7	486.285	4,4
De la 201 la 300	1636	16,5	400.856	3,7
De la 301 la 500	1593	16,1	620.978	5,7
De la 501 la 1000	1 174	15,0	1.001.978	9,2
De la 1001 la 2000	887	8,9	1.242.574	11,4
De la 2001 la 10.000	757	7,6	2.901.304	26,6
Peste 10.000	121	1,1	4.260.225	39,0
Total	9.904	100,0	10.914.200	100,00

Din cele de mai sus rezultă că cele mai mari suprafețe, aproape 40 la sută, erau în proprietatea celor 121 de gospodării cu peste 10.000 iugăre cadastrale, care nu reprezentau decât 1,1 la sută din totalul proprietarilor funciarî cu peste 100 iugăre cadastrale; celor 1636 de gospodării, 16,5 la sută din marca proprietate funciară, le revineau 38 la sută; 1474 gospodării între 501 la 1000 iugăre, 15,0 la sută din numărul gospodăriilor, stăpineaau mai puțin de 10 la sută, iar restului de 6720 gospodării între 101 la 500 iugăre peste 67 la sută le revineau numai 13,8 la sută din suprafață deținută de gospodăriile funciarî cu peste 100 iugăre.

Marea proprietate funciară constituia, în preajma primului război mondial, o forță economică importantă care influența toate domeniile relațiilor agrare. Existenza marii gospodării moșierești, reflectare a menținerii unor resturi feudale, a constituit o frină în dezvoltarea țării, a adîncit contradicțiile naționale și sociale. Lichidarea proprietății moșierești era, ca și în România o cerință obiectivă a progresului social-economic al Transilvaniei.

L'AGRICULTURE DE TRANSYLVANIE À LA VEILLE DE LA PRÉMIERE GUERRE MONDIALE

RÉSUMÉ

L'essor du capitalisme dans l'économie agricole a constitué une caractéristique de l'évolution de l'économie transylvaine à la fin du XIX-e siècle et au début du XX-e. Les lois agraires de 1848 et les édits impériaux de 1853 et 1854, en abolissant le servage et les priviléges féodaux,

⁴² După M.St. Évk, uj www.dacromania.ro

créèrent les conditions du libre développement pour les rapports capitalistes de production agricole. En Transylvanie, la propriété paysanne ne prit corps que grâce à l'abolition du servage. Le trait caractéristique de la répartition foncière était constitué par l'inéquité de la propriété. Ainsi, plus de 99% des exploitations totalisant une superficie de 50 ha ne couvraient que 60% de la superficie agricole. Cependant, les grands propriétaires c'est-à-dire 0,8%, possédaient 40% de la superficie de terre arable existante. C'était, donc, la grande propriété qui prévalait, dont 13,4% des exploitations récemment constituées, c'est-à-dire les propriétaires des domaines qui dépassaient 500 ha possédaient 26,7% des grands domaines. Le résultat en était l'inégalité sociale et nationale. La plupart des grands propriétaires étaient hongrois, tandis que la majorité des paysans et des petits propriétaires étaient roumains. Les grands propriétaires roumains étaient peu nombreux, possédant seulement 8,5% des grandes exploitations agricoles. L'auteur du présent article analyse également la structure de la propriété soumise au régime restrictif : les propriétés de l'Etat et les terres communales, les propriétés en possession commune, les terres ecclésiastiques et leur rôle économique et social, l'appui prêté par l'intermédiaire des fonds transylvains au mouvement national roumain de Transylvanie. La grande propriété foncière était, à la veille de la Grande Guerre, une véritable force économique, qui conditionnait la vie agricole à chaque instant. Par conséquent le progrès social et économique de la Transylvanie ne devait être possible que par la liquidation de la grande propriété foncière.

DOVEZI ISTORICE DESPRE UNITATEA LIMBII ROMÂNE (SEC. XV – PRIMA JUMĂTATE A SEC. XIX)

DE

NICOLAE STOICESCU

Limba română, vorbită de întregul nostru popor, indiferent de provincia istorică în care a locuit în veacurile trecute, a constituit și constituie un factor puternic de unitate. După cum spunea istoricul I. Lupaș, limba „ne-a păstrat (pe) de o parte icoana vie a originii noastre, (pe) de alta ne-a fost un mijloc puternic de neîntreruptă legătură a unității și a frăției între toate pilcurile neamului nostru”¹.

Unitatea limbii române a fost susținută și demonstrată de toți marii noștri istorici și lingviști. De pildă, pentru a dovedi „absoluta unitate” a graiului românesc vorbit în sec. XVI, Nicolae Iorga a pus alături vestita scrisoare a lui Neacsu din Cimpulung, din 1521, cu o alta, adresată bistroienilor de către un diacon din Suceava anului 1595, subliniind faptul că între cele două texte nu se găsește nici o deosebire de limbă sau de stil². Într-o conferință despre „unitatea neamului prin unitatea limbii”, un alt istoric, Ion Bianu, susținea, la rându-i, că limba a fost „forța centrală” în păstrarea unității de neam a românilor; „acolo unde limba a slăbit, acolo s-a pierdut neamul”³. Dintre lingviști, amintim pe : Sextil Pușcariu⁴, Alexandru Graur⁵, D. Macrea⁶ etc.

Cercetările mai noi, întreprinse de I. Gheție și Al. Mares, au arătat că dialectul daco-roman se repartiza în sec. XVI în două subdialecte : unul sudic, cuprinsind Muntenia și parte din Oltenia, și altul nordic, înglobind Banatul, regiunea Hunedoara, Transilvania de nord și Moldova, ultimul fiind divizat în trei graiuri : bănățean-hunedorean, ardelean de nord și moldovean⁷.

Unii învățăți străini mai vecni au afirmat că unitatea limbii române s-ar datora formării ei pe un teritoriu restrins, în care limba străromână

¹ I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, 1928, p. 24

² N. Iorga, *Note despre unirea românească* („Revista istorică”, 1920, p. 4–5)

³ I. Bianu, *Unitatea neamului prin unitatea limbii. Conferință*, Craiova, <f.a.> (Publicațiile Ateneului „N. Iorga”)

⁴ *Limba română*, București, 1940, p. 217 și urm. și *Les enseignements de l'Atlas linguistique de Roumanie* („Revue de Transylvanie”, III, 1936, nr. 1, p. 11)

⁵ *Unitatea limbii române*, în vol. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 99–103

⁶ *Contribuții la istoria lingvistică și filologiei românești*, București, 1978 și *Despre dialectele limbii române* („Limba română”, 1956, nr. 1, p. 5–24)

⁷ Ion Gheție, Al. Mares, *Graiurile daco-romane în secolul al XVI-lea*, București, 1974. Vezi și Emanoil Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor daco-romane*, București, 1968

s-a constituit unitar și din care ulterior s-au desprins dialectele istro, macedo, megleno și daco-român; la rîndul lor, fiecare din aceste dialecte în parte, și în special daco-româna, și-ar fi păstrat unitatea datorită ocupației principale a vorbitorilor care ar fi fost păstori. Cercetări mai noi au dovedit netemeinicia unor asemenea afirmații. Unitatea limbii române a fost asigurată în primul rînd de unitatea de relief a țării noastre, care a constituit elementul primordial în păstrarea unei limbi atât de unitare, lipsită în mod practic de dialecte, cu deosebiri neesențiale de la o regiune la alta⁸. Un alt factor care a asigurat unitatea limbii române a fost mișcarea intensă și aproape permanentă de oameni pe teritoriul etnic românesc, mișcare neîngrădită de măsurile restrictive caracteristice feudalismului apusean⁹.

În Țările Române unificarea limbii în sec. XVI a fost mult ușurată de tipăriturile lui Coresi, care au impus graiul muntenesc¹⁰. Unificarea limbii a început fără nici o constringere din partea autoritaților, în vreme ce în Franța dialectul lui Ille de France se impunea prin ordonanță regală.

Un alt moment important în procesul de unificare a limbii literare românești a fost mijlocul sec. XVIII, cînd diferențele de ordin regional din textele religioase tipărite în cele trei Țări Române au fost abolite, prin acceptarea normei literare muntene în cărțile moldovenești și ardelenenești¹¹. La rîndul său, Nicolae Iorga recunoștea „marele folos de unificare a limbii” adus de aceste texte¹².

Ceea ce a caracterizat limba română în trecut, îndeosebi în Transilvania, a fost *puterea ei de rezistență în fața tentativelor străine de a o desființa*. Cînd dieta din 1842 a încercat să introducă limba maghiară ca limbă oficială, revoluționarul săs Stefan Ludwig Roth arăta zădărcenia acestor eforturi, deoarece Transilvania nu simțea nevoie de o astfel de limbă, pentru că avea una pe care o înțelegeau toți locuitorii ei: cea românească¹³.

Vorbind despre păstrarea limbii române, italianul Antonio Bonfini, cronicarul oficial al regelui Matiaș Corvin (1458–1490), spunea la rîndu-i: „dacă va socoti cineva bine năvălirile necontente ale sarmaților și goților, apoi revărsările hunilor, ale vandalilor și gepizilor, ale germanilor și

⁸ Octavian Șchiau, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, 1978, p. 6.

⁹ Al. Graur, *op. cit.*

¹⁰ Ion Gheție, *Rolul textelor coresiene în procesul de unificare al limbii literare*, în *Studii de limbă literară și filologie*, III, București, 1974, p. 133 și urm.

¹¹ I. Gheție, *Contribuții la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750 („Limba română”)*, 1971, nr. 2, p. 113–124; Alexandru Roman, *Contribuții la problema unificării limbii române literare (în legătură cu edițiile românești din secolul al XVIII-lea ale Psalmului* (ibidem, 1974, nr. 1, p. 24); Magdalena Georgescu, *Contribuții la problema unificării limbii literare. Despre edițiile succesive ale Molițvenicului din secolul al XVIII-lea* (ibidem, 1975, nr. 4, p. 323–331). Autorii amintiți au subliniat rolul cărților religioase în acest proces.

¹² N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, ed. II-a, vol. II, București, 1930, p. 115.

¹³ I. Lupăs, *Istoria Unirii românilor*, București, 1937, p. 32 și idem *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, p. 25, unde citează lucrarea lui St. L. Roth, *Der Sprachkampf in Siebenbürgen*, Brașov, 1842, p. 46–48. În timpul călătoriei sale prin Transilvania, la 1773, viitorul împărat Iosif al II-lea a fost însoțit de notarul Mihail Heydendorf din Mediaș, pe care l-a întrebat dacă știe românește; acesta i-a răspuns că toți sașii cunosc această limbă, ca și limba lor maternă, deoarece toată ziua au relații cu români (I. Lupăs, *Istoria Unirii românilor*, p. 31).

longobarzilor, cum nu se va minuna că s-au păstrat pînă acum între daci și geti urmele limbii latine? Români s-au luptat în aşa fel, încit par a se fi războit mai mult pentru păstrarea limbii decît pentru viaţă". (*Ita reluctantur Valachi, ut non tantum pro vitae, quantum pro linguae incolumente certasse videantur*)¹⁴.

Unitatea limbii române a fost remarcată de numeroși învătaţi, cronicari, călători sau oameni politici din secolele trecute, ale căror mărturii le vom evoca în cele ce urmează. La 1476, referindu-se la oștenii munteni trimiși cu armata turcă împotriva lui Ștefan cel Mare, oștenii care au refuzat să lupte alături de otomani, cronicarul polon J. Długosz afirma că muntenii au „aceeași limbă și aceleași obiceiuri cu moldovenii” (*Bassaraborum exercitus linguam et mores eosdem cum Valachis habens*)¹⁵. În octombrie 1542 se exprima temerea că, dacă Petru Rareş ar intra în Transilvania, românii „s-ar uni cu dînsul pentru că au aceeași limbă”¹⁶. Aceeași constatare o făcea umanistul Nicolaus Olahus, care spunea: „moldovenii se folosesc de aceeași limbă, același rit și aceeași religie ca și locuitorii din Tara Românească”¹⁷. În aceeași epocă – după ce remarcă unitatea poporului român din cele trei țări – învătaţul A. Verancesics recunoștea și unitatea lor de limbă cînd sublinia faptul că toți români folosesc o limbă de origine latină și „cînd întrebă ei pe cineva dacă știe să vorbească pe limba valahă spun: oare știi românește?” (*scisne Romane?*)¹⁸.

Intr-o scrisoare din 20 febr. 1552, generalul imperial de origine italiană Castaldo – care cunoștea bine situația din Tara Românească și Moldova, a căror cucerire a urmărit-o – spunea despre moldoveni și munteni că au fost colonie română „di che fan testimonio infinite antiquità et medaglie che si vedono et trovano preso di loro, ma più la loro lingua che si confá ancor tanto con la nostra (= italiana), che se intendiamo insieme”¹⁹.

Mai tîrziu, la 1574, călătorul francez Pierre Lescalopier – vizitînd Muntenia – afirma: „tout ce pays (la Valachie) et Moldavie et la plus part de Transilvanie a esté peuplé des colonies romaines du temps de Traian l'empereur ... Ceux du pays se disent vrays successeurs des Romains et nomment leur parler romaneschte, c'est à dire romain”²⁰. La 1625, G.B. Montalbani, autorul lucrării *De moribus Turcarum*, știa și el că locuitorii Țării Românești și Moldovei vorbesc aceeași limbă²¹.

¹⁴ A. Bonfinius, *Rerum Hungaricarum decades*, Basel, 1568, p. 542; cf. I. Lupaş, *op. cit.* p. 32–33.

¹⁵ Războieni. *Monografie și culegere de texte*, Bucureşti, 1976, p. 238. Despre latinitatea limbii române – care include și unitatea ei – a se vedea și numeroasele dovezi strinse de A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, 1972, și în limba franceză, 1975.

¹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, II/4, p. 305

¹⁷ Călători străini despre Țările Române, I, p. 488

¹⁸ Ibidem, p. 403

¹⁹ A. Armbruster, *Romanitatea românilor*, 92

²⁰ Ibidem, p. 114 și Călători străini, II, p. 428–429.

²¹ M. și D. Găzdaru, *Călători și geografi italieni în sec. XVII. Referințele lor despre Țările Românești*, („Arhiva”, 1939, nr. 3–4, p. 207). Unitatea limbii vorbite de români din Transilvania, Moldova și Tara Românească a fost recunoscută și de cronicarul săs Toppeltin (*Gîndirea social-politică despre unire*, Bucureşti 1966, p. 13–14 și A. Armbruster, *Dacoroman-Saxonica. Cronicari români despre sași. Români în cronicistica săsească*, Bucureşti, 1980, p. 103).

De aceeași părere era și diaconul Paul de Alep, care — vizitând Țările Române la mijlocul sec. XVII — a aflat de la locuitori că „*limba poporului din Moldova și din Tara Românească este limba română*” și că domnul Moldovei, Vasile Lupu, a tipărit cărți „în limba română”²².

La 1659, celebrul călător turc Evlya Celebi — care a trecut și el prin Tara Românească și Moldova — arăta: „*limba lor (a muntenilor) este aceeași (cu a moldovenilor), dar diferă unele denumiri și au unele expresii de finețe*”²³. La 1671, Alberto Vimina — autorul lucrării *Historia delle guerre civili di Polonia* — aflase și el că locuitorii Moldovei și Țării Românești vorbesc „*un solo idioma che mostra qualche somiglianza all’Italiano*”²⁴.

Mai târziu, la 1685, francezul Philippe le Masson, vizitând Moldova, constata: „*limba vorbită în Moldova și Tara Românească nu este cunoscută de căt în aceste două țări (Masson nu cunoștea Transilvania — N.S.). Seamănă foarte mult cu limba italiană*”²⁵.

Către sfîrșitul secolului al XVII-lea, contele de Marsigli, bun cunoșător al acestor regiuni, scria: „*entre les monts Crapaks (— Carpați) qui s'avancent en ligne parallele au Danube, jusques aux confins de la Valachie et de la Moldavie on n'y parle point d'autre langue que la Valaque, qui est une corruption du Latin et de l'Italien*”²⁶.

Numeiroși alți străini care au cunoscut poporul român în secolul al XVIII-lea și la începutul celui următor ne-au lăsat și ei mărturii despre unitatea limbii române. La 1728, sasul Martin Schmeizel, ajuns profesor la Universitatea din Halle, afirma într-o din lucrările sale, bazate pe o bogată informație: „*limba muntească și moldovenească este una singură, o limbă romană stricată*; de altfel, aceste nații se numesc și astăzi Rumuny și ele sint, fără îndoială, resturile coloniilor romane transplantate pe aceste meleaguri în vremea lui Traian”. Pentru a dovedi latinitatea și unitatea poporului român, Schmeizel tipărește un *Tatăl nostru* în limba română²⁷.

Peste două decenii, la 1748, misionarul Onufrie din Liov, vizitând Moldova, constată: „*Idioma Moldavorum videtur ex Italico originem habere, sed propter ejus nimiam corruptionem et plurimorum vocabulorum ab alijs quoque nationibus mutationes, et usum, singulare et ipsis tantum Moldavis et Valachis proprium evasit*”²⁸, deci este vorba de o limbă pe care o vorbesc atât moldovenii cit și muntenii (Onufrie nu fusese în Transilvania).

În a două jumătate a secolului al XVIII-lea, francezul d'Hauterive — care a locuit în Moldova — arăta că „*între Dunăre, Nistru și Marea Neagră (poporul român) vorbește ca în Italia o limbă cu adevărat deri-*

²² Călători străini, VI, p. 46.

²³ Ibidem, p. 722

²⁴ M. și D. Găzdaru, op. cit. („Arhiva”, 1940, nr. 1—2, p. 85)

²⁵ Călători străini, VII, p. 299

²⁶ Conte de Marsigli, *Stato militare dell’Imperio Ottomano*, Amsterdam, 1732, p. 22

²⁷ A. Armbruster, *Dacoromano-Saxonica*, p. 132.

²⁸ Francisc Pall, *Raportul călugărului Onufrie din Liov despre misiunile catolice din Moldova (1748)*, în vol. *Fraților Alexandru și Ion Lăpedatu*, București, 1936, p. 621.

vată din latină”²⁹. Cam în aceeași vreme, pe la 1770–1772, un ofițer francez afirma că limba „valahă” se vorbea în sudul Dunării, în Tara Românească și Moldova, „numindu-se românească” (*romanecha*)³⁰.

La 1810, Ledoulx, agentul Franței la București, constata că în Moldova și Tara Românească se vorbea „*le même dialecte*”³¹. La 1822, în descrierea făcută Moldovei și Tării Românești, căpitanul austriac Radisits susținea și el că locuitorii celor două provincii vorbeau aceeași limbă, aveau aceleași datini și obiceiuri³². Dintre numeroșii străini care au recunoscut unitatea limbii române în această vreme amintim pe: C. Ludolf³³, Andreas Wolf³⁴, Alexandre de Langeron³⁵, Rochechouart³⁶ și alții.

Pe la 1836, un alt francez (care semnează MGDE) susținea la rîndu-i: „Les provinces de la Valachie et de la Moldavie sont habitées par les Valaques, nation issue des colonies romaines établies par Trajan sur le Danube; ils parlent encore un idiome latin, et ont conservé le costume de leurs ancêtres”³⁷.

Străinii care cunoșteau limba română puneau adeseori semnul egalității între română și moldo-valahă, care constituiau aceeași limbă; de pildă, la 1810, un bulgar traduce *Alexandria* „din moldo-valahă, din românește” (*iz moldovlahiiskoi, iz vlaški*)³⁸; în *Lexiconul de la Oxford* se vorbește de „*Vallachico sive Moldavico*”³⁹ iar la începutul sec. XIX, consulul englez W. Wilkinson afirma că românii vorbesc „*la langue moldave ou valaque*”⁴⁰.

Vom remarca apoi că unitatea limbii era recunoscută și de românii care o vorbeau^{40bis}, ea constituind pentru ei un puternic factor de unitate, alături de credință. Astfel, la 1599, boierii munteni comunicau

²⁹ D'Hauterive, *Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie*, București, 1902, p. 252, 258, 396 etc. Vezi și „Magazin istoric”, 1976, nr. 11, p. 16

³⁰ „Revista arhivelor”, 1979, nr. 4, p. 451

³¹ T. Holban, *Documente române din arhivele franceze (1801–1812)* București, 1939, p. 57.

³² I. Nistor, *O descriere a Principatelor Române din 1822*, București, 1912, p. 5–6, și 25 (extras din „Analele Acad. Române, Memoriile Secțiiei istorice”).

³³ A. Oțetea, *Contribution à la question d'Orient*, București, 1930, p. 354.

³⁴ A. Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, Sibiu, 1805, p. 178–179. Acest învățat doctor, care a trăit mai multă vreme în Moldova, venind din Transilvania, a remarcat faptul că, deși exista o singură limbă românească, între dialectul vorbit în Moldova și cel din Valahia erau deosebiri în ceea ce privește unele cuvinte. El mai afirmă că locuitorii îl întrebau dacă știa moldovenescă, iar el răspundea că știe românește, ceea ce era același lucru.

³⁵ G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 155.

³⁶ *Ibidem*, p. 162

³⁷ MGDE, *Les deux mondes*, Paris, 1836, p. 186

³⁸ L. Miletic, *Edna bălgarska Alecsandriia ol 1810 god.* [O Alexandrie bulgărească din 1810]. („Bălgarski starini”, XIII, 1936, p. 3–117); recenzie de Damian Bogdan, în „Rev. istorică română”, VIII, 1938, p. 321.

³⁹ „Slavic and East European Review”, 1957, p. 346

⁴⁰ W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, Paris, 1821, p. 12.

^{40bis} Termenul de „limba românească”, cu sensul de limba vorbită de întregul nostru popor, se utilizează începând din sec. XVI; în *Psaltilarea slavo-română* din 1577 se spune că a fost tradusă „pre limba rumânească” (*Bibliografia românească veche*, I, p. 64). Cu același sens utilizează termenul și *Palia de la Orăștie* (*ibidem*, p. 95).

celor moldoveni că sănt de „*o limbă și de o lege*”⁴¹; Dimitrie Cantemir, la rîndu-i, susținea: „*locuitorii Valahiei și Transilvaniei au aceeași limbă ca și moldovenii*”, deoarece alcătuiau același neam (numit de el romano-moldo-vlah)⁴². Mai tîrziu, în sec. XVIII, un cronicar muntean scria: „*limba aceasta a românilor ce lăcuesc în Tara Românească, în țara Moldovii, în țara Transilvanii și la Bugeac, ce se numea Basarabie, tot într-un chip este*”⁴³.

Unitatea limbii a fost susținută cu tărie și de corifeii Școlii Ardeleane. De pildă, Petru Maior va spune: „măcar că limba românilor e împărțită în mai multe dialecte, a căror osebire mai vîrtoș stă în pronunțare sau răspunderea unor litere, românii de dincoace de Dunăre toți se înțeleg laolaltă; ba în cărți nici nu au fără un dialect singur; deschilinirea dialecelor numai în vorbă se aude”⁴⁴.

La rîndul lor, la 1807, boierii Moldovei cereau lui Napoleon unirea țării lor cu Tara Românească și pentru motivul identității de limbă (*l'identité de la langue*)⁴⁵.

O altă dovedă a unității de limbă a moldovenilor cu muntenii o constituie faptul că *graiul vorbit în Moldova medievală a fost numit de străini (îndeosebi poloni) român sau valah, nu limbă moldovenească*. De pildă, jurămîntul lui Ștefan cel Mare de la Kolomeia din 1485 a fost tradus „*ex valachico in latinum*”, deci din română în latină⁴⁶. Tot astfel, la 1562, jurămîntul lui Despot Vodă față de imperiali este tradus de Belsius din „*limba română*”, nu moldoveană⁴⁷; la 7 august 1561 se spunea că aceleași Despot căuta un ofițer care să cunoască limba română, vorbită în Moldova⁴⁸; la 1563, aceluiași domn al Moldovei i se ceruse de către Ioan Ugnad „*să lase să fie tipărită Evanghelia în limba română*” (*Walachische Sprache sau ad linguam Valacham*)⁴⁹. Să nu uităm că în această vreme moldovenilor li se spunea în mod curent valahi, adică români; de pildă, în *Vita Despoti principis Moldaviae* se vorbește de „*nacio Valacorum appellatur Romana*”, care locuiau în Moldova⁵⁰.

⁴¹ N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. III-a, p. 58

⁴² D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Edit. Academiei, București, 1973, p. 367. Vezi și Ștefan Giosu, *Dimitrie Cantemir, Studiu lingvistic*, București, 1973, p. 54–60

⁴³ N. Iorga, *Studii și documente*, III p. 56. În același secol, *Evangheliarul de la Rîmnic* (1746) se tipărește ca să ajungă „nu numai în țara măriei tale (= Tara Românească), ci în toate țările și ținuturile ce vorbesc limba românească” (BRV, I, p. 318).

⁴⁴ A. Răduțiu — P. Teodor, *Ideea de unitate politică la români*, București, 1968, p. 71. Unitatea limbii române a fost susținută și în lucrarea lui Samuil Micu — Clain și Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena, 1780, unde se spune: „dacă ar face cineva ... o călătorie prin Tara Românească, Moldova, Transilvania, Maramureș ... Silvania (= Crișana), Banat, Cuțo-Vlahia... va avea nevoie de limbă daco-romană..., fiindcă nu vei auzi nici una mai des folosită în ținuturile enumerate”. Vezi Mircea Zdrenghea, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae, La 200 de ani* („Cerc. de lingvistică”, 1981, nr. 1, p. 11–15). Despre opinia unui alt membru al Școalei Ardeleane, I. Budai-Deleanu, vezi Ion Gheție, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu*, București, 1966.

⁴⁵ „*Studii*”, 1965, nr. 2, p. 415.

⁴⁶ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 373; I.C. Chițimia, *Cele mai vechi urme de limbă românească* („Romanoslavica”, 1948, p. 122–126).

⁴⁷ *Călători străini*, II, p. 178

⁴⁸ A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, I, p. 197.

⁴⁹ *Călători străini*, II, p. 283 și Hurmuzaki, *Documente*, II/1, p. 459

⁵⁰ „*Diplomaticum Italicum*”, III, 1934, p. 1–41

Mai tîrziu, la 23 iunie 1595, la Cracovia, notarul Simon Swiekowski traduce un răvaș al lui Petru Șchiopul, fostul domn al Moldovei, „*ex lingua Vallachica*”⁵¹. La 1 aprilie 1644, principale G. Rákoczi I comunică fiului său textul unei scrisori primită din Moldova de la Vasile Lupu, tradusă din românește (*az oláh*) în ungurește⁵².

Din secolele XVII – XVIII numeroase informații despre limba română vorbită în Moldova ne-au lăsat misionari catolici veniți aici, care – știind cu toții italiana – ajunseseră să cunoască bine această limbă. Iată cîteva exemple: la 1641, Baksić – care a fost și în Țara Românească – arăta: „moldovenii vorbesc românește” (il *Valacho*)⁵³; peste trei decenii, un alt misionar afirma că în Moldova, ai cărei locuitori sunt „*della natione Wallacha*”, se vorbește „*il Vallacho*”⁵⁴; la 10 nov. 1722 misionarul de la Iași declară că trebuie să explice doctrina bisericii sale „*in linguam Moldavis ad Valachis communem*”⁵⁵; la <1745> un alt misionar susținea că în Moldova se vorbea „*la Valacha ò sia Moldovana*”⁵⁶; la 15 sept. 1792, episcopul catolic al Transilvaniei informase Propaganda din Roma că în Moldova trăiau numerosi maghiari care ignoră „totalmente *la lingua valachica*”, vorbită în țară⁵⁷; la 5 april. 1812, noul prefect catolic al Moldovei cere preoților de sub îndrumarea sa să citească în anumite zile în biserică și în limba română⁵⁸ etc. În sfîrșit, mai amintim că o scrisoare a vornicilor de poartă din Iași, din 28 august 1715, a fost tradusă de secretarul latin pentru biserică catolică din Iași „*ex valachico-moldavico idiomate*”, adică din limba valahomoldoveană⁵⁹.

Am putea înmulții numărul exemplelor de acest fel, dar credem că cele invocate aici sunt suficiente pentru a dovedi că *străinii* (*poloni*, *italieni*, *maghiari* etc.) știau că limba vorbită în Moldova era limba română.

La rîndul lor, *moldovenii* nu au numit limba vorbită de ei în trecut *deciat românească*. Astfel, prima traducere a lucrării *Floarea darurilor* a fost făcută în Moldova, spre sfîrșitul sec. XV, de Gherman „*Valahul*”,

⁵¹ A. Veress, *op. cit.* III, p. 295

⁵² *Ibidem*, X, p. 180. Același principale trimite apoi domnului Moldovci două scrisori alcătuite „*în latinește și în românește*” (*Călători străini*, V, p. 135). În solia sa în Moldova, unde il trimisese principale Transilvanici în 1648, I. Kemeny aduseșe cu sine un tălmaci pentru limba română, deși vorbea și el românește (*ibidem* p. 140).

⁵³ *Călători străini*, V, p. 224–225

⁵⁴ „*Diplomaticum Italicum*”, I, 1925, p. 109

⁵⁵ *Ibidem*, p. 150. Vezi și *ibidem*, II, p. 420, 427

⁵⁶ *Ibidem*, I, p. 184

⁵⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, I–II, p. 138

⁵⁸ *Ibidem*, p. 162

⁵⁹ N. Iorga, *op. cit.* p. 92. Vezi și D. Găzdaru, *Vechi texte românești scrise de misionari catolici, Gramatici, dicționare, scrieri religioase*, în *Omagiu profesorului D. Găzdaru. Miscellanea. Din studiile sale inedite sau rare. I. Studii istorico-filologice*, Freiburg, 1974, p. 1–46 și D. Găzdaru, *Informații italiene inedite despre cîteva texte românești scrise de misionari catolici*, București, 1934 (extrăts din „*Studii italiene*”, 1934).

Despre *Katekismu Krestinesku depre lympha franciaska en lympha moldaunaska*, tălmăcit de părintele Silvestro Amelio, prefect al misiunilor catolice din Tările Române, vezi Ov. Densușianu, *Manuscrisul românesc al lui Silvestro Amelio*, din 1719 („*Grai și suflet*”, vol. I, fasc. 2, 1924, p. 286–311).

Mai amintim că – deși în privilegiul din 1750 se arăta că Duca Sotiriovici tălmăcea cărti în „*limba moldovenească*” – *Psaltirea* tipărită de el la Iași în 1748 era considerată în Italia „*Salterio Valacco*”, adică românească. Vezi C. Tagliavini, *O Psaltire românească necunoscută din 1748 („Analele Academiei Române. Seria filologica”, 1941–1942, p. 173–184)*

în limba română sau valahă (*na voloski*)⁶⁰. La 1592, Petru Șchiopul, fostul domn al Moldovei, declară că dorea să se stabilească în Tirol și datorită asemănării limbii italiene cu limba română, vorbită de el în Moldova („*estlichen di weil die walachische Sprach sich mit der wellischen Sprach*”)⁶¹. În aceeași vreme un alt om de cultură, Luca Stroici, mare logofăt al Moldovei, care și semna numele cu litere latine, declară că primise două scrisori scrise „în limba românească” (*voloskim jezikiem*) să le traducă în polonă⁶². Să nu uităm, de asemenea, că legiuirea tipărită la 1646 de Vasile Lupu se numește *Carte românească de învățatură*, fiind scoasă „pe limba românească”. În aceeași vreme, mitropolitul Varlaam spune *Cazaniei* sale tot *Carte românească de învățatură* (nu carte moldovenească) și o consideră ca „un dar limbii românești”⁶³.

Tot un dar făcut „limbii românești” consideră și mitropolitul Dosoftei *Liturghierul* său din 1679, tradus „pe limba rumânească”, aşa cum în *Pareniile* din 1683 vorbea de „rumâneasca limbă”, prin care înțelegea poporul român⁶⁴. Același învățat mitropolit a tradus *Viețile sfintilor* „pe limba românească”.

La rîndul său, Miron Costin seria: „măcar că ne răspundem (adica numim) acum moldoveni, iar nu întrebăm «știi moldovenește» ce «știi românește», aproape ca «scis romanice»”⁶⁵.

Reluând ideea lui Miron Costin, Dimitrie Cantemir afirma: „*limbii noastre nu-i spunem dacică, nici moldovenească, ci românească*”, astfel încât dacă vrem să-l întrebăm pe un străin dacă știe limba noastră nu-l întrebăm: «scis moldavice» (știi moldovenește) ci «știi românește», adică scis romanice”⁶⁶. Marele învățat a fost preocupat de unitatea limbii române și în *Hronicul vechimei româno-moldo-vlahilor*, unde vorbește de „*limba părințască, carea din românească sau lătinească iaste*”^{66 bis}.

Din sec. XVIII ne-au rămas numeroase dovezi de la diversi locuitori din Moldova care și numeau ei însăși limba românească. Astfel, despre Constantin Mavrocordat — domnul care a ocupat tronul de șase ori în Tara Românească și de patru ori în Moldova — cronicarul ne informază că, în timpul celei de-a treia domnii în Moldova (1748–1749), a luat măsuri pentru a învăța pe preoți „*carte românească*”⁶⁷. Același domn, primind o scrisoare de la Ilie vel căpitan de Soroca, îi reproșa acestuia: „pentru ce ne scrii grecești? Au aștepti să-ț dăm noi logofăt să scrie românești? Să-ț cauți logofătel să ne scrii românești”⁶⁸. Întrucît Constantin Mavrocordat domnise și în Tara Românească și cunoștea bine limba vorbită de munteni, era în măsură să știe că moldovenii vorbeau aceeași limbă: „românește”.

⁶⁰ Nicolae N. Smochină și N. Smochină, *O traducere românească din sec. XV a cărții „Floarea darurilor”* („Biserica ortodoxă română”, 1962, nr. 7–8, p. 712–741).

⁶¹ Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 259

⁶² *Ibidem*, Supl. II/1, p. 416

⁶³ *Bibliografia românească veche*, I, p. 139.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 224, 240–241, 265.

⁶⁵ M. Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaiteșcu, p. 229, 269

⁶⁶ D. Cantemir, *De Antiquis*, f. 152v (în curs de publicare)

^{66 bis} Ed. Gr. Tocilescu, p. 104

⁶⁷ *Cronicile României*, ed. M. Kogălniceanu, III, București, 1874, p. 313–214; D. Furțuna, *Preoțimea românească în sec. XVIII*, București, 1915, p. 152

⁶⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 290

Dintre oamenii de cultură amintim pe Isaia Nemțeanu (de la mănăstirea Neamț) care a tradus, la 1763, *Rînduiala slujbei pentru râpoșați „despre limba slovenească întru cea rumânească”*⁶⁹; la 1796, doi călugări din Moldova tâlmăciseră și ei *Tîlcul Evangheliei* de Teofilact al Bulgariei „*în limba noastră românească*”, cartea urmând să fie tipărită în Oltenia, la Rîmnic⁷⁰; în anul următor, 1797, carteau lui Varsanufie a fost tradusă de călugărul Ioasaf de la schitul Pocrov „*pre limba românească ... , spre folosul cel de obște al neamului românesc*”⁷¹. În sfîrșit, să mai amintim că, pe la anul 1780, un locuitor din Soloneț – Suceava însemna pe un *Ohloih* al bisericii din sat că această carte, împreună cu altele scrise „românește”, fusese cumpărată de locuitorii satelor Soloneț și Todirești⁷².

Am putea înmulți numărul exemplelor de acest fel, dar considerăm că cele evocate aici sunt suficiente pentru a dovedi că *moldovenii considerau ei înșiși limba ce vorbeau ca fiind românească*, adică aceeași limbă pe care o vorbeau frații lor din Muntenia și Transilvania.

Identitatea de limbă dintre Moldova, Tara Românească și Transilvania este dovedită și de *circulația cărții*, foarte intensă între cele trei provincii istorice. De pildă, cronica atribuită lui Ianache Kogălniceanu informează că, în cea de a doua domnie a sa în Moldova (1741–1743), Constantin Mavrocordat „poruncit-au de au adus și cărți pe-nțeles din Tara Românească, căci în Moldova nu se află Evanghelii, Apostoli și Leturghii”⁷³, iar cercetările Ioanei Cristache-Panaït – făcute doar în 60 de biserici din județele Suceava, Iași, Botoșani și Vrancea – au dus la descoperirea a 104 cărți religioase tipărite în Tara Românească în sec. XVIII⁷⁴. Să mai amintim, în sfîrșit, că, la 1898, se aflau în orașul Tecuci și în satele din jur numeroase cărți religioase vechi provenință din Tara Românească: 121 de la București, 90 de la Rîmnicul Vilcea, 9 de la Buzău, 5 de la Blaj și numai 45 de la Iași – deci doar 20% față de numărul cărților provenite din Tara Românească⁷⁵. *Dacă locuitorii celor două provincii istorice ar fi vorbit dialecte diferite, moldovenii nu ar fi înțeles slujba citită după cărțile muntene.*

În secolul al XVIII-lea noțiunea de limbă românească tinde să se suprapună aceleia de „patrie românească”, cu sensul de tot teritoriul locuit de români. De pildă, episcopul Inochentie scrie în prefața la *Triodul* tipărit la Rîmnicul Vilcii în 1731, că pînă atunci această carte „nu s-au dat în lumina limbei noastre celei românești (ca) să fie tipărită, precum nici înalte părți unde se află patria românească nu s-au mai tipărit”⁷⁶. La rîndul său, episcopul Clement al Rîmnicului adresa *Evanghelia* din 1746 „nu numai celor din casă, adică din țara măriei tale (= Tara Românească)

⁶⁹ I. Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, III p. 177

⁷⁰ N. Iorga, *Contribuții la istoria literaturii române în secolul XVIII și XIX*, București, 1906, p. 33.

⁷¹ G. Strempl, *Catalogul manuscriselor românești*, I, București, 1978, p. 130

⁷² „Mitropolia Moldovcii”, 1972, nr. 5–6, p. 429

⁷³ *Cronicile României*, ed. M. Kogălniceanu, III, p. 203

⁷⁴ „Mitropolia Moldovei”, 1972, nr. 5–6, p. 417

⁷⁵ „Studii și cercetări de bibliologie”, III, 1960, p. 232–235. Pentru situația din județul Bacău vezi „*Vałachica*”, 10–11, 1978–1979, p. 37–40

⁷⁶ BRV, II, p. 44.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 91

ci tuturor celor ce vorbesc limba românească”⁷⁷. La 1795, un locuitor din Transilvania copiază *Esopia*, „pre limba noastră cea de moșie românească”⁷⁸, iar în 1799 se scrie un *Cronograf* în Tara Românească „socotind că ar fi bine să-și ajute fiștecine patrii și limbii lui ori cu ce ar putea”⁷⁹. În sfîrșit, într-un manuscris din 1821, se vorbește de „limba patrii noastre”, care era limba română⁸⁰.

În aceeași vreme noțiunea de limbă românească era asociată cu aceea de neamul românesc. De pildă, la 2 febr. 1796, Iosif, episcopul Argeșului, scrisă lui Constantin Hagi Pop din Sibiu despre intenția sa de a traduce *Tilcul Evangheliei* lui Teofilact al Bulgariei „foarte de folos pentru neamul nostru, care încă nu s-a tipărit niciodată în limba românească”⁸¹. Mai tîrziu, la 20 dec. 1821, Macarie ieromonahul vroia să „îmbrace (o *Psalichie*) în haină românească, ca să publicarisească această lucrare la neamul românesc”⁸².

Către sfîrșitul sec. XVIII, noțiunea de „neam românesc” este înlocuită uneori cu aceea de „patriot”, care cuprinde pe toți cei ce vorbeau limba română; ideea este exprimată de Grigore Rimniceanu în prefața *Antologhionului* de la Rimnic din 1786, unde se spune despre cărti că erau dăruite „patriotilor acestei limbi” din Valahia, Moldova și Transilvania⁸³.

Se înțelege din exemplele citate că *cei care scriau aceste lucrări erau conștienți de faptul că tot neamul românesc vorbea aceeași limbă, limba română; conștiința unității de limbă întregea și întărea conștiința unității de neam, foarte puternică în această vreme.*

Unitatea limbii vorbite în Tara Românească și Moldova stătea, de atfel, la baza colaborării oamenilor de cultură din cele două țări. Vom evoca aici doar cîteva exemple: *Cazania* lui Varlaam din 1643 stă la baza textului din *Cazania* tipărită la m-rea Dealu în anul următor, fără ca deosebirile de grai să constituie o piedică în preluarea textului⁸⁴. Mai tîrziu, în sec. XVIII, călugărul Ilarion de la mănăstirea Dragomirna din Moldova „preface pre a noastră limbă românească” lucrarea *Capele ale sf. Diadoh*, scrisă la 1772 de monahul Rafaîl din Tara Românească⁸⁵,

⁷⁷ Cat. ms. rom. I, p. 340

⁷⁸ G. Strempl, op. cit. p. 132.

⁸⁰ Cat. ms. rom. I, p. 91

⁸¹ N. Iorga, op. cit., p. 29

⁸² Ibidem, p. 53

⁸³ Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Tîrgoviște, 1973, p. 227. Din același secol al XVIII-lea datează și unelte mărturii privind dragostea pentru limba românească făcute de cărturari transilvanici ca Ioan Duma care, adresându-se la „oarecarii ce defaim... limba noastră cea românească, seria în prefață unei *Psalichii*: „unii ca accia să știe că fieștecare om limba lui intru care s-a născut i se parcă și frumoasă” (G. Strempl, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, I, București 1959 p. 57–58)

⁸⁴ I. Rizescu, *Noi date în legătură cu raportul dintre Cazania lui Varlaam și Cazania de la Dealu („Limba română”)*, 1975, nr. 4, p. 313–331). Mai amintim și cazul unei *Evanghelii* de la 1697, apărută la Snagov, al cărui text a fost preluat de boierul moldovean Ilie Costache (Cornelia-Magda Istrate, *Un Evangeliar manuscris de la jumătatea sec. XVIII*, în „Mitropolia Moldovei”, 1978, nr. 3–4 p. 377–381)

⁸⁵ G. Strempl, op. cit., p. 199

iar la 1799, un alt călugăr de la Dragomirna, Sofronie, copiază o carte religioasă tradusă de Ilarion, dascălul de la Rîmnicul Vilcii, „*din neamul nostru rumânesc*”⁸⁶. Se înțelege că o asemenea colaborare nu ar fi fost posibilă dacă locuitorii celor două țări nu ar fi vorbit aceeași limbă și nu ar fi făcut parte din același neam, aşa cum declarau ei însăși.

Unitatea limbii vorbită de români nu împiedica pe cei ce o vorbeau în diverse provincii să observe că existau unele mici deosebiri între graiul lor, că erau unele cuvinte sau construcții diferite. De pildă, la 1648 mitropolitul Simion Ștefan — deși recunoștea unitatea românilor — afirma în predoslovia la *Noul testament* că „rumânii nu grăiesc în toate țările într-un chip”; urmând pilda lui Coresi, învățatul mitropolit a căutat să utilizeze cuvinte ca „să înțeleagă toți”, arătând, totdeodată, că dacă „nu vor înțelege toți nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat rumânii printr-alte țări, de și-au mestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăiesc toți într-un chip”⁸⁷. Mitropolitul Transilvaniei sublinia astfel nu numai necesitatea tipăririi cărților pentru toți locuitorii Țărilor Române, dar și necesitatea folosirii unei limbi literare unice, care să fie înțeleasă de toți românii. Spre deosebire de mitropolitul Simion Ștefan, preotul tipograf Ioan Zoba din Vinț — constatănd și el că „românii nu grăim toți într-un chip” — se pronunța pentru folosirea cuvintelor dialectale” după obiceiul cum grăiesc pre aceste locuri”⁸⁸.

Chiar dacă remarcă deosebirile existente între graiul vorbit de neamul său, *nici un român nu a afirmat vreodată că românii vorbesc limbi diferite*.

Nu putem încheia aceste rînduri fără să cităm cazul unui exemplar din *Cazania* lui Varlaam din 1643, ajuns în Transilvania, la Agrișul Mare, și pe care un localnic a însemnat, la 1701: „*Păucenie moldovenească care le ieste (strănepoțiilor) de dulceață pre limba rumânească, s-o propovăduie precum se cadie*”⁸⁹. Este clar deci că limba vorbită în Moldova era aceeași cu cea vorbită în Transilvania și Muntenia, ceea ce și explică circulația intensă a cărților între cele trei provincii, ca și intensa colaborare a oamenilor de cultură.

În concluzie, putem spune că există numeroase dovezi și mărturii istorice din secolele XV – prima jumătate a sec. XIX despre unitatea limbii vorbite de locuitorii Țărilor Române, unitate de care erau conștienți atât românii cât și străinii care i-au cunoscut, care știau cu totii că poporul român vorbește în chip firesc o singură limbă: limba română.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 221

⁸⁷ BRV, I, p. 170 și I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, I. Cluj, 1940, p. 242

⁸⁸ Oct. Schiau, *op. cit.* p. 124–125

⁸⁹ Florian Dudaș, *Exemplare ale Cazaniei lui Varlaam identificate în părțile Zarandului. („Mitropolia Ardealului”*, 1979, nr. 7–9, p. 713 și urm.)

**PREUVES HISTORIQUES CONCERNANT L'UNITÉ
DE LA LANGUE ROUMAINE (XVe SIÈCLE-PREMIÈRE MOITIÉ
DU XIXe SIÈCLE)**

RÉSUMÉ

L'auteur du présent article expose les preuves connues concernant l'unité de la langue roumaine durant la période comprise entre le XVe siècle et la première moitié du XIXe siècle. Il en résulte que les Roumains aussi bien que les étrangers étaient conscients de l'unité de la langue parlée par le peuple roumain.

Même s'il constata des différences qui se faisaient jour dans le langage de son peuple, nul Roumain n'affirma jamais que les Roumains parlent des langues différentes, comme le soutiennent certains lettrés étrangers de nos jours.

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

OPINIA PUBLICĂ DIN STATELE UNITE ALE AMERICII ȘI RĂZBOIUL ITALO-ETIOPLAN (1935—1936) I

DE

NICOLAE DASCĂLU

„Opinia publică, afirmă istoricul francez Alfred Sauvy, este un arbitru, o conștiință; am putea chiar spune că este un tribunal, lipsit de putere juridică, dar de temut. Ea este forumul interior al unei națiuni”¹.

Dată fiind importanța fenomenului, numeroși istorici, sociologi, psihologi, etc., au analizat pe larg numeroasele sale forme de manifestare. Îată, foarte pe scurt, cîteva dintre cele mai importante concluzii în această direcție, concluzii menite a facilita deplina înțelegere a problemei și deci și a temei abordate. Opinia publică se cristalizează după cunoașterea unor fapte, date sau situații, din presă, radio sau prin intermediul altor mijloace de informare în masă. Este de reținut aprecierea că, în multe cazuri, transmisia informațiilor nu este întrutotul exactă și completă. De obicei, ceea ce se transmite corespunde doar unei fracțiuni din faptul dat. Pe de altă parte, opinia publică lucrează mai ușor cu aprecieri calitative decit cu date cantitative, cel mai adesea fiind inaptă a analiza critic datele numerice. Informarea completă a opiniei publice este extrem de dificilă, pe de o parte din considerente de stat, iar pe de altă parte deoarece fiecare individ este interesat numai într-un aspect anume al problemei sau pur și simplu pentru că multe persoane evaluatează doar superficial aspectele concrete, vizibile. Memoria opiniei publice este foarte slabă, ea fiind intens preocupată doar de actualitatea strictă.

De-a lungul tițălului mijloacele de informare a opiniei publice au cunoscut o continuă diversificare, între ele aflindu-se: calea orală, presa, radioul, televiziunea, și.a. Mult timp, principala modalitate de informare a opiniei publice a fost presa, ziarele în mod special. Acestea, în anumite cazuri, au și valoarea de izvor istoric dar întotdeauna servesc la cunoașterea unor curente ale opiniei publice. S-au conturat treptat și diverse căi și mijloace de influențare a opiniei publice. Chiar simplul act al informării opiniei publice poate deveni un mijloc de influențare, de educare într-un sens dorit, a maselor largi de cetăteni. Calea cea mai eficace și mai larg utilizată de influențare a opiniei publice s-a dovedit a fi propaganda organizată. Iar în cazul în care o asemenea acțiune de influen-

¹ Alfred Sauvy, *L'opinion publique*, P.U.F., Paris, 1967, p. 5—6.

țare este inițiată de un grup cu interes bine determinate, desigur în consens cu respectivele interese, avem de-a face cu un „grup de presiune”².

Pierre Renouvin și Jean Baptise Duroselle, în cunoscuta lucrare *Introduction à l'histoire des relations internationales*, folosesc un termen propriu, acela de „forțe profunde” ce acționează asupra procesului deciziei oamenilor politici. În acest sens cei doi autori dau cîteva exemple din istoria interbelică a Statelor Unite, menționînd acțiunea unor mișcări conservatoare, ca de pildă: World Peace Foundation, Carnegie Endowment for International Peace și League of Nations Association. Asemenea organisme, prin poziția oficială a unora dintre membrii lor și recurgînd mai ales la calea întrevederilor directe cu secretarul de stat sau cu adjuncții acestuia, ca și cea a scrisorilor adresate personal președintelui Statelor Unite, au avut o influență apreciabilă în luarea unor decizii politice³. De precizat că în viața politică americană un termen specific pentru grupele de presiune este acela de „lobby”. Originea acestuia derivă dintr-o situație foarte cunoscută: multe dintre problemele aflate la ordinea de zi a Congresului erau discutate și soluționate în pauzele ședințelor de lucru, în timpul con vorbirilor particulare din holurile Capitolului.

Este posibilă cunoașterea opiniei publice? Răspunsul este pozitiv. Totuși specialiștii în problemă îl condiționează de genul de opinie publică dorit a fi cunoscut, anume: a) opinia publică deschis exprimată și b) cea profundă, a unor indivizi reprezentativi pentru diverse categorii sociale mai largi. Mai accesibilă și de un interes mai mare este prima formă a opiniei publice, cea deschis exprimată. Cu diverse nuanțe, de la o formă la alta, opinia publică este cunoscută prin utilizarea unor multiple mijloace, utilizate adesea simultan. Între acestea se pot menționa: analiza organelor de presă angajate; interviurile; sondajele de opinie și.a. În problemele de un interes foarte larg, național, metoda cea mai eficace este cea a sondajelor de opinie.

Este de menționat faptul că primele sondaje de opinie în probleme de politică externă sînt legate tocmai de războiul italo-etiopian. Acestea au fost efectuate în Marea Britanie și în Statele Unite ale Americii. De altfel, primul sondaj de opinie din istorie, bazat pe o metodologie științifică, elaborată de George Gallup, a avut loc în S.U.A. în toamna anului 1934, în legătură cu alegerile prezidențiale care se apropiau. Ca orice

² Ibidem, p. 25–38; 97–121; pentru conceptul de opinie publică vezi: W. Lippman, *Public Opinion*, New York, 1922, 430 p.; G. Tarde, *L'opinion et la foule*, 4-ème cd., Felix Alcan, Paris, 1922, 227 p.; Lowell A. Lawrence, *L'opinion publique et le gouvernement*, Marcel Giard, Paris, 1924, 419 p.; Jules Rassak, *Psychologie de l'opinion et de la propagande politique*, Marcel Rivière Paris, 1927, 286 p.; W. Bauer, *Die öffentliche Meinung in der Weltgeschichte*, Akademische Verlagsgesellschaft, Postdam, 1930, 403 p.; Bogdan Nicolae, *O instituție națională indispensabilă: opinia publică*, f. ed., București, 1931, 24 p.; William Albing, *Public Opinion*, New York, 1939, 486 p.; Lester Markel, *Public Opinion and Foreign Policy*, New York, 1949, 340 p.; N.J. Powell, *Anatomy of Public Opinion*, New York, 1951, 619 p.; Gaston Berger, ed., *L'opinion publique*, Paris, 1957, 450 p.; Elmer E. Cornwell, *Presidential Leadership of Public Opinion*, Indiana U.P., Bloomington, 1965, 370 p.; Alfred Sauvy, *Mythologie de notre temps*, Payot, Paris, 1966, 297 p.; Jean Stoetzel, Alain Girard, *Sondajele de opinie publică*, București, 1975, 284 p.

³ Pierre Renouvin, J. B. Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Colin, Paris, 1964, p. 355–383.

început, proporțiile sale au fost modeste deși rezultatele sale au fost pe deplin corecte.

Primul mare sondaj de opinie în probleme de politică externă a fost organizat în Marea Britanie și a rămas în istorie sub numele de Peace Ballot. Deși întrebările puse au avut un caracter general, ele au fost determinante și au fost menite să descifre atitudinea englezilor față de războiul italo-etiopian care era pe cale de a se declanșa. În cadrul acestei ample acțiuni, din iunie 1935, au fost chestionați circa 11,5 milioane de cetățeni englezi (9,5 milioane din Anglia, 1 milion din Scoția, 1 milion din Wales și 70.000 din Irlanda de Nord). Pe chestionarele difuzate au figurat următoarele întrebări: 1) Marea Britanie trebuie să rămână în Societatea Națiunilor? 2) Conferința dezarmării trebuie să continue? 3) Sintetii de acord cu partea din Tratatul de la Locarno care obligă Marea Britanie să ajute Franța sau Germania dacă una atacă pe celalătă? 4) Fabricarea și vinzarea de către particulari a armamentului trebuie interzisă prin acord internațional? 5) Dacă un stat atacă altul, considerați că statul atacat trebuie să recurgă, pentru oprirea agresiunii, la unul din mijloacele următoare: 5 A) acțiune economică și nonmilitară; 5 B) acțiune militară. Si iată răspunsurile numerice înregistrate la chestionarul cu întrebările de mai sus:⁴

Întrebarea	DA	NU	Abținori	Nesiguri	Pacifisti	Total
1	11.090.387	355.883	102.123	10.470	—	11.559.165
2	10.470.489	862.775	213.839	12.062	—	11.559.165
3	9.533.558	1.689.786	318.845	16.976	—	11.559.165
4	10.417.329	775.415	351.345	15.076	—	11.559.165
5A	10.027.608	635.074	855.107	27.255	14.121	11.559.165
5B	6.784.368	2.351.981	2.364.441	40.893	17.482	11.559.165

Milioanele de răspunsuri pozitive la întrebările puse a surprins toată lumea, și în primul rând guvernul englez. Acesta, ca urmare, a fost nevoit să merge pe o linie fermă în ce privește agresiunea Italiei împotriva Etiopiei, ceea ce contravenea flagrant cu tradiționala politică engleză a neamestecului în treburile continentale și a aplicării principiului „balance of power”. Iată însă că șeful diplomației britanice, ignorând rezultatele lui Peace Ballot, elaborează de comun acord cu ministrul de externe al Franței, famosul „plan Laval-Hoare”, calificat pe drept cuvînt ca „un premiu pentru agresiune”. Reacția opiniei publice britanice a fost rapidă și fermă. Rezultatul a fost demisionarea lui Hoare de la Foreign

⁴ D.A. Livingstone, *The Peace Ballot. The Official History*, V. Gollancz, London, 1935, 64 p.

Office⁵. Forța opiniei publice s-a dovedit, în acest fel, a fi reală și demnă de a fi luată în considerare.

Principiile și metodologia realizării sondajelor de opinie au fost elaborate în Statele Unite ale Americii de către George Gallup. Aceasta realizează un prim experiment, foarte convingător, în toamna anului 1934, anticipind realegerea lui F. D. Roosevelt ca șef al executivului american. Acest succes l-a încurajat pe Gallup să fondeze, la începutul anului 1935, Institutul American pentru opinia publică (American Institute of Public Opinion). După doi ani va apărea și prima revistă specializată, „Public Opinion Quarterly”. Mult timp însă activitatea acestora va fi centrată pe problemele de politică internă, pe marginea alegerilor în special. Această orientare este pe deplin explicabilă prin linia izolaționistă promovată cu asiduitate de Congres. Între puținele excepții se află și cele două sondaje de politică externă privind războiul italo-etiopian.

George Gallup a fost acela care a realizat și primul sondaj de opinie în probleme de politică externă, în legătură cu conflictul italo-etiopian. Analiza rezultatelor l-a făcut pe Gallup să tragă următoarea concluzie: opinia publică americană s-a pronunțat net în favoarea Etiopiei atacate. Totuși, 7 din 10 persoane chestionate s-au pronunțat negativ în legătură cu eventuala participare a Statelor Unite la aplicarea sancțiunilor impotriva Italiei agresoare⁶.

Al doilea sondaj a fost efectuat în septembrie 1935 de către Elmo Roper. Acesta a adresat persoanelor chestionate, alese după unele criterii, o întrebare simplă, anume: Față de care țară străină nutriți mai puțină simpatie? Răspunsurile, foarte edificatoare, au dus la următoarea statistică:⁷

ȚARA	RĂSPUNSUL	
	mai puțină simpatie	mai multă simpatie
Germania	17,3%	4,4%
Japonia	11,2	0,1
Italia	6,7	1,2
Rusia	5,8	0,8
Franța	4,5	4,7
Anglia	1,2	28,6
China	0,7	0,5
Finlanda	0,1	2,3

Așadar, și în ce privește Statele Unite ale Americii, primele sondaje de opinie în probleme de politică externă sunt legate de războiul italo-

⁵ Paul Vaucher, Paul-Henri Siriex, *L'opinion britannique, la Société des Nations et la guerre italo-éthiopienne*, Paris, 1936, 145 p.; George Margaret, *British Foreign Policy, 1933–1939*, University of Pittsburgh Press, 1965, p. 68–71; D. Ph. Waley, *British Public Opinion and the Abyssinian War, 1935–1936*, Temple Smith, London, 1975, 176 p.

⁶ George Gallup, *What we, the People, Think about the Europe*, în „New York Times Magazine”, April 30, 1939; pentru activitatea lui Gallup vezi: Milton C. Cummings, Jr., *The Gallup Poll. Public Opinion, 1935–1971*, vol. 1–3, Doubleday, New York, 1973.

⁷ Elmo Roper, *The American People and Foreign Policy*, în „Fortune Quarterly Survey”, vol. XII, October 1935, p. 170–173; vezi și lucrarea cu caracter general: Thomas A. Bailey, *The Man in the Street. The Impact of American Public Opinion and Foreign Policy*, New York, 1948, 360 p.

etiolian. Faptul este remarcabil dacă avem în vedere linia oficială, izolaționistă, susținută cu îndirjire de Congres, precum și faptul că S.U.A. aproape că nu avea interes de nici un fel în Etiopia. Ca urmare, este cît se poate de legitimă întrebarea : de ce americanii, în pofida atitudinii lor pasive de pînă atunci, au acordat toată atenția conflictului italo-etiopian, asadar unui fapt de politică externă ? Explicația unei asemenea atitudini derivă din mai multe categorii de motivări : a) *politico-ideologice* (în termenii confruntării generale dintre fascism și democrație) b) *religioase* (atitudinea pacifică a multora dintre grupurile religioase din S.U.A., simpatia față de un vechi stat creștin victimă a unei agresiuni); c) *rasiale* (existența a 12 milioane de negri-americani, favorabili cauzei „patriei lor de origine”, Africa, unde libertatea ultimului stat independent era amenințată de albi; sentimentele naționaliste ale celor 5 milioane de italieni-americani, care au susținut acțiunea Italiei) și d) *economice* (interesele unor cercuri de afaceri în relațiile comerciale cu Italia).

Să facem și cîteva considerații pe marginea istoriografiei problemei abordate. Desigur că importanța fenomenului nu a scăpat atenției istoricilor din epocă sau din zilele noastre. În lucrarea privind opinia publică internațională și războiul italo-etiopian, Helen Hiett consacră cîteva pagini și situației din Statele Unite⁸. Elton Atwater, în monografia despre inișcarea pacifistă din S.U.A. face unele referiri și la atitudinea respectivei mișcări față de războiul italo-etiopian⁹. Pentru poziția italienilor-americanî o bună introducere o constituie analiza lui Gaetano Salvemini, *Mussolini's Empire in the United States*¹⁰. C. C. Hand abordează unele aspecte ale problemei în discuție din punctul de vedere al politiciei de neutralitate a Statelor Unite¹¹. Pentru cunoașterea încercărilor propagandei fasciste de a influența opinia publică americană se poate consulta studiul lui John Norman¹². Atitudinea cercurilor de afaceri americane este foarte bine sintetizată de Ronald N. Stromberg într-un articol pe această temă publicat în „Journal of Economic History”¹³.

În monografia privind poziția Statelor Unite față de războiul italo-etiopian, Harris Brice Jr. face unele mențiuni și în ce privește reacția opiniei publice.¹⁴ Date complementare în acest sens sunt furnizate de John P. Diggins în volumul său despre optica americanilor asupra

⁸ Helen Hiett, *Public Opinion and the Italo-Ethiopian Dispute*, Geneva Special Studies, vol. 7, no. 1, 1936, p. 18–20.

⁹ Elton Atwater, *Organized Efforts in the United States toward Peace*, Washington, 1936, p. 130–210.

¹⁰ Gaetano Salvemini, *Mussolini's Empire in the United States*, in *Neither Liberty nor Bread. The Meaning and Tragedy of Fascism*, edited by Francis Keene, New York, 1940, p. 336–349.

¹¹ C.C. Hand, *The Neutrality Policy of the United States as Developed during the Italo-Ethiopian Crisis*, Kingsville, Texas, 1940, 100 p..

¹² John Norman, *Influence of Pro-Fascist Propaganda on American Neutrality, 1935–1936*, in *Essays in History and International Relations in Honour of George Hubbard Blakeslee*, edited by D.E. Lee and G.E. McReynolds, Worcester, Mass., 1949, p. 193–214.

¹³ Ronald N. Stromberg, *American Business and the Approach of War 1935–1941*, în „Journal of Economic History” vol. XIII, 1953, p. 58–78.

¹⁴ Harris Brice Jr., *The United States and the Italo-Ethiopian Crisis*, Stanford University Press, Stanford, 1964, 187 p.

Italiei fasciste în general. În chip firesc, dintr-o asemenea analiză nu lipsesc referirile la momentul 1935—1936. În acest sens Diggins ajunge la concluzia că, în final, războiul italo-etiopian a scăzut considerabil poziția Italiei în ochii americanilor. „Cu toate acestea, subliniază autorul citat, izolaționismul și caracterul anti-italian al atitudinii opiniei americane au fost de o asemenea intensitate încit America putea ușor să rămână în buni termeni cu Mussolini și cu fascismul, cu unica condiție ca Italia să rămână în buni termeni și cu restul lumii”.¹⁵

Atât Brice cit și Diggins au investitgat atitudinea opiniei publice americane în baza organelor de presă ale celor mai reprezentative grupări sociale. Iată cîteva dintre aceste periodice: „American Hebrew and Jewish Tribune” (evreesc); „Cristian Century” (protestant); „Commonweal” (liberal-catolic); „Crisis” (Asociația națională pentru progresul oamenilor de culoare); „Jewish Frontier” (sionist); „Opportunity” (Liga națională urbană); „Pilot” (Arhidioczeza catolică din Boston); „Il Progresso Italo-American” (profascist); „Business Week”, „Commercial and Financial Chronicle” și „American Exporter” (ziare ale cercurilor de afaceri); „Atlantica”, „Il Nuovo Mondo,” „Controcorrente”, „L’Italia” și „Il Corriere del Popolo”, toate organe de presă ale italienilor-americani.¹⁶

Sub aspect cantitativ istoriografia problemei este bogată. Totuși, pe de o parte, lipsesc studiile speciale, forma cea mai utilizată fiind cea a mențiunilor în cadrul unor analize mai largi. Pe de altă parte, sunt abordate doar aspecte singulare, doar unele laturi ale atitudinii opiniei publice americane față de războiul italo-etiopian. Această din urmă trăsătură derivă fără indoială din utilizarea parțială a surselor de informare, a presei și istoriografiei de regulă.

Ca urmare, analiza noastră se vrea întreprinsă la două nivele: unul general, menit să traseze cadrul problemei și să furnizeze principalele date de referință. Un asemenea obiectiv este realizabil prin utilizarea cu efecte complementare a surselor în partea de judecată. Al doilea nivel, special, va prezenta o formă specifică de manifestare a opiniei publice americane. Anume, este vorba de scrisorile adresate de diverse asociații sau indivizi președintelui Statelor Unite sau Secretarului de stat, lui F. D. Roosevelt respectiv Cordell Hull. Accidental asemenea scrisori au fost adresate și altor oficiali americani. Numărul mare al acestor scrisori, inedite, a impus o selecție, fiind alese desigur cele în măsură să reflecte o atitudine cît mai diversă sau să conțină sugestii mai interesante. Toate aceste scrisori sunt conservate la Arhivele Naționale din Washington, în fondul Departamentului de Stat. Cele două nivele menționate sunt complementare, cel din urmă fiind integral încadrat, prin ample referiri, în tabloul general schițat de cel dintii.

Ca prefață la analiza propriu-zisă considerăm ca demnă de menționat aprecierea unui diplomat român din epocă în ce privește caracteristicile opiniei publice americane. Într-un raport din vara anului 1935,

¹⁵ John P. Diggins, *Mussolini and Fascism. The View from America*, Princeton University Press, Princeton, 1972, p. 292.

¹⁶ Ibidem, p. 497—500; Harris Brice Jr., op. cit., p. 175—176 (bibliografie).

însărcinatul cu afaceri al României la Washington, Rădulescu, sublinia că sentimentul public este greu de definit într-o țară care este mai mare ca Europa și care este foarte diversă de la un capăt la celălalt. Dimensiunile Statelor Unite făceau ca interesele cetățenilor să se modifice de la o regiune la alta, așa încit „... nu se poate vorbi de o opinie publică cu un caracter cu adevărat național”¹⁷.

Diplomatul român aprecia că în formarea opiniei publice americane rolul principal este jucat de presă, deși nu se putea neglija nici influența radioului, a cinematografului și a cărților. „Libertatea tuturor acestor mijloace este deplină. Fiecare cetățean citește și ascultă ce-i convine”. Presa americană este regională și are categorii relativ stabile de cititori. Astfel, presa Hearst era foarte populară în California. Cotidienele importante ca și principalele ziare de informare erau controlate de marea capitală. În schimb, revedințările sociale erau susținute de gazete citite în lumea muncitorească și editate numai pentru aceasta. Practic nu exista o presă de stînga puternică, dar literatura, teatrul și cinematografia jucau un rol important în educarea opiniei publice în sensul revendicării unor reforme sociale¹⁸.

Precizările diplomatului român pot contribui la facilitarea înțelegerii corecte a formelor de exteriorizare a opiniei publice americane față de războiul italo-etiopian. Imaginea globală rezultă din însumarea atitudinii diverselor grupuri de interes, categorii sau pături sociale. În fapt s-au cristalizat două atitudini fundamentale, în favoarea uneia sau a celeilalte părți din conflict; la acestea se adaugă cea de indiferență totală față de orice problemă publică precum și cea inevitabilă de oscilare. De maximă importanță este desigur cunoașterea atitudinilor angajate, determinante prin pondere și influență.

„Cînd criza italo-etiopiană s-a declanșat, în decembrie 1934, prin conflictul de la Ual-Ual, cei mai mulți dintre americani nu știau nimic despre Etiopia, menționează Harris Brice Jr. Deși S.U.A. avea una din cele 8 legații active la Addis Abeba, americanii aveau un interes redus în vechiul și mindrul imperiu creștin. În ajunul războiului cu Italia, activitatea filantropică sau de misionarism nu angaja mai mult de 100 de cetățeni americani ce trăiau în țară. Anual, comerțul dintre Etiopia și Statele Unite ajungea la mai puțin de jumătate de milion de dolari. Singurele interese comerciale americane notabile erau cele reprezentate de Singer Sewing Machine Company și J. G. White Engineering Corporation. Aceasta din urmă, o firmă din orașul New York, a realizat mai multe proiecte în zona lacului Tana în așteptarea încheierii unui contract pentru ridicarea unui baraj. Statele Unite nu aveau interese politice sau economice în Etiopia”¹⁹.

În ciuda acestei situații, în baza datelor furnizate pe diverse căi, opinia publică a urmărit cu interes sporit evoluția conflictului italo-etiopian. Atitudinea americanilor a evoluat destul de rapid de la poziția

¹⁷ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României (mai departe A.M.A.E.), fond 71, S.U.A., vol. 3, f. 304, raport nr. 2589, Washington, 1 iulie 1935, Rădulescu.

¹⁸ *Ibidem*, f. 305.

¹⁹ Harris Brice Jr., *op. cit.*, p. 30, J. G. White Engineering Corp., *1935 Report on Lake Tsana Outlet Control Works*, New York.

de înțelegere față de penetrația economică a Italiei în Africa (înainte de decembrie 1934) la aceea de condamnare deschisă a acțiunii militare împotriva Etiopiei (după Ual-Ual). Punctul de cotitură este tomai incidentul de la Ual-Ual. Ca urmare, în primăvara anului 1935 se va cristaliza poziția diverselor grupuri, și se va menține ca atare, cu ușoare modificări, pînă la terminarea războiului, în mai 1936. Un document diplomatic românesc sublinia că opinia publică americană a primit negativ inițiativele militare ale Italiei fasciste deoarece, aşa cum multe ziare evidențiau, „revizionism înseamnă război”²⁰.

Într-adevăr, foarte mulți americani au condamnat agresiunea Italiei din principiu, ca un act ce amenință pacea lumii, ca o inițiativă a unui stat fascist. În acest sens s-au pronunțat mai ales asociațiile ce militau pentru pace, diverse grupuri religioase, cluburile feminine și organizațiile sindicale muncitorești. Un număr de 28 asemenea asociații pacifice, religioase, civice și feminine au convocat, la 17 iulie 1935, Conferința națională pentru pace. Cu acest prilej a fost adoptată o rezoluție în care se aprecia că guvernul federal trebuia să se consulte cu Societatea Națiunilor și cu seinatarii Pactului Briand-Kellog. Scopul acestei acțiuni trebuia să fie găsirea unei soluții pacifice pentru conflictul italo-etiopian. Conferința nu a căzut însă de acord asupra căilor și mijloacelor optime pentru soluționarea disputei. Doar Asociația pentru Societatea Națiunilor, sprijinită de „New York Times”, s-a pronunțat în favoarea sprijinirii active de către S.U.A. a acțiunilor colective.

Sub egida asociațiilor reunite în Conferința națională pentru pace, la jumătatea lunii august 1935 s-a fondat un comitet special pentru unificarea și conducerea acțiunilor de simpatie a americanilor față de Etiopia. Comitetul american în criza etiopiană s-a pronunțat împotriva intențiilor agresive ale Italiei, și-a exprimat sprijinul pentru cauza Etiopiei în vederea menținerii suveranității politice și teritoriale a acesteia. Comitetul a fost susținut activ mai ales de Asociația pentru Societatea Națiunilor, Consiliul federal al bisericilor (protestante) precum și de către consulul general al Etiopiei, cu sediul la New York. Existenza mai multor frații, mai ales în ce privește metodele concrete de acțiune, precum și absența unui sprijin de masă, au făcut ca activitatea Comitetului să reușească doar parțial²¹.

Elementele de dreapta din Statele Unite ale Americii, ce controlau și importantul cotidian „Chicago Tribune”, s-au pronunțat în favoarea acțiunilor imperialiste inițiate de Mussolini în Africa de nord. *Liberaltii*, care în S.U.A. înglobau și multe elemente de centru și chiar de stînga, au susținut orice mijloc, cu excepția intervenției directe, ce putea contribui la oprirea agresiunii italiene. Ei s-au declarat pentru boicotarea comerțului cu Italia, pentru refuzarea oricărui împrumut statului fascist, pentru nerecunoașterea anexării Etiopiei, și.a.

Mișcarea sindicală și Partidul Comunist American au condamnat, într-un singur glas, fascismul și războiul din Africa. Liderii sindicali au

²⁰ A.M.A.E., fond 71, S.U.A., vol. 3 f. 141, raport nr. 406, Washington, 11 ianuarie 1935, Davilla.

²¹ Harris Brice Jr., *op. cit.*, p. 39.

sprijinit recomandările președintelui Roosevelt de a se sista afacerile comerciale cu Italia. De asemenea, au primit favorabil boicotarea încărcării navelor italiene, realizată în unele porturi americane, deși nu au recomandat generalizarea acțiunii. Comuniștii americanii, mai ales prin secțiunca din Harlem, au condamnat proiectele de înrobire a Etiopiei și au blamat războiul fascist de agresiune²².

Și din punct de vedere *religios* tabloul a fost cel așteptat, clar și cu puține părți confuze. Astfel, Bisericiile protestante, reunite în Consiliul federal al bisericilor, care desigur că a acționat prin numeroasele organizații confesionale, au jucat un rol important în trezirea simpatiei publicului american pentru Etiopia. Faptul că Etiopia era cel mai vechi stat creștin din lume precum și acela că în această țară se aflau misiuni protestante active, au determinat această poziție. Evreii americanii au simpatizat cu Etiopia care era o victimă a agresiunii fasciste. În rîndul catolicilor americanii s-au creat două tabere. Una, minoritară, ce sprijinea cauza Etiopiei. Cealaltă, reunind pe catolicii italo-americani precum și pe nord-irlandezii ce se opuneau din principiu oricărei acțiuni inițiată de Anglia, s-au declarat pentru cauza Italiei. Dezbinarea din rîndul catolicilor americanii a fost favorizată și de contradicția din atitudinea conducerii acestei biserici : Papa Pius XI a condamnat în declarații oficiale agresiunea dar oficiosul Vaticanului și Biserica italiană și-au declarat sprijinul pentru decizia lui Mussolini²³.

Aspectele rasiale ale problemei s-au conturat cu o limpezime ce era de așteptat. Negrii americanii au acordat un mare interes crizei italo-etiopiene, mai ales în faza incipientă. „Crisis”, „Opportunity”, ca și alte ziară ce promovau interesele negrilor, au comentat în permanență situația din Africa de nord. Ele au accentuat teza că preocuparea anglo-franceză pentru dispută era determinată de grija pentru soarta proprietelor coloniei. Foarte adesea se făceau referiri la „tristul spectacol al civilizației albilor” al cărei produs era și războiul italo-etiopian. La incitarea rasistiștilor extremiști și a unor oportuniști politici, au avut loc în unele localități ciocniri între negri și italieni. De asemenea, din rîndul negrilor americanii au plecat chiar cîțiva voluntari pentru armata etiopiană. Între aceștia s-a aflat și faimosul „Black Eagle”. Gestul acestora a avut o valoare pur simbolică²⁴.

De cealaltă parte a baricadei, opuși negrilor, se aflau italienii-americani. Aceștia au evoluat destul de lent, oricum au reaționat mai tîrziu decît negrii, de la poziția de spectator la aceea de opoziție îndîrjită față de orice decizie guvernamentală ce putea fi defavorabilă Italiei. Spre deosebire de negri, italienii-americani s-au organizat mai bine și acțiunea

²² John P. Diggins, *op. cit.*, p. 296—297; Helen Hiett, *op. cit.*, p. 18—19; J. W. Ford and H. Games, *War in Afrika. Italian Fascism prepares to Enslave Ethiopia*, Workers Library Publishers, New York, 1935, 31 p.; James W. Ford, *The Communists and the Struggle for Negro-Liberation. Their Position on Problems of Afrika, of the West Indies, of Ethiopian Independence*, New York, 1936, 40 p.; Communist Party of the U.S.A. Harlem Section, *War on Ethiopia*, New York, 1936, 7 p.

²³ Harris Brice Jr., *op. cit.*, p. 39—41; John P. Diggins, *op. cit.*, p. 299—302; Arh.M.A.E., fond 71, S.U.A., vol. 3, f. 461, raport nr. 4110, Washington, 4 noiembrie 1935, Rădulescu.

²⁴ W. DuBois, *Inter-Racial Implications of the Ethiopian Crisis. A Negro View*, în „Foreign Affairs”, vol. XIV, October 1935, p. 82—92; John P. Nugent, *The Black Eagle*, New York, 1971, 180 p.; John P. Diggins, *op. cit.*, p. 306—312.

lor a fost mai eficace. Iată doar cîteva forme de acțiune : demonstrații de protest ; colecte de bani, obiecte de valoare, inclusiv verighete (în schimbul acestora din urmă, simbolic, din Italia li s-a trimis verighete de metal) sau chiar a unor cărti poștale de aramă, ce era deficitară în Italia (s-au adunat în acest fel circa 200 tone de aramă, pînă cînd guvernul federal a interzis exportul acestui metal) ; trimiterea a numeroase scrisori diversilor oficiali, etc. Dar cînd Mussolini a făcut apel la voluntari, doar cîteva sute au răspuns pozitiv. Naționalismul italienilor-americanii nu s-a confundat însă, nici o clipă, cu simpatia pentru fascism. „Dacă americanii nu au putut scuza Italia, afirmă John P. Diggins, italienii-americanii nu și-au putut uita patria de origine. Attitudinea italienilor-americanii în timpul războiului s-a născut din aceeași sensibilitate rănită ca și filofascismul lor. Spectacolul trupelor italiene mărșăluind glorios în Africa și a lui Mussolini sfidind Societatea Națiunilor, le-a încălzit inimile de emigranți cărora li se spunea mereu că patria lor cea veche nu era decit o națiune de mină a doua iar Ducele un bufon de primă clasă”²⁵.

*Cercurile de afaceri americane au urmărit cu atenție evoluția conflictului italo-etiopian în măsura în care erau interesați în comerțul cu Italia (cel cu Etiopia era, practic, nul). Legea neutralității, publicată la 6 octombrie 1935, a limitat serios acest comerț prin interzicerea tranzacțiilor cu armament și materiale de război. Dar, aşa cum se sublinia într-un raport diplomatic românesc, scopul declarat al politicii americane, cel de a evita asocierea la conflict, „...era însoțit de grija de a nu atinge anumite interese comerciale proprii, lista prohibițiilor neconvenință și interdicția exportului către beligeranți a unor metale (a tuturor metalelor utilizabile ca materiale de război, n.a.) sau a bumbacului”*²⁶.

Chiar și așa, firmele de import export cu tradiție în comerțul cu Italia, s-au opus politicii administrației de descurajare morală a schimbului de produse cu statul agresor. Iată și o formă de manifestare a acestei atitudini. La 9 octombrie 1935, la New York, asemenea comercianți au organizat un marș de protest. Ca urmare, ministrul Comerțului a fost nevoit să facă o declarație liniștită²⁷. „Piața americană, evidenția un document diplomatic românesc, absoarbe mari cantități de produse italiene iar italienii doresc să cumpere cu atit mai mult produse americane cu cît soldul se poate acoperi și cu trimiterile de bani ale emigranților la familiile lor rămase în Italia. Ca urmare... comerțul american nu va evita porturile italiene”²⁸.

Reprezentanți ai companiilor de import-export, ca și unii fabricanți, toți interesați în comerțul italo-american, s-au asociat cu forțele izolaționiste. Împreună, ei au acționat ca un grup de presiune asupra administrației Roosevelt pentru revenirea la comerțul fără restricții și aplicarea limitată a drepturilor neutrilor. De asemenea, s-au pronunțat împotriva re-

²⁵ John Norman, *op. cit.*, p. 193–214; Gaetano Salvemini, *op. cit.*, p. 336–349; Salvatore Cottillo, *A Memorandum and Open Letter to the President of the U.S. on Recognition of Ethiopian Annexation and Relation Pending American Neutrality Policy*, New York, 1936, 68 p.

²⁶ Arh. M.A.E., fond 71, S.U.A., vol. 3, f. 421, telegrama nr. 10254, Washington 4 octombrie 1935, Florescu.

²⁷ *Ibidem*, f. 423, telegrama nr. 10256, Washington, 11 octombrie 1935, f.s

²⁸ *Ibidem*, f. 437–438, telegrama nr. 10058, Washington 14 octombrie 1935, Florescu.

vizuirii legislației neutralității în sensul măririi autorității președintelui S.U.A. În acest sens, cercurile menționate au obținut cîștig de cauză de vreme ce Roosevelt nu a reușit să obțină de la Congres, în primăvara lui 1936, modificarea cerută. În schimb, guvernul a înregistrat un succes incontestabil în blocarea împrumuturilor italiene pe piața americană. Încercările în acest sens, din vara lui 1935 și toamna lui 1936, ale agenților guvernului italian au eşuat ca urmare a recomandărilor negative ale Departamentului de stat²⁹.

Pe de altă parte, în momentul în care „Standard Oil” anunță public la 3 septembrie 1935, că dispunea de unele concesii de terenuri petroliere în Etiopia, Departamentul de stat a intervenit prompt, cu scopul de a evita complicații diplomatice. Ca urmare, firma s-a declarat de acord să renunță la drepturile dobîndite, ceea ce a însemnat un nou succes al politiciei administrației americane³⁰.

Din tabloul general prezentat reiese că mareea majoritate a americanilor au sprijinit cauza Etiopiei, și-au declarat simpatia pentru această victimă a agresiunii Italiei fasciste. În poziția opusă s-au situat italienii-americani, cercurile de dreapta, unele grupuri cu interese economice precum și suporterii izolaționismului. Toți cei care, din diverse considerente, s-au pronunțat în favoarea acțiunii Italiei sau pur și simplu au susținut neutralitatea absolută a Statelor Unite au format din punct de vedere numeric o minoritate. Totuși, cum și foarte mulți dintre cei care și-au unit glasurile în apărarea Etiopiei au făcut-o mai mult la modul sentimental, nedorind o intervenție activă a S.U.A., poziția oficială a acesteia a fost neutralitatea. Muncitorii americanii, protestanții, evreii, antifasciștii, o parte din catolici, negrii, asociații pacifiste, civice sau feminine s-au pronunțat pentru cauza Etiopiei mai ales în numele principiului menținerii păcii în lume.

Nu este lipsit de interes a cunoaște cum au văzut italienii, cei din Italia desigur, poziția opiniei publice americane. Pe de o parte, marea masă a italienilor, induși în eroare de propaganda fascistă ce utiliza mai ales presa sever controlată de cenzură, au crezut că americanii le sunt favorabili chiar dacă au adoptat statutului neutralității. Oficialii cunoșteau însă foarte bine situația. Contele Ciano a recunoscut în particular că opinia publică americană era net anti-italiană. Iar Mussolini a fost de acord cu afirmația că opoziția cea mai înversunată la proiectele de expansiune ale Italiei nu venea din partea negrilor din Harlem ci de la „mulți albi veritabili din Europa și America”³¹.

Guvernul italian era foarte bine informat asupra sentimentelor americanilor față de proiectele fasciste de expansiune de către oficialele diplomaticale ale Italiei în Statele Unite. În baza unor asemenea rapoarte erau elaborate și sinteze privind situația de ansamblu din S.U.A. În cea privind anul 1936, pregătită de Ministerul de externe de la Roma, se găsesc multe asemenea referiri la poziția opiniei publice americane. Astfel, se subliniază foarte corect că, în pofida politiciei oficiale de neutralitate, presiunea op-

²⁹ John P. Diggins, *op. cit.*, p. 297–299; Ronald N. Stromberg, *op. cit.*, în „Journal of Economic History”, vol. XIII, 1953, p. 58–65.

³⁰ Arh.M.A.E., fond 71, S.U.A., vol. 3, f. 458, raport nr. 4110, Washington, 4 noiembrie 1935, Rădulescu.

³¹ Cf. Harris Brice Jr., *op. cit.*, p. 44, 46.

niei publice americane în adresa Italiei nu a încetat. Această atitudine se datora mai ales poziției adoptate de pacifisti, protestanți, democrați și antifasciști, care, în bloc,... „nu pot accepta rațiunile istorice, politice și umanitare ale expansiunii italiene în Africa”³².

În același document se estima că pentru americani Italia a fost, în tot cursul conflictului cu Etiopia, nu numai agresorul unui popor nevinovat și un violator al Pactului Briand-Kellog, ci și principalul vinovat al eșecului politicii securității colective. De această politică, la care S.U.A. nu a contribuit de altfel cu nimic direct, americanii au rămas atașați din considerente ideologice. Alături de asemenea aprecieri realiste, documentul citat cuprinde și unele erori, ca de pildă ideea că politica izolaționistă s-a consolidat în urma războiului italo-etiopian³³.

Schitarea tabloului de ansamblu al atitudinii opiniei publice americane față de războiul italo-etiopian a conturat cadrul necesar pentru integrarea conținutului scrisorilor colective sau individuale adresate lui Roosevelt, Hull sau altor oficiali americani în problema dată.

Asemenea scrisori fuseseră curent adresate de cetățenii americanii administrației aflată la putere. Dar președintele Roosevelt a fost acela care a perfecționat și ca urmare a favorizat extinderea acestei practici. Din dorința de a cunoaște tendințele opiniei publice, Roosevelt a permanentizat obiceiul de a cunoaște conținutul tuturor scrisorilor ce-i erau adresate de către cetățeni. În acest scop el a instituit la Casa Albă un secretariat special care lectura și clasifica zilnic miile de scrisori, întocmind apoi pentru președinte o sinteză cu opiniile formulate de semnatari pe marginea problemelor de actualitate care „...aici interesează o pătură surprinzător de mare din populație”, se preciza într-un document diplomatic românesc. În aceeași sursă se menționa că procedind în felul indicat șeful executivului american avea la dispoziție un instrument de informare foarte prețios. Pe această bază Roosevelt își putea forma o imagine a tendințelor opiniei publice, chiar mai bine decât prin lectura ziarelor care, în marea lor majoritate „...erau întreprinderi comerciale controlate de marea finanță”³⁴.

Între asemenea scrisori, din anii 1935 – 1936, adresate președintelui Statelor Unite, dar și lui Hull sau altor oficiali, s-au aflat multe care priveau conflictul italo-etiopian. Fiind foarte numeroase, le-am selectat de maniera de a reflecta toate tendințele înregistrate. De asemenea, le-am clasificat în funcție de semnatar în scrisori colective (ale unor asociații, în parte deja menționate, sau ale unor instituții sau firme) și scrisori presonale. Ambele categorii le vom prezenta conform principiului cronologic, având în vedere mai ales faptul că tabloul general l-am schițat în funcție de opiniile exprimate de grupe sau categorii sociale. Înținem să precizăm și faptul că desă în titlul studiului nostru am menționat etapa războiului italo – etiopian (octombrie 1935 – mai 1936)

³² National Archives of the United States of America, Washington, D.C. (mai departe National Archives), Captured Italian Documents, Microcopy T-586, rola 1290, cadrul 107826, Ministero degli Affari Esteri. Quaderno nr. 60, Stati Uniti, Situazione politica nel 1936, Segreto, f.s.

³³ *Ibidem*, cadrul 107828.

³⁴ Arh. M.A.E., fond 71, S.U.A., vol. 3, f. 295 – 296, raportul nr. 2589, citat.

practic vom analiza scrisori avind ca limită cronologică primăvara lui 1935 și vara lui 1936. Am folosit acest sistem deoarece războiul era de așteptat fără dubii, imediat după Ual-Ual și pentru că din primăvara lui 1935 principalele curente de opinie din societatea americană față de conflict erau deja cristalizate.

Prinț-o scrisoare din 21 martie 1935, *National Association for the Advancement of Colored People* (Asociația națională pentru progresul oamenilor de culoare) și-a precizat atitudinea față de problema etiopiană. În scrisoare se sublinia că Asociația urmărește cu mult interes evoluția evenimentelor și crede că Etiopia va deveni terenul expansiunii coloniale italiene. Ca urmare, era necesar a se face totul pentru a se menține existența singurului stat independent din Africa. Conflictul italo-etiopian interesa fără îndoială pe americani. Pentru a răspunde acestui interes Asociația cerea măsuri care să contribuie la menținerea păcii și statusquoului³⁵.

Americanii aveau puține cunoștințe despre trecutul și prezentul Etiopiei. Pentru a remedia această situație la New York s-a constituit *Ethiopian Research Council* (Consiliul pentru cercetări etiopiene), în decembrie 1934, din inițiativa unor negri-americani. Aflat sub conducerea lui W. Hauberry, Consiliul a început editarea unui buletin informativ privind istoria și situația actuală din Etiopia. Primul număr al acestei publicații a apărut în aprilie 1935. O copie a fost trimisă și Departamentului de stat.³⁶

American Presbyterian Mission (Misiunea presbiteriană americană), din însărcinarea lui International Missionary Alliance, cerea în mai 1935 Departamentului de stat analiza situației misionarilor americanii aflați în acel moment în Etiopia.³⁷

Unele asociații americane s-au adresat Societății Națiunilor și prin intermediul Departamentului de stat. Astfel, *Original Independent Benevolent Afro-Pacific Movement of the World* (Mișcarea mondială autentică independentă caritabilă Africană pacifică) a trims în mai 1935 o scrisoare forumului de la Geneva. Memorandumul anexat începea cu un protest înpotriva acțiunilor italiene îndreptate împotriva Etiopiei. Se cerea Societății Națiunilor să acționeze decisiv pentru prevenirea invadării teritoriului etiopian și oprirea acțiunilor provocate ale fasciștilor. Pentru anchetarea situației se propunea înființarea unui comitet special menit a preveni un act ce putea afecta pacea lumii. Se afirma că apelul era susținut de cei 15.000 de membri ai Asociației semnatare.³⁸

Mulți negri-americani au formulat cereri pentru serviciul militar voluntar în armata etiopiană încă înainte de începerea efectivă a războiului. Asemenea voluntari, prin intermediul unei firme din New York, solicita în mai 1935 unele precizări legale în această direcție. Scriso-

³⁵ National Archives, General records of the State Department, record group 59, decimal file 1930—1939 (mai departe State Department file), National Association for the Advancement of Colored People, to the Secretary of State, March 21, 1935, 1 p. indesc. (cota 765.84/220).

³⁶ Ibidem, Ethiopian Research Council, Information series no. 1, April 27, 1935, 9 p. (765. 84/350).

³⁷ Ibidem, American Presbyterian Mission, to State Department, May 9, 1935, 2 p., f.s. (765. 84/330).

³⁸ Ibidem, The U.S.A. Consul at Geneva to the Secretary of State, report no. 1266, May 18, 1935, 2 p., Gilbert (765. 84/338).

rea menționa intenția unor negri, medici, aviatori operatori radio, mecanici și șoferi de a pleca voluntari în Etiopia. În răspuns Departamentul de stat preciza că legislația în vigoare era defavorabilă înrolării cetățenilor americanii într-o armată străină. Cei care încălcau această prevedere erau pasibili a fi amendatați și chiar condamnați. Ca urmare Departamentul de stat se pronunța împotriva oricărui asemenea proiect³⁹.

Nu toți italienii americani au privit favorabil proiectele expansioniste ale Italiei fasciste. Un memorandum din 29 mai 1935 al Departamentului de stat menționa că ziarul „L'Unita Operaia”, din New York, de orientare comunistă, publica o serie de articole critice la adresa Italiei, precum și unele caricaturi ale lui Mussolini. Ambasadorul italian în S.U.A., Rossi, a înaintat în acest sens un protest diplomatic, de unde și consemnarea respectivului fapt în memorandumul menționat⁴⁰. Într-un alt document de lucru al Departamentului de stat, din 18 iunie 1935, se preciza că unele ziare din Chicago, și în special „Chicago Tribune”, au acordat în ultimile ediții un spațiu exagerat unor acțiuni ale negrilor din oraș împotriva Italiei fasciste și a proiectelor antietiopiene ale acesteia. Efectul unor asemenea articole a fost negativ: numeroasa populație italo-americană din oraș a început să protesteze și au avut loc unele ciocniri cu negri din localitate⁴¹.

Universitatea americană din Cairo (*The American University of Cairo*) a trimis, în iunie 1935, o scrisoare Consiliului Misionar internațional (International Missionary Council) din New York. În scrisoare se cerea o intervenție la Departamentul de stat și chiar la Foreign Office pentru a acționa în vederea remedierii situației din Africa de nord. Raporturile italo-etiopiene, considera instituția semnată, erau foarte încordate. În joc era chiar libertatea Etiopiei, țară creștină, singurul stat independent din Africa⁴².

Biserica congresională (*The Congressional Church*), din New Canaan, Connecticut, cerea lui Hull a fi informată curent asupra evenimentelor din Etiopia țară care fără îndoială că va fi curind atacată. Se punea și întrebarea dacă era posibilă aplicarea embargoului în exportul de armament pentru Italia. La o asemenea măsură era de așteptat opoziția fabricanților și comercianților de armament. Aceștia, care erau foarte numerosi în Connecticut, nu puteau totuși influența poziția Bisericii Congresionale care se pronunța pentru embargou. În final, se solicitau date privind contractele de armament cu cele două părți precum și împrumuturile acordate acestora. Răspunzând, la 17 iulie, Departamentul de stat preciza că nu există nici un contract sau împrumut american în măsură să afecteze raporturile cu viitoarele părți beligerante⁴³.

³⁹ Ibidem, Commercial Trading Co., New York, May 22, 1935, to Secretary of State, 1 p., A. Crawford; răspunsul Departamentului de stat, 27 mai 1935, semnat W. Murray (765.84/111/2).

⁴⁰ Ibidem, Department of State, Memorandum, May 29, 1935, 4 p., f.s. (765.84/364).

⁴¹ Ibidem, Department of State, Memorandum, Division of Near Eastern Affairs, to the State Secretary, June 18, 1935, 3 p., indese. (765.84 398).

⁴² National Archives, State Department file, The American University, Cairo, June 21, 1935, 2 p., f.s., to International Missionary Council, New York, (765. 84/631).

⁴³ Ibidem, The Congressional Church, New Canaan, Connecticut, to State Department, July 1, 1935, 5 p., M.F. Clarke; răspunsul Departamentului de stat, 17 iulie 1935, 1 p., semnat Dunn (765.84.486).

La începutul lunii mai 1935 Conferința pentru educație religioasă a bisericii metodiste episcopale din Philadelphia, Wyoming și Delaware (*Religious Education in the Philadelphia, Wyoming and Delaware Conferences of the Methodist Episcopal Church*) a trimis o scrisoare președintelui Roosevelt. Semnatara își exprima îngrijorarea față de relațiile italo-etiopiene, fiind foarte clar că independența Etiopiei era amenințată. Se aprecia că Italia în calitate de semnatar al Pactului Briand-Kellog, trebuia să negocieze diferentul. Cum și guvernul Statelor Unite era semnatar al Pactului, ar putea interveni amintind cabinetului de la Roma necesitatea soluționării pacifice a disputei. O asemenea intervenție ar influența atitudinea Italiei și ar fi de ajutor Etiopiei. În final se exprima speranța că președintele Roosevelt va face o declarație în sensul sugerat anume determinând Italia la conciliere⁴⁴.

În numele celor 15.000 de membri ai Legiunii Afro-Americană (*Afro-American Legions*) din Hamtramck, Michigan, colonelul L. E. Whittaker se adresa în luna iulie 1935 președintelui Statelor Unite. Aceastuia îi se cerea a exercita presiuni asupra Italiei pentru aplicarea Pactului Kellogg. În acest fel S.U.A. putea anihila planul de atacare al Abisiniei. În cazul în care diferendul nu se putea soluționa pacific membrii Legiunii cereau permisiunea de a lupta în armata „...patriei noastre de origine, Africa”. Departamentul de stat, care a primit scrisoarea spre soluționare, fiind într-o problemă de politică externă, a trimis răspunsul tip cu extrase din legislația în vigoare ce prohibea înrolarea în arme străine⁴⁵.

Women's International League for Peace and Freedom (Liga internațională a femeilor pentru pace și libertate), prin secția din statul New York, a expediat la 4 iulie 1935, o scrisoare președintelui Roosevelt. Scrisoarea preciza că „New York Times” a publicat o serie de informații în legătură cu intențiile italienilor de a utiliza arma chimică. În acest fel, între alte efecte, erau arse și tălpile soldaților etiopieni care, în marea lor majoritate erau desculți, Liga considera că utilizarea unor asemenea mijloace împotriva „săracilor și analfabetilor etiopieni” constituie un act de acuzație la adresa oricărei națiuni civilizate. În consecință, Departamentul de stat trebuia să înainteze un protest în legătură cu utilizarea unor asemenea metode. De asemenea, trebuia să se ceară guvernului italian promisiunea de a soluționa pacific diferendul, conform stipulațiilor Pactului Briand-Kellog⁴⁶. De remarcat, la această scrisoare ca și altele din aceeași etapă, că vorbeau și făceau referiri la ostilități, deși războiul in sine va izbucni doar în octombrie 1935.

„Prin președintele John N. Sayre, asociația *The Fellow of Reconciliation* (Adeptii reconcilierii) din New York i-a comunicat secretarului de stat Hull poziția în problema italo-etiopiană. Asociația considera

⁴⁴ Ibidem, Religious Education in the Philadelphia, Wyoming, Delaware, Conferences of the Methodist Episcopal Church, July 2, 1935, to president F.D. Roosevelt , 2 p., E. Brewster (765.84 437).

⁴⁵ Ibidem, Afro-American Legions, Hamtramck, Michigan, July 4, 1935, to president Roosevelt, 1 p., col. L.E. Whittacker ; răspunsul Departamentului de stat, 16 iulie 1935, Murray, 2p. (765. 84.111 8),

⁴⁶ Ibidem, Women's International League for Peace and Freedom, New York, State Branch, July 4, 1935, to president Roosevelt, 1 p., K.D. Blake, (765.84/530).

că deși Statele Unite nu sănțiuile, militare sau economice, administrația Roosevelt poate reaminti Italici și Etiopiei obligațiile ce le revin în lumina Pactului Kellogg. O asemenea măsură ar consolida acțiunea de pacificare a Marii Britanii și ar fi o bună ocazie pentru reafirmarea respectului Statelor Unite pentru același Pact⁴⁷.

Consiliul federal al bisericilor lui Christ în America (*Federal Council of the Churches of Christ in America*) a trimis la 5 iulie 1935 o scrisoare lui Hull. Consiliul își declara adeziunea la acțiunea guvernului american, bazată pe prevederile Pactului Kellogg, de a atrage atenția Italiei asupra obligațiilor morale de a soluționa pacific diferendumul cu Etiopia. Practic, toate Bisericiile din S.U.A. au sprijinit acțiunea guvernului american de a face războiul un instrument ilegal. Era de așteptat ca în conflictul italo-etiopian cabinetul american să adopte o atitudine fermă⁴⁸.

Liga progresistă a tinerilor (*Young People's Progressive League*) din Cleveland, Ohio, s-a adresat președintelui Roosevelt, la 5 iulie 1935. Scrisoarea conținea rugămîntea ca cererea adresată de Etiopia Statelor Unite, pentru mediere în conflictul cu Italia, să fie luată în considerare. În acest sens Liga expunea o serie de argumente : 1) Etiopia era o țară pacifică, care nu a intervenit niciodată în afacerile interne ale altor popoare ; 2) Abisinia era o parte din „țara de origine” a multor negri americani, asadar merita simpatie și interes ; 3) această veche țară era ultimul vestigiu al vechii civilizații din Africa de Est și totodată singurul stat independent de pe continentul african ; 4) ajutind Etiopia, Statele Unite vor demonstra atașamentul pentru cauza păcii, protecția pentru națiunile slabe, indiferent de rasa locuitorilor ; se vor arăta (Statele Unite) adversare ale puterilor ce folosesc forță în relațiile cu alte state, precum și interesul practic pentru Pactul Briand-Kellog. Mai presus de toate, printr-o asemenea atitudine S.U.A., va da satisfacție milioanelor de negri americani, fapt ce nu putea fi neglijabil⁴⁹.

Răspunsul guvernului american la nota etiopiană din 5 iulie a fost evaziv. Aceasta a dezamăgit pe mulți americani. O asemenea senzație au avut membrii Conferinței pentru educație religioasă a bisericii episcopală metodiste din Philadelphia, Wyoming și Delaware, organizație pe care am menținut-o deja. Deziluzia Conferinței, se sublinia într-o scrisoare din 7 iulie adresată lui Hull, era mare. Răspunsul american ar fi trebuit să reflecte clar o atitudine mai fermă. Se afirma chiar că nu erau imposibile nici chiar unele presiuni diplomatice pentru a obliga Italia să accepte arbitrajul în disputa cu Etiopia. O asemenea poziție ar fi în deplină armonie cu atitudinea pacifică și prestigiul poporului american în lume. Răspunsul Departamentului de stat a fost cel stereo-

⁴⁷ *Ibidem*, The Fellow of Reconciliation, New York, July 5, 1935, to Secretary of State, 1 p., John N. Sayre (765.84/446).

⁴⁸ *Ibidem*, Federal Council of the Churches of Christ in America, Department of International Justice and Goodwil, July 5, 1935, to State Secretary, 3 p., Van Kirk (765.84/449).

⁴⁹ *Ibidem*, Young People's Progressive League, Cleveland, Ohio, July 5, 1935, to president Roosevelt, 3 p., indesc., (765.84/532).

tip; guvernul american urmărește cu toată atenția criza având în vedere ideile Pactului Kellogg⁵⁰.

Sub semnătura lui Quincy Wright, *Wait Harris Memorial Foundation in International Relations* (Fundată memorială Wait Harris în relațiile internaționale), aparținind de Universitatea din Chicago, a transmis secretarului de stat Hull cîteva considerații pe marginea conflictului italo-etiopian. Autocalificate ca fiind parte din poziția opiniei publice americane, aceste observații erau demne de a fi avute în vedere în elaborarea atitudinii oficiale a Statelor Unite. Se consideră că nota americană de răspuns la cererea etiopiană din 5 iulie a fost bine gîndită. Contra aprecierilor formulate în unele ziare, semnatarul consideră că nota nu implica o modificare a spiritului Pactului de la Paris. Acțiunea de pacificare întreprinsă de Marea Britanie se cera a fi susținută și de S.U.A. Cît despre poziția Franței, era clar că era una oscilantă, între dorința de a rămine în relații amicale cu Italia (datorită alianței antigermane) și politica de sprijinire a Societății Națiunilor. La acestea se adăuga iritarea francezilor la știrea încheierii accordului naval anglo-german. În scrisoare se exprima convingerea că aplicarea sanctiunilor va opri Italia din drumul proiectat. Se aprecia că dorința de pace a Statelor Unite trebuia reafirmată și cu scopul de a nu lăsa Japonia cu impresia că intervenția americană în criza manciuriană a fost determinată numai de interese speciale în Extremul Orient⁵¹.

Negro World Alliance (Alianța mondială a negrilor) și-a expus poziția într-o scrisoare din 9 iulie 1935 destinată președintelui Roosevelt. Pe această cale se dădea glas „...dezamăgirii, descurajării și deziluziei” milioanelor de negri americani față de atitudinea Statelor Unite privind conflictul italo-etiopian. „Noi considerăm Etiopia, se afirma în scrisoare, ca un sanctuar al milioanelor de suflete din rasa noastră, împrăștiate în lume, și care trebuie într-o bună zi să se rein-toarcă pe pămîntul părinților noștri. Deși cunoaștem că mulți americani sunt ferm pentru o politică externă izolaționistă, mai știm că cetățenii americanii, albi sau negri, nu au stat niciodată indiferenți cînd unul mai puternic ataca pe cel mai slab. Noi am ajutat popoarele înfrînte și asuprile ale Europei în lupta lor pentru dreptate; noi trebuie să adoptăm aceeași poziție față de Etiopia lipsită de apărare în fața tiranului lipsit de inimă”⁵².

Președintele Comitetului executiv al Asociației pentru Societatea Națiunilor (*League of Nations Associations*) exprima secretarului de stat, în numele organizației pe care o conducea, satisfacția pentru nota guvernului american din 5 iulie 1935. Asociația a formulat această apreciere deoarece documentul menționat reafirma increderea guvernului Statelor Unite în capacitatea Societății Națiunilor de a soluționa dis-

⁵⁰ *Ibidem*, Religious Education in the Philadelphia, Wyoming and Delaware Conferences, of the Methodist Episcopal Church, to the Secretary of State, July 7, 1935, 2 p., E.H. Brewster (765. 84/457).

⁵¹ *Ibidem*, The University of Chicago. Wait Harris Memorial Foundation in International Relations, July 8, 1935, to State Secretary, 2 p., Quincy Wright (765.84/469).

⁵² National Archives, State Department file, Negro World Alliance, Chicago, July 9, 1935, to president Roosevelt, 1 p., R. Ephraim, (765. 84/520).

putele în spiritul Pactului Kellogg. Totuși, se afirma în scrisoare, mulți membri ai asociației erau îngrijorați de afirmațiile unor zare în legătură cu abandonarea Pactului Kellogg de către Statele Unite. În consecință se considera ca fiind necesară refirmarea poziției S.U.A. față de Pactul de la Paris. Răspunzând la 19 iulie, Departamentul de stat dădea aceleași asigurări ca la toate celelalte scrisori, în sensul că Statele Unite vor actiona numai pe baza Pactului Kellogg, urmărind cu toată atenția evoluția conflictului italo-etiopian⁵³.

Așa cum s-a putut ușor constata și pînă acum, am utilizat și unele documente de lucru ale Departamentului de stat în măsura în care se refereau direct la atitudinea opiniei publice și în care puteau oferi date suplimentare informațiilor culese din scrisori ce rămîn totuși izvorul de bază. Iată un alt asemenea document. Un memorandum din 10 iulie 1935 consemna intervenția unui congresman din Minnesota, J. Mass. Acesta, alertat de mai multe telefoane de la diversi alegători, s-a adresat oficiului de politică externă. Congresmanul a declarat că alegătorii săi sint îngrijorați de intențiile agresive ale Italiei față de Etiopia. Ei și-au declarat sprijinul pentru orice fel de acțiune de ajutorare a victimei. Mai mult chiar, unul din acești alegători, un bancher, fost ofițer în corpul expediționar american în Europa în anii primului război mondial, a elaborat un proiect special. Aceasta se referea la împărtirea unor microbi pe teritoriul ocupat de trupe inamice. Fostul combatant dorea a fi pus în contact cu oficiali etiopieni pentru a le face cadou proiectul în cauză. El, senatorul, a încercat a-l convinge să renunțe la planul său, dar nu a reușit. Situația era cu atît mai delicată cu cît respectivul bancher era de o mare influență politică în zona de reședință (St. Paul, Minnesota). În această imprejurare Departamentul de stat a sugerat congresmanului să-i declare celui în cauză că publicitatea intenției sale ar fi periculoasă pentru poziția Statelor Unite. În consecință era de dorit a renunța la orice acțiune practică⁵⁴.

Biroul misiunilor externe al Bisericii prezbiteriene unite din America de Nord (*The Board of Foreign Missions of the United Presbyterian Church of North America*) făcea apel la guvernul S.U.A., pentru a întreprinde orice era necesar pentru a preveni declanșarea unui război între Italia și Etiopia. Un asemenea război nu era nici necesar după cum nu era nici justificabil. Răspunsul Departamentului de stat era cel tip⁵⁵.

Tuskegee Institute (din Alabama) informa pe secretarul de stat asupra opiniei semnatarului: Statele Unite trebuiau să păstreze strictă neutralitate în conflictul italo-etiopian. Orice altă atitudine putea împinge S.U.A într-un război de vreme ce 10% din populația sa era formată din negri de origine africană. În ce privește părțile în conflict, Institutul își declara simpatia pentru cauza etiopiană⁵⁶.

⁵³ *Ibidem*, League of Nations Association, July 9, 1935, to Secretary of State, 2 p., Nichols; răspunsul Departamentului de stat, 19 iulie 1935, J. C. Dunn (765. 84 475).

⁵⁴ *Ibidem*, Department of State, Division of Near Eastern Affairs, Memorandum, July 10, 1935, 3 p., W. Murray (765. 84/529).

⁵⁵ *Ibidem*, The Board of Foreign Missions of the United Presbyterian Church of North America, July 10, 1935, to State Secretary, 1 p., indesc.; răspunsul Departamentului de stat, 16 iulie 1935, 2 p., Dunn, (765. 84/487).

⁵⁶ *Ibidem*, Tuskegee Institute, Tuskegee, Alabama, July 11, 1935, to Secretary of State, 4 p., Eugen H. Moorman (765. 84/495).

În numele ziarului „The Morning Call”, din Allentown, Pennsylvania, editorul David A. Miller se adresa lui Hull. Semnatarul începea cu precizarea că urmărește cu cel mai mare interes eforturile Departamentului de stat menite a preveni ocuparea Etiopiei de către Italia. Totodată el își exprima speranța că existența ca națiune liberă a Etiopiei va continua în bună parte grație acțiunii diplomatice a S.U.A.⁵⁷.

The Methodist Benevolent Association (Asociația metodistă de caritate), din Nashville, Tennessee, împărtășea aceleasi sentimente de adinerăție, ca și alți expeditori, pentru activitatea depusă de Hull în interesul menținerii păcii și a prevenirii războiului italo-etiopian. În genere, se afirmă în serioare, războaiele sint pline de orori. De aceea Biserica, ca instituție, se pronunță și acționează pentru menținerea păcii. Statele Unite trebuiau să dea un exemplu și în materie de dezarmare. Ideea că S.U.A. trebuie să se înarmzeze pentru că și alte state fac același lucru, este cît se poate de eronată. Hull trebuia să facă totul pentru a scoate Statele Unite din cursa înarmărilor.⁵⁸

Asociația americană pentru recunoașterea Republicii irlandeze, secțiunea din statul New York, (*American Association for Recognition of the Irish Republic. New York State Headquarters*) a avut în ziua de 16 iulie 1935 o ședință a biroului de conducere. Cu această ocazie, pe baza informațiilor din presă, s-a discutat și situația Etiopiei. S-a decis a se cere guvernului Statelor Unite să-și mențină poziția inițială de a refuza cererea etiopiană pentru o mediere cu Roma. O modificare a acestei atitudini ar fi intervenit în urma unei discuții a ambasadorului Marii Britanii la Washington cu Hull. În serioare se afirmă că S.U.A. nu trebuia cu nici un preț să participe la vre-o acțiune inițiată de Marea Britanie. Răspunzind la 26 iulie, Departamentul de stat accentua că scrisoarea era fără bază: ambasadorul englez nu a avut cu Hull nici o discuție în sensul indicat⁵⁹.

L'OPINION PUBLIQUE DES ÉTATS UNIS D'AMÉRIQUE ET LA GUERRE ITALO-ÉTHIOPIENNE (1935—1936) (I)

RÉSUMÉ

Un l'aspect particulier du thème abordé, la présente étude commence par exposer le concept d'opinion publique et mentionner les premiers sondages d'opinion se rattachant précisément à la guerre italo-éthiopienne, après quoi suit, logiquement, une présentation synthétique du problème touchant l'attitude publique de USA face à la guerre italo-éthiopienne. Il en résulte que cet aspect est moins étudié en dépit de la riche historiographie consacrée à l'événement en question.

⁵⁷ *Ibidem*, „The Morning Call”, Allentown, Pennsylvania, July 12, 1935, 1 p., David A. Miller, managing editor (765.84 527).

⁵⁸ *Ibidem*, The Methodist Benevolent Association, Nashville, Tennessee, July 12, 1935, to State Secretary, 2 p., N.W. Cooper; răspunsul Departamentului de stat, 20 iulie 1935, W. Philipps (765.81 609).

⁵⁹ *Ibidem*. American Association for Recognition of the Irish Republic, New York State Headquarters, July 16, 1935, to State Secretary, 1 p., indesc.; răspunsul Departamentului de stat, 23 iulie 1935, 2 p., Murray (765. 84/575).

L'étude s'appuie sur des documents inédits conservés aux Archives Nationales de Washington, D. C. En fait, l'auteur étudie une seule catégorie de documents, à savoir les lettres addressées individuellement par les Américains ou par ceux constitués en associations au président des USA ou au Département d'Etat. On doit ainsi se dessiner un tableau d'ensemble, en quelque sorte prévisible : les forces pacifistes, d'importants groupes religieux, le mouvement syndical, bref, la grande majorité de l'opinion publique américaine a condamné l'agression italienne. De l'autre côté de la barricade, en tant que supporters, se trouvaient les milieux de droite, les Italiens d'Amérique ainsi que certains hommes d'affaires ayant de grand intérêt dans le commerce avec l'Italie.

Dans cette première partie de l'étude l'auteur examine les opinions exprimées dans les lettres addressées à de hauts dignitaires américains par diverses associations, dont l'Association nationale pour le progrès des hommes de couleur, la Mission presbytérienne américaine, les Légions Afro-Américaines, L'alliance mondiale des noirs etc.

La seconde partie de l'étude présentera les lettres adressées individuellement à l'administration Roosevelt par les Américains.

**STRUCTURA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ISTORIEI
LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ ÎN PERIOADA
INTERBELICĂ**

DE

IOAN AUREL POP

Înfăptuirea unității statale depline în anul 1918 avea să marcheze în curind și pe tărîmul vieții academice și universitare întregiri necesare și lărgiri remarcabile de orizonturi, prin intemeierea la Cluj a celei dintâi instituții de învățămînt superior laic românesc din Transilvania — Universitatea numită simbolic „a Daciei Superioare”. Noua universitate, prin valorile spirituale reunite la Facultatea de litere și filosofie, urma să îmboğătească și peisajul istoriografic românesc¹, statornicind concomitent fertile sugestii pentru studiul disciplinei istorice. Asemenea specială atenție acordată istoriei s-a datorat nu numai unui legitim interes științific, de cunoaștere a trecutului, interes completat cu multiple rosturi educativ-patriotice, ci și unui motiv subiectiv: un mare ctitor spiritual și material al Universității, care a deschis oficial cursurile cu eseul etico-filosofic, devenit testament, „*Datoria vieții noastre*, este istoricul savant Vasile Pârvan. Profesiunea de credință a *Almei Mater Napocensis* era, în vizionarea eruditului specialist și om de cultură, „spiritualizarea vieții marelui organism social-politic și cultural-creator care e națiunea”². Printr-o astfel de menire, învățămîntul istoric se cuvenea să-și asume la Cluj responsabilități de prim ordin. De aceea, în organizarea acestui învățămînt s-a ținut seamă de cîteva considerente și împrejurări: necesitatea modernizării studiului istoriei, în acord cu noile exigențe afirmate în lume, cuprinderea prin studiu a tuturor marilor teme de istoria universală și națională într-un sistem unitar, după o temeinică disponere cronologică și spațială, cultivarea interesului fiecărui student pentru trecutul zonei natale și accentul special pe istoria Transilvaniei (integrate istoriei generale a românilor) — nu din regionalism îngust, ci din cauza condițiilor mai bune de cercetare³ —, studiul filologiei clasice și al științelor auxiliare ale istoriei, atenția deosebită acordată „mai ales materialului uman căruia i se împărtășesc cunoștințele și învățămîntele trecutului” (după mărturia lui Ioan Lupaș)⁴ etc.

¹ P. Teodor, *Evoluția gîndirii istorice românești*, Edit. Dacia, Cluj, 1970, p. XLVI.

² Apud St. Pascu, *Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj*, Cluj, Edit. Dacia, 19, p. 18—19.

³ St. Pascu, *op. cit.*, p. 22.

⁴ *Anuarul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj pe anul școlar 1938—1939*, Cluj, 1940, p. 30.

Pornindu-se de la asemenea linii directoare și avîndu-se în vedere, ca model, organizarea universităților germane⁵, la Cluj, în cadrul Facultății de litere și filosofie s-a înființat și secția de istorie, care-și va desfășura activitatea structurată pe catedre, seminarii și institute integrate complet Universității. Catedrele, în număr de nouă și avind uneori drept completare cîte o conferință sau docentură, erau următoarele : 1. Istoria antică ; 2. Arheologie cu o conferință de Epigrafie și antichități greco-romane ; 3. Istoria universală (medie, modernă și contemporană) cu o conferință (din 1925) de Istorie medievală cu specială privire asupra migrației popoarelor ; 4. Istoria veche a românilor ; 5. Istoria nouă a românilor ; 6. Bizantinologia ; 7. Istoria popoarelor sud-est europene (cu diplomatica slavo-română) ; 8. Istoria generală a artelor ; 9. Etnografie și folclor. Fiecare catedră avea seminarul corespunzător, la care s-au adăugat Institutul de istorie națională, apoi Institutul de studii clasice cu Muzeul arheologic, Institutul de istorie universală și Muzeul etnografic. Institutele erau încadrate, din punct de vedere organizatoric și al activității didactice-științifice, Facultății de litere și filosofie⁶. Rostul institutelor era deosebit de important, după aprecierea lui Sextil Pușcariu, cel dintîi rector al Universității : „Caracterul românesc al Universității cere ca studiului limbii, literaturii și istoriei române să se dea o atenție deosebită și, deci, să se creeze pentru aceste studii institute speciale”⁷. Tot Sextil Pușcariu prevedea că Institutul de istorie românilor și Muzeul limbii române (creat și el în cadrul Facultății de litere și filosofie) „vor continua în provincia care a dat pe Samuil Micu, Petru Maior, Gh. Șincai, Timoteiu Cipariu și Gh. Barițiu buna tradiție a studiilor de limbă și istorie națională”⁸.

În cadrul Universității din Cluj în epoca interbelică s-a studiat deopotrivă istoria românilor și istoria universală, precum și integrarea istoriei românești în istoria universală, alături de principalele metode și mijloace de investigare a trecutului (științele auxiliare). Istoria românilor s-a studiat mai ales în cadrul celor două catedre cu acest nume, dar, parțial, și în cadrul catedrei de arheologie (istoria antică a românilor), de istoria popoarelor sud-est europene, de bizantinologie, de istoria artelor și de etnografie și folclor.

Istoria universală a fost asimilată de către studenți prin intermediul catedrei de istorie antică, al conferinței de epigrafie și antichități greco-romane, al catedrei de istoria universală (medie, modernă, contemporană), al conferinței pentru studiul migrațiilor și, parțial, prin strădania tuturor celorlalte catedre, exceptând cele două catedre de istoria românilor.

Catedra de istorie antică a beneficiat de concursul de excepție al lui Vasile Pârvan (prof. titular la Universitatea din București), care a ținut în primul semestrul al anului universitar 1919–1920 un curs de istoria romanismului, unul de geografie istorică antică și unul despre sculptura vechii Elade⁹. În fruntea catedrei va fi (pentru întreaga epocă inter-

⁵ „Anuarul Universității din Cluj pe anul școlar 1919–1920”, Cluj, 1921, p. 11.

⁶ C. Daicoviciu, Al. Roșca, A. Roth (sub red.), *Universitatea „Victor Babeș”, Cluj. Studiu monografic*, Cluj, 1957, p. 85.

⁷ *Universitatea din Cluj. Acte privitoare la reorganizarea ei*, (Cluj), 1920, p. 14.

⁸ „Anuarul”..., 1919–1920, p. 10.

⁹ Ibidem, p. 28.

belică) un colaborator al lui Vasile Pârvan, profesorul Emil Panaitescu. Temele abordate au cuprins întreaga istorie, de la origini pînă la căderea Imperiului roman de Apus. Exemple : Imperiul roman de la Octavian August la Dioclețian ; romanismul în răsăritul Europei ; elinismul ; Aristotel și statul atenian ; lumea orientală ; istoria grecilor pînă la războaiele pentru libertate etc. Seminarul a cuprins exerciții de epigrafie greacă și latină, lectura unor texte narrative din antichitate, numismatică greacă și latină, adîncirea unor teme speciale, amintite numai la curs.

Catedra de arheologie va avea ca titular pe profesorul D. M. Teodorescu pînă în anul 1941 (la pensionare), cînd în fruntea ei vine profesorul C. Daicoviciu (se va numi apoi „catedra de arheologie și preistorie”). Cursurile vor avea drept conținut istoria universală antică și metodele de cercetare (ex. : civilizația greco-romană în ținuturile trace ; numismatică română ; istoria artei grecești ; preistorie generală etc.), dar și istoria dacilor și daco-romanilor (ex. : civilizația antică în Dacia și peninsula Balcanică ; istoria civilizației antice în Dacia ; arheologia Daciei pînă în secolul VI e.n. etc.). Seminariile s-au axat pe tehnica arheologică, pe studiul izvoarelor arheologice, artistice, numismatice, al muzeologiei etc.

Catedra de antichități și epigrafie se ocupă doar în 1925 de către doctorul G. G. Mateescu. Temele abordate la cursuri au fost variate : vechile civilizații italice, pînă la intemeierea Romei, în lumina știrilor arheologice ; viața și cultura popoarelor traco-dace ; antichități publice grecești ; viața religioasă și socială a grecilor ; viața publică la romani etc. Preseminarul (pentru studenții începători) și seminarul au avut ca scop inițierea și apoi adîncirea studiului izvoarelor : epigrafie latină ; inscripții, papirusuri, despre viața religioasă și socială a grecilor ; izvoare romane pînă la Gracchi ; introducerea în studiile clasice etc. În anul 1928, G. G. Mateescu e numit director al Școlii române din Roma¹⁰ (în locul lui V. Pârvan), iar în 1929, în urma prematurului deces al eruditului de la Cluj, tot un profesor clujean îl succede la directoratul de la Roma Emil Panaitescu¹¹. Conferința de antichități este suplinită, din 1929, de Constantin Daicoviciu ; în anul 1938, această conferință devine catedră¹².

Istoria veche, încadrată într-un complex de discipline privind antichitatea, a beneficiat, începînd din anul universitar 1928–1929, de un *Institut de studii clasice*, proiectat și inițiat încă de Vasile Pârvan¹³. Institutul reunea mai vechile seminarii de limbă și literatură latină și greacă, de arheologie și de istorie antică împreună cu bibliotecile lor. El va tipări o revistă științifică — *Anuarul*, în cinci volume — și va avea o colecție mai largă, proprie, intitulată „Publicațiile Institutului de studii clasice”¹⁴. Institutul era, de asemenea, dotat cu pinacoteca „Virgil Cioflec”, pe care el însuși o îngrijea și administra, cu un cabinet de numismatică și cu Muzeul de antichități, îmbogățit an de an. Acest lăcaș de cultură, condus de un director și de colegiul profesorilor titulari ai catedrelor (Em. Panaitescu, D. M. Teodorescu, V. Bogrea, St. Bezdechi, Th. Naum, apoi C. Daicoviciu),

¹⁰ „Anuarul”..., 1927–1928, p. 174.

¹¹ „Anuarul”..., 1929–1930, p. 12.

¹² C. Daicoviciu, Al. Rosca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 86.

¹³ „Anuarul”..., 1930–1931, p. 185.

¹⁴ C. Daicoviciu, Al. Rosca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 88.

asigura condiții optime pentru activitatea de cercetare și pedagogică a profesorilor, asistenților și studenților. În cadrul Institutului s-au afirmat noi specialiști în domeniul istoriei vechi, arheologiei, lingvisticii și literaturii clasice : M. Macrea, N. Lascu, I. I. Russu, K. Horedt, Al. Ferenczi și.a.

Catedra de istoria universală l-a avut ca titular pe profesorul Ioan Ursu și, după mutarea acestuia la București (în 1923), pe profesorul Constantin Marinescu. Acest din urmă profesor a slujit învățământul universitar clujean vreme de 20 de ani (1923–1943), fiind urmat la catedră, după transferul său la București, de profesorul Romul Cândea¹⁵. Cursurile au atins probleme variate de medievistică, epocă modernă și contemporană, respectând o periodizare ce nu avea la bază criterii economico-sociale. Exemple : factorii care pregătesc societatea medievală ; cauzele războiului mondial ; paleografia latină ; diplomatica și cronologia ; societatea medievală și factorii care pregătesc evoluția spre evul modern ; istoria medie și începutul epocii moderne (1300–1500) ; dezvoltarea lumii de la marile descoperiri geografice pînă la 1600 ; evoluția omenirii de la Pacea Westfalică la 1714 ; istoria medievală de la origini la anul 1000 ; istoria medievală între 962–1453 ; istoria contemporană de la revoluția franceză la războiul franco-prusian și.a. Seminarul a urmărit mai ales înțelegerea și comentarea izvoarelor : documente referitoare la istoria diplomatică recentă ; paleografie latină ; bibliografie și metodă istorică ; Baronius – *Annales Ecclesiastici* și Marsiglio din Padova – *Defensor pacis* ; Eginhard – *La vie de Charlemagne* ; metode de cercetare în istorie etc. La asimilarea de către studenți a acestor probleme va contribui din 1936 și noul asistent al catedrei, doctorul în istorie Francisc Pall¹⁶.

Începînd cu anul 1925, *epoca migrațiilor popoarelor*, deci și debutul feudalismului, au fost abordate cu atenție deosebită prin activitatea conferinței cu această temă, deținute de profesorul Constantin Diculescu pînă în 1936 și de profesorul Fr. Pall din anul 1944¹⁷. Între 1936 și 1944, conferința a fost suplinită de prof. C. Marinescu și Fr. Pall. Activitatea de curs și seminar a urmărit elucidarea aspectelor de asamblu și speciale care privesc migrațiile, studiul izvoarelor și al colecțiilor de documente ca instrumente de lucru pentru istoric (ex. : *Historia Langobardorum* de Paulus Diaconus ; *Gotica de Iordanes*). Cercetarea științifică dar și activitatea didactică în domeniul istoriei universale s-au desfășurat la Cluj, începînd cu anul universitar 1922–1923, mai ales în cadrul *Institutului de istorie universală*, proiectat și întemeiat de Ioan Ursu și organizat de C. Marinescu. Valoroasa bibliotecă de 7500 volume (cărți și periodice), publicația proprie, „*Mélanges d'histoire générale*”¹⁸, personalul științific deosebit de competent au ridicat la un mare prestigiu învățămîntul și studiul istoriei universale la Cluj.

Istoria națională a fost însușită mai ales prin efortul celor două catedre de istoria românilor. Istoria veche a românilor, în lumina concepțiilor

¹⁵ Ibidem, Pp. 89–90.

¹⁶ Profesorul Francisc Pall la vîrstă de 65 ani, Introducere de P. Teodor și Bibliografia operei (1933–1976) de N. Edroiu, M. Tecușan, J. Károly, Cluj-Napoca, 1978, p. 3.

¹⁷ C. Daicoviciu, Al. Roșca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 89–90.

¹⁸ Ibidem, p. 91.

dominante în epocă — bazate mai ales pe criterii politice — era cuprinsă între formarea poporului român și a limbii române, pe de o parte și unirea de la 1600, realizată de Mihai Viteazul, pe de alta. Istoria nouă a românilor se prelungea pînă la primul război mondial. Catedra de istorie veche a românilor a fost deținută, din 1919 pînă în 1938 (la pensionare), de profesorul Alexandru Lapedatu, suplinit în anumite perioade de S. Dragomir, C. Daicoviciu, I. Crăciun. Primul curs a tratat, în mod simbolic, pentru cinstirea marelui act de la 1600, „istoria românilor supt Mihai Vodă Viteazul”¹⁹. Alte subiecte tratate: istoriografia română pînă la Costinești; istoria românilor în secolele XIV—XV; epoca lui Ștefan cel Mare; vechea cultură românească; domnia lui Mircea cel Bătrîn și a urmașilor săi pînă la 1456; domnia lui Alexandru cel Bun; istoria românilor în secolul XVI; izvoarele istoriei române etc. Seminariile au tratat capitole speciale de istorie locală, de analiza izvoarelor, metodologia cercetării istorice: studiul vechilor cronică moldovenești; izvoarele istorice ale epocii lui Ștefan cel Mare; cronica lui Anonymus; Carmen Miserabile; cronica lui Simon de Kéza; Chronicon de Lodovico Rege a lui Ioan de Tîrnave; Chronicon Vindobonense, Chronicon Bundense, Chronicon Dubnicense, cronică despre M. Viteazul etc.

Istoria nouă a românilor a fost explicată și cercetată la Cluj prin strădania profesorului Ioan Lupaș, care s-a aplecat în mod special asupra istoriei Transilvaniei. De altfel, din al doilea deceniu al epocii interbelice, chiar numele oficial al catedrei va fi „Istoria modernă a românilor și istoria Transilvaniei”²⁰. În anul 1938 cele două catedre de istoria românilor se unesc sub conducerea prof. I. Lupaș. În 1942 se creează o catedră separată de „Istoria Transilvaniei și a Europei centrale”, al cărei titular este profesorul Ioan Moga. După ce Ioan Moga va trece în fruntea catedrei de istoria românilor (în 1946), catedra de istoria Transilvaniei va fi deținută de profesorul Ștefan Pascu²¹. Cursurile au cuprins toate aspectele istoriei românilor de la 1600 începînd, cu accent pe trecutul Transilvaniei: istoria românilor de la M. Viteazul la C. Brîncoveanu; istoria Transilvaniei în epoca reformei; domnia lui C. Brîncoveanu; istoria contemporană a românilor; istoria românilor în secolul XVIII; epocile istoriei românilor; istoria Transilvaniei sub turci; dezvoltarea constituțională a românilor în secolele XVIII—XIX; istoria Transilvaniei sub Habsburgi; istoria românilor de la C. Mavrocordat la 1864, istoria Transilvaniei în timpul guvernatorilor etc.

Seminariile și preseminariile s-au axat cu precădere pe cercetarea izvoarelor, pe studiul metodelor de investigație în istorie, pe cultivarea istoriei locale: analiza cronică lui Anonymus; istoriografia ardeleană în secolul XVII; metoda istorică; istoria și legăturile ei cu alte științe; principiile fundamentale ale istoriei după A.D. Xenopol; tehnica istorică; analiza operei lui Miron Costin etc. Profesorul Ioan Lupaș a fost preocupat mereu să asigure un grad cât mai mare de comunicare, de comunione chiar, între magistru și discipoli, spre a se realiza rosturile educative și patriotice ale istoriei. În lecția inaugurală, cu ocazia deschiderii festive a

¹⁹ „Anuarul” . . . , 1919—1920, p. 31.

²⁰ „Anuarul” . . . , 1934—1935, p. 270.

²¹ C. Daicoviciu, Al. Roșca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 92.

anului universitar, ținută la 29 octombrie 1939, Ioan Lupaș, copleșit parcă de preludiile furtunii ce avea să sfarne în parte marea împlinire din 1918, găsea încă resursele umanistului încrezător în cultură și adevăr : „Dintre toate scopurile de ordin practic-educativ pe care le poate servi studiul istoriei naționale, cel mai indicat este acela de a contribui la pregătirea sufletească a generațiilor tinere, incoculindu-le zi de zi simțul răsputerii și conștiința datoriilor, a tuturor datoriilor față de neamul (...) român, cultivând în sufletul lor patriotismul devotat, astfel ca, intrînd în lupta vieții, să-și poată îndeplini cît mai bine funcțiunea de cetățeni”²².

Catedrele de istoria românilor, în opera lor didactică și științifică, au mai beneficiat, începînd din 1925, de sprijinul unei docenturi, devenite conferință în anul 1938 și avîndu-l în frunte pe profesorul Victor Motogna. Cursurile au avut în atenție mai ales istoria românilor ardeleni.

Activitatea catedrelor s-a îmbinat strîns cu aceea a *Institutului de istoria națională*, inaugurat oficial la 1 februarie 1920, odată cu Universitatea²³. Întemeierea Institutului s-a făcut prin efortul deosebit al celor două catedre, ai căror titulari — Al. Lapedatu și I. Lupaș — devin și directorii noii instituții. De asemenea, asistenții catedrelor erau membrii ai Institutului. Studenții au prezentat în cadrul Institutului lucrări de mare interes, ele dovedind caracterul creator al învățămîntului istoric clujean : M. Buta, *Istoricul de curte al principelui ardelean G. Bethlen*; I. Moga, *Viața și opera lui D. Cantemir*; I. Lupșa, *Trecerea lui Carol XII prin Tările române*; A. Dobosi, *Ștefan cel Mare și Matia Corvinul ca reprezentanți ai Renașterii culturale și artistice* etc., toate elaborate în anul universitar 1923—1924²⁴. Institutul poseda o valoroasă bibliotecă (cu 18000 de volume în 1945), tipărea un Anuar (din care au apărut 10 volume măsoare) și îngrijea o colecție proprie, „Biblioteca Institutului de istorie națională” (s-au editat în cadrul ei 22 de numere)²⁵. În ambianța Institutului s-au afirmat, încă studenți fiind, Ioan Moga, Aurel Decei, Ioachim Crăciun și alții.

Pentru a putea înțelege mai deplin locul și rolul istoriei românilor în istoria universală, precum și incontestabilele interferențe petrecute în timp, s-a considerat indispensabilă existența unei catedre de *istoria popoarelor sud-est europene* și a uneia de *bizantinologie*. Catedra de istoria popoarelor sud-est europene și de diplomatică slavo-română (numită la un moment dat catedra de istoria statelor și culturii slavilor)²⁶ l-a avut ca titular (în cei aproape 30 de ani de existență) pe profesorul Silviu Dragomir. Cursurile, de un nivel științific impecabil, au avut în atenție istoria popoarelor slave vecine, legăturile cu istoria românilor și metode de cercetare în istorie : paleografie slavo-română ; istoria poporului sirbesc pînă la 1459 ; istoria Banatului ; limba slavă și cancelariile române ; istoria veche a slavilor ; documentele slave ale lui Ștefan cel Mare ; problema românismului balcanic ; istoria revoluției românești din Ardeal în anii 1848—1849 ; mișcări politice în sud-estul Europei la 1848 ; pro-

²² „Anuarul” . . . , 1938—1939, p. 24.

²³ Despre serbările de inaugurare a Universității din Cluj, vezi Gh. Iancu, *Din istoricul învățămîntului universitar clujean 1919—1920*, în „Sargeția”, 1973, vol. X, p. 344.

²⁴ „Anuarul” . . . , 1923—1924, p. 139.

²⁵ C. Daicoviciu, Al. Roșca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 93.

²⁶ „Anuarul” . . . , 1938—1939, p. 251.

blema originii românilor în lumina istoriei sud-est europene ; limba medio-bulgă ; relațiile românilor cu popoarele din provinciile danubiene în secolele X, VII—XII ; cancelariile domnești din principate : limba, paleografie, diplomatica ; slavi, români și albanezi în peninsula Balcanică etc. Seminarile au avut în atenție lucrări practice de paleografie și diplomatică slavo-română, dar și unele lucrări teoretice mai speciale ; cruceații în peninsula Balcanică ; critica părerilor mai noi despre originea românilor etc.

Activitatea didactică și științifică a catedrei de istorie sud-est europeană s-a lărgit prin încadrarea în 1940 a unui asistent în persoana profesorului Mihail P. Dan, bun specialist, la acea dată chiar, în istoria relațiilor cu cehii și slovacii în evul mediu²⁷.

Istoria românilor s-a aflat într-o lungă perioadă în impact cu civilizația bizantină, în acord cu formula celebră lansată de N. Iorga a „Bizanțului după Bizanț”. Este și rațiunea pentru care învățământul istoric din Cluj s-a îngrijit, prin mentorii săi, de cultivarea unor serioase studii de *bizantinologie*. Cordonatorul lor a fost de la înființarea Universității, profesorul Nicolae Bănescu, șeful catedrei analoge. S-a studiat istoria Bizanțului, fragmentată pe epoci, de la intemeierea Constantinopolului (secolul IV e.n.) pînă la 1453, cu referiri speciale la aspectul politic, la cultură, la istoriografia și cronologia bizantină, la limba greacă medievală etc. Seminarul a cultivat mai ales gustul pentru paleografie greacă, deși numărul studenților atrasî spre această disciplină auxiliară a istoriei nu era prea mare.

Evoluția istorică a unei comunități se cuvenea întregită prin studiul vieții spirituale, în cadrul căreia artele plastice, oglindind modul specific de transfigurare, de recreare a realității, pun în lumină mai bine structura psihică a unui popor la un moment dat. Misiunea de a releva acest fapt a revenit *catedrei de istoria artelor*, suplinită în primul semestru al anului universitar 1919—1920 de către profesorul Vasile Pârvan (cursul : *Sculptura italiană a Renașterii*)²⁸ și deținută apoi (vreme de 25 de ani) de profesorul Coriolan Petranu. În anul 1945, titular al catedrei este numit profesorul Virgil Vătășianu. Cursul a avut o tematică variată : critica artistică și critica istorică a operelor de artă ; introducere în istoria artelor ; arta gotică ; istoria artelor în epoca Renașterii ; Renașterea artelor în nordul Europei ; arta Transilvaniei în secolele XII—XIX ; pictura Tărilor de Jos și a Germaniei în secolele XV—XVII ; arta sașilor și a ungurilor din Ardeal ; istoria artei medievale ; arta secolului XVII în Italia ; arta clasică și arta Renașterii italiene ; Renașterea nordică și arta barocă etc. Seminarul a avut ca scop „introducerea în metoda lucrărilor științifice de istoria artelor”, colecționarea, sistematizarea, completarea izvoarelor, dezvoltarea la studenți a interesului pentru monumentele din zona natală. S-au citit, recenzat și discutat lucrări, s-au făcut determinări cronologice și topografice ale unor opere, s-au vizitat monumentele Clujului²⁹. Seminarul era dotat corespunzător cu manuale, studii, planșe, lucrări de artă.

²⁷ N. Edroiu, J. Károly, M. Tecușan, *Viața și activitatea istorică a profesorului Mihail P. Dan (1911—1976)*, Cluj-Napoca, 1976, p. 1.

²⁸ „Anuarul” . . . , 1919—1920, p. 32.

²⁹ „Anuarul” . . . , 1923—1924, p. 136.

Etnografia și folclorul, ca discipline indispensabile pentru integralitatea istoriei, au beneficiat inițial de o docență deținută de profesorul Pericle Papahagi³⁰, dar cursuri nu s-au ținut decât din 1926, cind a fost încadrat ca suplinitor profesorul Romul Vuia, care a desfășurat o bogată activitate vreme de 20 de ani. Tematica studiată a fost vastă : introducere în etnografie și folclor ; etnografia popoarelor vechi ale Europei ; etnografia popoarelor balcanice ; popoarele Asiei, Australiei, Africii, Americii ; capitole din etnografia poporului român (torsul, țesutul, păstoritul, agricultura, așezările, arta, portul etc.). Seminariile s-au axat cu precădere pe culegerea și transcrierea textelor folclorice, pe colectarea materialelor autentice în vederea alcăturirii unui *muzeu etnografic*, care, prin strădania profesorului R. Vuia și a studenților săi realizat, el constituind un valoros nucleu al Muzeului etnografic al Transilvaniei din anii noștri.

Necesitatea modernizării studiului istoriei, accentul grav pus la Cluj pe științele ajutătoare au pretins înființarea, în 1932, a unei *conferințe de bibliografie generală* — cea dintii din România — onorată de profesorul Ioachim Crăciun și devenită în 1943 catedră de istoriografie română și științe auxiliare³¹. Cursurile au avut în atenție bibliologia, biblioteconomia, istoria istoriografiei : principii generale de bibliografie ; curs general de biblioteconomie ; curs general de biblioteconomie românească (istoria cărții) ; istorie și metodologie etc.

Datorită specificului cercetării trecutului, secția de istorie din cadrul Facultății de litere și filosofie a beneficiat și de colaborarea cu alte catedre, neistorice, între care cele mai semnificative, cu precădere pentru studiul antichității, au fost catedrele de limba și literatura latină (titulari — profesorii V. Bogrea și, apoi, Th. Naum) și de limba și literatura greacă (titular — profesorul Șt. Bezdechi). De altfel, profesorii V. Bogrea, Șt. Bezdechi și Th. Naum au fost și membri și conducători ai Institutului de studii clasice.

Cursurile și seminariile, activitatea didactică din institute și muzeee, lectiile de deschidere și festive se caracterizează printr-o ținută științifică deosebită, de aceea multe din ele au devenit studii de specialitate sau lucrări mai vaste : V. Pârvan, Datoria vieții noastre (1919) ; Al. Lapedatu, Nouă imprejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale (1921) ; C. Marinescu, Școala istorică raționalistă (1925) ; N. Bănescu, Chipuri și scene din Bizanț (1927) ; S. Dragomir, Vlahii și morlacii (1924) ; R. Vuia, Etnografie, etnologie, folclor (1928) ; I. Crăciun, O știință nouă, bibliografia (1933) ; I. Moga, Voievodatul Transilvaniei (1944) ; St. Pascu, Transilvania în epoca principatului (1948) ; Fr. Pall, Cruciaadele (1948) și.a. De asemenea, S. Dragomir s-a îngrijit de apariția unei noi reviste — „Revue de Transylvanie” — și a unei noi colecții — „Bibliotheca Rerum Transylvanie”³², iar I. Crăciun a tipărit studii și bibliografii pregătite la seminarii în cele 19 volume ale publicației periodice „Bibliotheca bibliologica”³³.

³⁰ O. Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, Cluj, 1929, p. 38.

³¹ C. Daicoviciu, Al. Roșca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 99.

³² St. Pascu, *op. cit.*, p. 30.

³³ C. Daicoviciu, Al. Roșca, A. Roth (sub red.), *op. cit.*, p. 99.

Se poate afirma cu certitudine că învățământul istoric clujean a beneficiat la Universitate de un cadru favorabil de dezvoltare. Cele nouă catedre și cîteva conferințe și docenturi, institutele și seminarile, bibliotecile și muzeele, colecțiile și publicațiile periodice, toate au concurat la realizarea unui învățămînt istoric de înaltă ținută academică, adecvat exigențelor științei vremii. S-au acoperit prin studiu toate epocile mai însemnate ale istoriei naționale și universale, s-au studiat interferențele între popoare, s-au abordat metodele de cercetare în istorie și disciplinele înrudite cu istoria, desigur de pe pozițiile ideologice și filosofice adecvate epocii interbelice, dar cu un mare efort spre cunoaștere și cu o căldură umană deosebită. Studenții, pe parcursul celor patru ani de pregătire superioară, chiar dacă nu se puteau împărtăși integral și cronologic din materialul istoric al unei epoci (audiind, de exemplu, în primul an un curs de istorie universală contemporană și în anul IV un curs de istorie medie universală), puteau dobîndi cunoștințe temeinice, pe măsura efortului depus de profesorii lor și mai ales de ei. În acest spirit, Universitatea clujeană, cu ascendențe istorice fixate încă în veacul XVI³⁴, s-a străduit și din perspectiva învățământului istoricii să perpetueze și să ilustreze prin sine prestigioasa formulă a comunității magiștrilor și disciplilor. Această *profesio fide* a fost preluată la noi coordonate valorice în noua eră contemporană a *Almei Mater Napocensis*, unde studiul și cercetarea istorică au dobîndit sensuri superioare.

³⁴ O. Ghibu, *La a douăzecea aniversare a Universității Daciei Superioare*, Cluj, 1939, p. 7–29 (istoricul Universității din Cluj). Conținutul cursurilor și seminarilor este precizat în anuarile Universității, apărute înainte de 1948.

ADUNAREA GENERALĂ BULGARĂ DE LA BUCUREŞTI (1872—1875)

DE

GII. BARBOLOV (R.P.BULGARIA)

Emanciparea Bulgariei în imprejurările războiului antiotoman din 1877—1878 este rezultatul unui efort conjugat de factori interni și externi, al unei activități revoluționare intense de orientare a luptei maselor populare într-o unică direcție antiotomană, acțiune conștientă și organizată de un puternic nucleu de fruntași ai poporului bulgar aflați atât în patrie, cât și peste hotare. Activitatea unora dintre aceștia se desfășura pe teritoriul României, stat cu o largă autonomie, care devinea nu numai un refugiu sigur și ospitalier pentru o numeroasă emigratie, ci și un puternic centru extern de coordonare a luptei de eliberare desfășurată în diferite regiuni ale Bulgariei. Toamna activitatea unor asemenea fruntași ai națiunii bulgare desfășurată pe teritoriul românesc în anii anteriori războiului de independență a României și ai eliberării Bulgariei ne propunem să o evocăm în cele ce urmează.

Fruntașii mișcării de eliberare națională bulgară din emigratie sau din țară au folosit ospitalitatea românească pentru organizarea unor reuniuni menite să stabilească strategia și tactica luptei maselor populare împotriva asupriorului otoman. În răstimpul 1872—1875, prin întâlnirile de la București, aceștia s-au constituit într-un fel de Adunare generală cuprinzind reprezentanți din emigratie și din țară și urmărind consultări periodice unde se dezbatreau proiecte și inițiative politice și se adoptau hotăriri.

Convocată la București în perioada 1872—1873 de șapte ori, Adunarea generală a fruntașilor națiunii bulgare — deși numită „Obște săbăanie” — nu reprezenta un parlament, ci o organizație de tip revoluționar cu caracter secret. Era, de fapt, un autentic „partid” alcătuit din organizații locale denumite „comitete revoluționare” care erau implantate nu numai în Bulgaria, ci și în exterior, în mediul unora dintre fiili acestora aflați în emigratie. Reprezentanții Adunării generale reunite la București erau desemnați de peste 100 asemenea comitete revoluționare locale de pe teritoriul Bulgariei la care se adăugau circa 10 organizații similare constituite în sudul României din emigrati bulgari la Galați, Brăila, Giurgiu, Zimnicea, Turnu Măgurele, Craiova, Alexandria, Ploiești, Bolgrad și București. De altfel, orașele menționate posedau cartiere întregi de emigrati bulgari, fiind totodată pentru aceștia importante centre de activitate economică și culturală. La Brăila și București se editau ziare

și cărți bulgărești care erau apoi difuzate în diferite zone ale Bulgariei și, evident, în sinul emigației din România. Este de menționat că bazele unei asemenea organizații a fruntașilor poporului bulgar au fost puse de Vasil Levski, în 1868, în Bulgaria, și de Liuben Karavelov, în 1869, la București¹.

Proportia în care comitetele revoluționare din Bulgaria și România desemnau delegați în cadrul reuniunilor Adunării generale era stabilită de V. Levski care făcuse o demarcație precisă între organizațiile din interior și cele din exterior. El arătase că în sinul Adunării generale cuvîntul hotărîtor urmău să-l dețină delegații din Bulgaria, fapt pentru care aceștia trebuiau să constituie două treimi (32 voturi), în comparație cu numai o treime (16 voturi), cit se acordau emigaților din România.

Prima Adunare generală de la București s-a desfășurat între 29 aprilie și 5 mai 1872 în locuința lui Karavelov de pe Calea Moșilor, unde se afla și redacția ziarului bulgar „Svoboda”. Foaia aceasta, în 1871, apărea odată pe săptămînă și în versiune românească sub numele „Liberitatea”; în 1873–1874, foaia era denumită „Nezavisimost”–Independența)². La această primă și ultimă reuniune la care a participat V. Levski a fost elaborat un program care prevedea pregătirea unei răscoale generale în Bulgaria, o adevărată insurecție națională, urmând să aibă loc „după 3–4 ani” de la data amintită. Proiectul de statut redactat încă din 1871 a fost trimis apoi tuturor comitetelor acestea fiind chemate să-l discute și să se pronunțe asupra lui. Conform articolului intitulat statut, „Comitetul Central Revoluționar Bulgar” – cum se intitula nucleul conducător aflat la București – poseda „toată puterea” pe care o deținea un guvern³. Este interesant că în program nu era amintită forma de guvernare-republică sau monarhie –, lăsind această problemă să fie rezolvată în momentul în care Bulgaria va fi eliberată de opresiunea străină. La 29 aprilie 1872, în schimb, Adunarea generală a procedat la alegerea unei comisii de patru delegați care era însărcinată să revadă statutul și programul mișcării naționale, publicat încă din 1870. Afără de V. Levski (delegat de la Karlovo, orașul său natal din sudul Bulgariei) și Karavelov care se considera delegat al comitetului emigaților din Craiova, în comisia amintită mai intrau Kiriak Tanecov, tot din rîndul emigranților, și Todor Peiov, delegat de la Etopole și Orhanie (Botevgrad) din apropiere de Sofia. Tot comisia celor patru s-a pronunțat în cadrul acestei reuniuni de la București pentru ideea ca Bulgaria să se elibereze prin propriile sale forțe, punîndu-se condiția ca, pentru împlinirea acestui obiectiv important, să se constituie o organizație revo-

¹ Despre rolul celor doi fruntași ai națiunii bulgare în organizarea luptei de emancipare în deceniul anterior războiului antiotoman din 1877–1878 vezi Constantin N. Velichi, *La Roumanie et le mouvement révolutionnaire bulgare de libération nationale (1850–1878)*, Edit. Academiei, București, 1979, p. 126 și urm.

² În legătură cu activitatea publicistică a emigației bulgare în România, vezi și P. Constantinescu–Iași, *Liberalii români și vechii revoluționari bulgari*, Iași, 1924, p. 13–14. A se vedea, de asemenea, P. Constantinescu–Iași, *Din activitatea lui Hristo Botev și a altor revoluționari bulgari la București*, Edit. Academiei, 1950, p. 19–24. Pentru aceleiasi aspecte, a se consulta și P. Constantinescu–Iași, *Studii istorice româno-bulgare*, Edit. Academiei, 1956, p. 127 și urm.

³ Pentru prezența lui Hristo Botev la București în acele împrejurări, vezi P. Constantinescu–Iași, *Hristo Botev în România*, București, 1947, p. 16 și urm.; Al. Burmov, *Bălgarski revoluționen centralen komitet*, Sofia, 1950, p. 212.

Iuționară internă (O.R.I.). În consecință, comitetele revoluționare primeau sarcina de a se consolida organizatoric și mai ales de a se înarma, încit Bulgaria, bazuindu-se pe propriile forțe, la momentul oportun, să se lanseze într-o acțiune generală de emancipare de sub stăpînirea otomană.

Este de menționat că la prima adunare, deși prezent în București, Hristo Botev n-a participat la ședințe⁴. Rolul deosebit al acestuia se remarcă însă la adunările ulterioare. Astfel, a doua și a treia adunare au avut loc în perioada imediat următoare morții lui V. Levski, în primăvara anului 1873. La adunarea din 20–21 august 1874 a participat la București, pentru prima oară, ca delegat al celui mai activ comitet din Bulgaria, acela de la Târnovo, tânărul Stefan Stambulov⁵, cel care avea să devină în anii independenței și reformelor unul din principali fruntași ai vieții politice din Bulgaria.

Adunarea de la București din august 1874 a ales pe L. Karavelov ca președinte al C.C.R.B. și pe Hristo Botev ca secretar al acestui organism. La această adunare s-a hotărît, în ceea ce privește situația Organizației Revoluționare Interne (O.R.I.), a comitetelor din Bulgaria, ca comitetul de la Ruse să indeplinească funcția de principal instrument menit să reclădească structurile comitetelor locale care-și încetaseră activitatea după moartea lui Levski. A cincea adunare desfășurată la 26 decembrie 1874/7 ianuarie 1875 se remarcă prin disensiuni în sinul C.C.R.B. Karavelov care suspendase ziarul „Independența” și activitatea revoluționară, se opunea liniei active de luptă promovată de H. Botev⁶. În asemenea dificilă situație se afla C.C.R.B., cind a izbucnit răscoala din Herțegovina și Bosnia din 1873.

Următoarea adunare bulgăra de la București a fost convocată cu o anumită întîrziere, dar, totuși, și-a meritat pe drept cuvînt numele de extraordinară, pentru că, în august 1875 – cind era deschisă – evenimentele din Peninsula Balcanică creaseră o situație cu totul nouă, încit fruntașii poporului bulgar erau chemați să ia hotăriri decisive. Între timp, după ce Karavelov încetase tipărirea ziarului său, H. Botev începușe să scoată săptămînalul „Zname” (Steagul), prin care promova o campanie de participare la evenimentele survenite în Peninsula Balcanică.

La această reuniune extraordinară de la București, din Bulgaria a participat doar un delegat, N. Obretenov de la Ruse. Nu era prezent Karavelov din cauza vederilor lui tactice deosebite. După lovitura dată Organizației Revoluționare Interne prin executarea lui Levski în 1873, Karavelov spera că abia în condițiile unui război sîrbo-turc trebuia declanșată răscoala bulgară, în timp ce pentru Botev și Stambulov era suficientă numai răscoala din Bosnia și Herțegovina.

Adunarea de la 12 august 1875 se reunsea la București, în „Hanul Gabroveni” aparținind fraților Mustacov de pe strada cu același nume⁷. S-a procedat la alegerea unui conducător, anume „Comitetul celor

⁴ Pentru prezența lui Hristo Botev la București în acele împrejurări, vezi P. Constantinescu-Îași, *Hristo Botev în România*, p. 16 și urm.

⁵ Al. Burmov, *op. cit.*, p. 117.

⁶ Despre contradicțiile dintre Botev și Karavelov, precum și despre țelurile politice promovate și urmate de cei doi fruntași politici ai națiunii bulgare vezi și C.N. Velichi, *op. cit.*, p. 161–162.

⁷ N. Obretenov, *Spomeni*, Sofia 1970, p. 117.

cinci”, însărcinat să conducă organizația și totodată să îndeplinească hotărîrile adoptate de reprezentanții comitetelor bulgare din România și emisarul de la Ruse. Ca membrii în acest organ conducător figurați dr. Hristo Ciobanov, Ivan Drasov, ing. Dimităr Šopov și Dimităr Tenovici. Ales între cei cinci, H. Botev nu era nici președinte, nici secretar. Fără îndoială că acesta juca rolul principal în Comitetul Central și în mișcarea revoluționară bulgăru. Hotărîți să treacă la acțiune într-o conjunctură favorabilă, exponentii națiunii bulgare lansau o scrisoare circulară către comitetele revoluționare constituite din emigrații din România prin care se spunea că Adunarea generală extraordinară reunită la București, „în acord cu Comitetul Central Revoluționar din Bulgaria, a hotărît în unanimitate ... răscoală generală în Bulgaria”. În circulară se mai arăta că de la cetele trimise „de aici”, adică din România, se aștepta „să ajute pe frații de dincolo”⁸, pe insurgenții din diferite localități ale Bulgariei.

Panaiot Hitov, care făcuse de mai multe ori incursiuni peste Dunăre, prima misiunea să pregătească o ceată numeroasă spre a contribui la declanșarea unei insurecții în Bulgaria. Faptul acesta nu se dezvăluise în scrisoarea circulară către comitetele locale din emigrație. Nu era amintit nici planul de a incendia capitala Imperiului otoman, Constantinopolul, concomitent cu începerea răscoalei, urmărindu-se păstrarea secretului acțiunii inițiate. Pentru împlinirea acesteia însă porneau de la București spre Bulgaria Stoian Zaimov, Gheorghi Benkovski și alții.

Ultima adunare bulgăru de la București a avut loc la 1/13 octombrie 1875. Delegații au analizat cauzele nereușitei planului de provocare a unei răscoale generale în Bulgaria. Se ținea, totuși, cont de faptul că în ziua de 16/28 septembrie se declanșaseră insurecții locale la Stara Zagora și la Cervena Voda, lîngă Ruse, fără însă să se antreneze o acțiune decisivă de mari proporții, capabilă să aducă eliberarea poporului bulgar. Este interesant de observat că adunarea, făcind analiza tuturor cauzelor acestei nereușite încercări de răscoală, a considerat că apărținea emigraților vina de a nu fi expediat cete suficiente peste Dunăre, conform planului inițial, prin care să se dea lovitură decisive forțelor opresive otomane și, prin exemplul lor, să antreneze ridicarea în masă a poporului bulgar. Mai este de amintit că la această ultimă adunare nu a participat H. Botev exponentul luptei de emancipare bulgare. Ștefan Stambulov care a condus încercarea de răscoală la Stara Zagora, s-a întors la București, pledind pentru o nouă încercare de insurecție în Bulgaria.

Urmărind cu tenacitate o răscoală generală, fruntașii națiunii bulgare din capitala României își vedea speranțele și proiectele realizate în 1876, cînd au trecut Dunărea două cete, una la Oltenița în frunte cu Botev, și alta la Koslodin. Dar, de data aceasta, răscoala din aprilie 1876 era hotărîtu și organizată de fruntașii revoluției naționale bulgare nu la București, unde cîțiva ani se ținuseră un sir de reuniuni politice, ci într-o reuniune secretă la Giurgiu, tot pe teritoriul românesc⁹.

⁸ Al. Burmăov, *op. cit.*, p. 138–139.

⁹ Vezi C.N. Velichini, *op. cit.*, p. 171 și urm.

Insurecția bulgară din primăvara anului 1876, conjugată cu o serie de frământări și răzmerițe antiotomane din întreaga Peninsulă Balcanică, contribuia la crearea unei crize acute în cuprinsul Imperiului otoman, la accentuarea contradicțiilor dintre națiunile oprimate din cuprinsul acestuia, pe de o parte, și o stăpînire străină opresoare, incapabilă să se adapteze noilor împrejurări în care națiunile își exprimau cu vigoare dreptul la existență politică de sine stătătoare. Pentru fruntașii poporului bulgar aflați în exil în România, anii anteriori eliberării patriei lor de sub opresiunea otomană s-au dovedit cei mai fecunzi în organizarea de acțiuni în cadrul mișcării largi de eliberare națională. De bună seamă că în această privință, Adunările generale ale fruntașilor poporului bulgar ținute în capitala României au jucat un rol important, contribuind, printre altele, la adâncirea relațiilor de cooperare, stimă și prețuire dintre popoarele român și bulgar.

MEMORII, CORESPONDENȚĂ, ÎNSEMNĂRI

EPISTOLAR INEDIT GHEORGHE MAGHERU (I)

În arhiva inginerului agronom Vlad Magheru* din Timișoara, strănepotul în linie directă al generalului Gheorghe Magheru¹, s-a păstrat un copier al corespondenței acestuia din urmă, alcătuit din două fasciole. Prin bunăvoie posesorului — căruia îi adresăm mulțumirile noastre și pe acastă cale — am avut posibilitatea să studiem acest material. Scrisorile cuprinse în copier acoperă perioada august 1848—aprilie 1850, reprezentând, desigur, numai o parte din vasta corespondență purtată de ilustrul revoluționar în perioada exilului. Din păcate, nu există nici un fel de precizare privitoare la persoana care a alcătuit acest copier, scriitorul fiind, evident, un însoțitor al generalului peste hotare. Secretarii cunoscători ai lui Magheru în timpul revoluției au fost „anoplaiatul scriitor” la Poliția din Craiova, Boicea Radovici sau Radian (1822—1873)² și profesorul Școlii normale din Slatina, Costache Stanciovici³, care a funcționat în cancelaria taberei militare de la Troian-Rimnicu Vilcea. Stanciovici a fost ajutat și de D. Anania, I. Zisu și II. Zugrăvescu⁴. Despre Radovici și Stanciovici stim precis că nu l-au însoțit pe general în exil, fiind arestați și anchetați, în toamna anului 1848, de autoritățile contrarevoluționare⁵. Ceilalți trei, după opinia noastră, nu pot fi luați în considerare.

Revenind la copier, primul fascicol, cusut și fără scoarțe, are formatul 25,5 × 20,5 cm și numără 62 file, din care numai 57 sunt scrise, iar cinci sunt albe (filele 9—10; 18, 61—62). Hirtia poartă filigrana „J. Whatman Turkey Mill 1840”, ceea ce ne întărește convingerea că scrisorile au fost transcrise în copier exact la data redactării lor. Fascicoul I cuprinde copiile a 15 scrisori, adrese și memorii expediate de generalul Magheru de la Rimnicu Vilcea, din tabara de la Troian și de la Cîineni, în perioada de la 4 august pînă la 11 octombrie 1848. Aceste documente fiind cunoscute, nu vom insera aici decit numele adresanților și datele pe care le purtau. În ordine, ele au fost expediate către: *Locotenenza domnească* (Rimnicu Vilcea, 4 august 1848; f. 1—6), *idem* (Cîmpul lui Traian (Tabăra din Riureni), 8 septembrie; f. 7—8), *Proclamație adr sata nației* (Cîmpul lui Traian, 14 septembrie; f. 11—14); *proclamație adresată gardiilor naționale și corporilor de dorobanți* (Cîmpul lui Traian, 11 septembrie; f. 15—17), *răspuns la adresa caiacanului Constantin Cantacuzino* (Cîmpul lui Traian, 16 28 septembrie; f. 19—25), *suplică către sultanul Abdul Medjid* (Cîmpul lui Traian, 16 28 septembrie; f. 26—28), *protest adresat consulilor englez, francez, austriac și prusian cu ocazia intrării armatei otomane în București* (Cîmpul lui Traian, 16 28 septembrie; f. 29—30), *scrisoare către Omer pașa* (Cîmpul lui Traian, 16/28 septembrie; f. 31—32), *scrisoare către Fuad efendi* (Traducere românească de epocă, inedită, fiind publicat doar textul francez) Cîmpul lui Traian, 18 30 septembrie; f. 33—44), *protest către consulatul straine din București împotriva intrării trupelor țariste în Tara Românească* (Cîmpul lui Traian, 28 septembrie 10 octombrie; f. 45—46), *ordin de zi de despărțire către*

* Ortografcie adoptată de această ramură a familiei.

¹ Pentru viață și activitatea sa, vezi, în special, monografiile lui A. Stan și C. Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, Editura științifică, București, 1969, 265 p. și M. Mihalache, *Generalul Gheorghe Magheru*, Editura Militară, București, 1969, 131 p.

² Cf. Dr. I. C. Drăgescu, *Cuvânt funebru rostit la înmormântarea lui Boicea Radianu (6 martie 1873)*, Craiova, 1873, 16 p.; M. Teodorian-Carada, *Un uitat: Boicea-Radianu*, în „Arhivele Olteniei”, IV (1925), nr. 17, pt. 1—7; Cornelia Bodea, *Figuri puțin cunoscute din revoluția de la 1848*, în „Studii. Revistă de istorie”, XIII (1960), nr. 2, p. 134, 156—158.

³ Pentru care vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. III, București, 1902, p. 353, 618—619 și 667; Al. Ștefulescu, *Istoria Tîrgu Jiuului*, Tg. Jiu, 1906, p. 54 și 313—321.

⁴ Corneliu Tamaș, *Cancelaria taberei militaro-revolutionare din Cîmpul lui Traian*, în „Studia et Acta Musici Nicolae Bălcescu”, vol. V—VI, Bălceschi pe Topolog, 1979, p. 180.

⁵ *Anul 1848 în Principatele Române* vol. VI, București, 1910, p. 280; < M. Regleanu >, *Documente privind anul revoluționar 1848 în Tara Românească*, București, 1962, p. 82 și 618—621 ,

trupele române (Cimpul lui Traian, 28 septembrie/10 octombrie; f. 47—48), adresă către nație în ziua licențierii armalei revoluționare (Cimpul lui Traian, 28 septembrie/10 octombrie; f. 49—53), notă către *Fuad efendi* (Cimpul lui Traian, 28 septembrie/10 octombrie; f. 55—56), răspuns la nota consulului englez *Robert G. Colquhoun* (Cimpul lui Traian, 28 septembrie/10 octombrie; f. 57—58), notă către *Fuad efendi* (Ciineni, 29 septembrie/11 octombrie; f. 59—60)⁶.

Al doilea fascicol, păstrat în condiții identice și scris pe aceeași hirtie, are 206 file (doar 199 scrise și 7 albe: f. 9—10, 139—141 și 205—206) și conține 37 scrisori, adrese și memoriu expediate de Magheru din Sibiu, Triest, Viena și Baden (localitate din apropierea capitaliei austriacă) în perioada cuprinsă între 2/14 octombrie 1848 și 7/19 aprilie 1850. Ele au fost adreseate: *dregătorului Porții Riza pașa la Constantinopol* (Sibiu, 2/14 octombrie 1848; traducere românească inedită și datată; publicat doar textul francez cu mențiunea lunii greșită; f. 1—8)⁷; *generalului Puchner, comandant imperial al Transilvaniei* (Sibiu, 18/30 octombrie; f. 13—14); *căpitanului Desaint, la Constantinopol* (Sibiu, 20 octombrie 1 noiembrie; f. 15—18); *secretarului Consulatului francez din București „Orly”* (Hory) (Sibiu, 15 noiembrie st. n.; f. 19—20); *lui Ioan Maiorescu la Frankfurt* (Sibiu, 5 noiembrie st. n.; f. 21—35)⁸; *generalului austriac „Phersmann”* (Pfersmann) (Sibiu, 7/19 noiembrie; traducere românească inedită; publicat doar textul francez⁹; f. 36—38); *comisarului otoman Fuad efendi la București* (Triest, 10/22 decembrie; f. 39—42); *fostului consul „Bilkok”* (Billecocq) la Paris (Triest) 20 decembrie 1848 1 ianuarie 1849; f. 43—44); *lui Ioan Ghica la Constantinopol* (Triest, 21 decembrie 1848/5 ian. 1849; f. 45—51)¹⁰; *lui Ștefan Golescu la Paris* (Triest, 1/13 ianuarie 1849; f. 52—57)¹¹, *dregătorului Riza pașa la Constantinopol* (Triest, 16/28 ianuarie; f. 58—64); *lui Alecu G. Golescu (Arăpila) la Paris* (Triest, 25 ianuarie /6 februarie; f. 65—68)¹²; *lui Ion Ghica la Constantinopol* (Triest, 25 ian. 6 febr.; f. 69—72)¹³; *lui Tell și Eliade la Paris* (Triest, 10 febr. st. n.; f. 73—81)¹⁴; *lui Ioan Maiorescu la Viena* (Triest, 10 febr. st. n.; f. 82—86); *lui Nicolae Bălcescu la Constantinopol* (Triest, 12 febr. st. n.; f. 87—89); *idem* (Triest, 21 febr. st. n.; f. 90—92); *lui Alecu G. Golescu (Arăpila) la Paris* (Viena, 1 martie st. n.; f. 93—96)¹⁵; *lui Eliade la Paris* (Viena, 3 martie st. n.; f. 97—101); *lui Alecu G. Golescu (Arăpila) la Paris* (Viena, 14 martie st. n.; f. 102—110)¹⁶; *lui Ludovic „Kosut”* (Kossuth) (Baden, 4/16 martie; traducere românească veche inedită; publicat doar în lb. franceză și în traducere românească contemporană¹⁷; f. 111—119); *Zincăi Golescu la Sibiu* (Viena, 8/20 martie; f. 120—123); *lui Alecu G. Golescu (Arăpila) la Paris*, (Viena, 6 mai st. n.; f. 124—138)¹⁸, *Idem* (Viena, 15 mai st. n.; f. 142—143)¹⁹; *Luxișei Cantacuzino, în Viena* (Viena, 27 mai st. n.; f. 144—147); *act de imputernicire pentru Ioan Dobran, agentul de curte din Viena* (Viena, 3 iulie st. n.; f. 148—152); *marelui Kapudan (amiral) Suleiman pașa la Constantinopol* (Viena, 2/14 octombrie; f. 153—160); *lui Ioan Komonidi la Belgrad* (Viena, 14/26 oct.; f. 161—167); *lui Alexandru Moruzi în Moldova* (Viena, 23 noiembrie/5 decembrie; f. 168—171); *lui Eliade, Tell și N. Golescu, la Paris* (Viena, 5/17 decembrie; f. 172); adresă către *Departamentul Dreptății la București* (Viena 10/22 decembrie; f. 173—176); *act*

⁶ Vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. III, pp. 226—229; vol. IV, pp. 257—258, 354—356, 357—358, 384—387, 387—388, 389, 389—390, 425—427, 573, 574—575, 576, 576—577, 577—580, 599.

⁷ *Ibidem* IV, p. 592—596.

⁸ Extrase publicate de autorii prezentului studiu, în articolul *Integrul și modestul cetățean Gheorghe Magheru* („Magazin istoric”, XIV, 1980, nr. 3 (156), p. 35—37 și 61).

⁹ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. V, București, 1904, p. 379—380.

¹⁰ Ion Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848* (ed. O. Boitoș) vol. I, Craiova (1940), p. 144—150.

¹¹ George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golcăti*, vol. II, București, 1939, p. 216—217, nr. 127.

¹² *Ibidem*, p. 224—227, nr. 131.

¹³ Ion Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848*, București, 1889, p. 151, nr. XIII.

¹⁴ G. Fotino, *op. cit.*, II, p. 227—233, nr. 132 (publicată cu destinatarul greșit, Al. G. Golescu-Arăpila).

¹⁵ *Ibidem*, p. 238—241, nr. 136.

¹⁶ *Ibidem*, p. 250—255, nr. 140 (cu data de 15, nu 14 martie)

¹⁷ Miron Constantinescu, *Un document de mars 1849 d'une importance européenne*, în „Nouvelles études d'histoire”, vol. IV, București, 1970, p. 197—206 (fragmente); text integral și traducere modernă la Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. II, București, 1982, p. 1072—1080, nr. 327.

¹⁸ G. Fotino, *op. cit.*, II, p. 287—296, nr. 156.

¹⁹ *Ibidem*, p. 304—305, nr. 160 (cu data de 16, nu 15 mai).

de împăternicire nepotului Ioan Gârbea pentru administrarea stării sale <a lui Magheru> din România (Viena, 10/22 dec.; f. 177–186); *ministrului Justiției Costache Suțu la București* (Viena, 10/22 dec.; f. 187–188); *doctorandului în medicină Ioan Ursu, în Viena* (Viena, 1/13 ianuarie 1850; f. 189–191); *lui Avram Iancu, în Transilvania* (Viena, 2/14 martie; f. 192–200), *lui G. Barbu, la Brașov* (Viena, 2/14 martie; f. 201)²⁰; *lui Tell, la Paris* (Viena, 7/19 aprilie; f. 202–204).

După cum se poate constata 24 scrisori au rămas necunoscute pînă astăzi, motiv pentru care ne propunem să le punem în circuitul științific.

Informațiile cuprinse în corespondență generalului Magheru creionează mai exact personalitatea lui politică, aducînd noi mărturii despre zbumul sufletesc al acelui generații de revoluționari patrioți care, fiecare în felul său și toți laolaltă au lucrat pentru binele și prosperitatea patriei.

Impresionează în primul rînd în aceste scrisori afirmarea plenară a conștiinței unității naționale, conștiință care devenise cu atît mai puternică cu cit imprejurările istorice ce se opuneau realizării ei se arătaseră mai vitrege. Din aceste documente se va vedea limpede cum – în gîndirea politică a lui Magheru și a contemporanilor săi – ideea politică a unității naționale afirmată puternic în anul revoluționar 1848 s-a transformat în anii imediat următori înăbusirii revoluției în obiectivul prioritar al luptei poporului român din toate provinciile sale istorice. Vom pătrunde, aşadar, mai adîne în climatul acela de suflet și gînd care, în ciuda atitor adversități, a făcut posibilă instălpirea treptată, dar prin propriile sale forțe, a naționii române în drepturile ei sacre.

Facem loc documentelor, nu înainte însă de a preciza că în transcrierea fragmentelor selectate am efectuat o ușoară modernizare a textului, adoptînd și normele ortografice actuale. Întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte, iar complicitările noastre prin paranteze ascuțite. Îndeobște, scrisorile sunt datate pe ambele stiluri, cind există o singură mențiune, accastă se referă la stilul nou.

Ajuns și stabilit la Sibiu după dizolvarea taberii militare de la Troian-Rimnicu Vilcea, act ce a pus capăt revoluției de la 1848 în Țara Românească, generalul Magheru adresa, la 18/30 octombrie 1848, o scrisoare de protest generalului baron Anton von Puchner (1779–1852), comandantul general al trupelor austriace din Transilvania²¹, împotriva reținerii abuzive a fondurilor sale datorită intrigilor și reclamațiilor nejustificate ale căimărcămiei reacționare instalate la București. „La 15 iulie (1848) — scria el — am depus la vama de la Bran o ladă a mea, cu lumeri și bani, pentru care dl. director Ley mi-a dat chitanță sub nr. 228, căci erau hotărîti la trece frontieră. Ocupațiile ce am avut în țară nu mai m-au lăsat să mă mai gîndesc la această ladă, dar, ajungînd în Transilvania, tocmai era să trimît un om al meu ca să ieie acela ladă, cind, la 23 octombrie, primii o adresă cu nr. 4203.4302.4303, subînsemnată de d. Phersman, feldmareșalul-locotenent²², în care mi se arăta că trebuie să mă aflu la 25 (octombrie) la duană (vamă), zî în care era hotărît să se deschiză lada în prezența d-lui maior Stoica și d-lui Lăzărescu, comisari din partea guvernului României, și a domnului maior Arbutina, comisar trimis din partea Excelenței Tale. Această comisiune a fost numită după falsele declarații ale ex-principelui G. Bibescu cum că s-ar fi aflînd adecăt în acea ladă bogății de-ale statului. Nu m-a cuprins mirarea deloc de niesorimea sentimentelor ex-principelui și mă hotărîri a merge la locul însemnat, cu o scrisoare ce ai avut bunătatea a-mi da. M-am dus dar, și deschizînd lada nu s-au găsit într-adecvăr decit cele 4000 fiorini pe care îi declarasem . . .

Cu toate acestea, Excelență, m-a cuprins cu totul mirarea văzînd că d. director Ley și d. maior Arbutina, după ce mi-au dat hirtiile și lumerile ce se aflau în ladă, mi-au oprit cei 4000 fiorini, ca să mi-i dea după un nou ordin.

Vin dară să Te rog, Excelență, ca să bincvoiești a porunci să mi se dea mai curind acești bani. Am spus și din grai Excelenței Tale că acești bani sunt de cea mai neapărată trebuință fiindcă mă aflu aici cu toată familia mea²³ și fiindcă nu mi-am orinduit încă treburile casei în România”.

²⁰ Cornelia Bodea, *Avram Iancu și Curtea de la Viena*, în „Revista Arhivelor”, anul XLIX (1972), vol. XXXIV, nr. 1, p. 570.

²¹ A îndeplinit această funcție între 12/24 iunie 1846 și 29 iunie/11 iulie 1849.

²² Generalul Pfersmann, comandantul trupelor imperiale din Sibiu, (cf. Johan Czetz, *Bern's Feldzugen in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849*, Hamburg, 1850, p. 258).

²³ Soția sa Maria (născută Caramalău), băcîțelul lor, Romulus, în vîrstă de un an și copiii din prima căsătorie a generalului: Alexandrina (născută în 1825) și iuncărul Gheorghe (Ghiță) (n. 1828); lor li se adăuga nepotul de frate al generalului, iuncărul Nițu (n. 1823).

Chestiunea banilor depuși la amintita vamă și va provoca, în continuare, multe necazuri lui Magheru, căci autoritățile imperiale, deranjate de prezența lui la Sibiu — oraș care devenise un centru al acțiunii revoluționare românești cu puternice accente naționale — au făcut tot ce le-a stat în puțină nu numai să-i creeze greutăți materiale, dar, în înțelegere tacită cu fostul domnitor Bibescu și autoritățile reacționare din București, au țesut în jurul său o atuosferă plină de suspiciuni denigratoare. S-a mers pînă acolo încît Magheru a fost acuzat că unele impotrivă siguranței statului austriacă impreună cu dușmanii imperiului²⁴.

Toate acestea nu erau însă în măsură să abată atenția revoluționarului de la evenimentele politice recent consumate, ori aflate în curs. Iată-l de pildă, la 20 octombrie 1 noiembrie, scriindu-i căpitanului francez de stat major, Jean Desaint²⁵, la Ambasada Franței din Constantinopol, pentru a obține sprijinul cereurilor diplomatice franceze în favoarea poporului român. Scrisoarea destinată lui Desaint era expediată prin intermediul secretarului Consulatului francez din București, Paul Hory. Procedă astfel, deoarece, Magheru arăta, la 15 noiembrie 1848, într-o adresă către Hory, că „acest pachet îmi reveni fără să fi putut ajunge la destinația sa, din cauza tulburărilor din Ungaria ... Am socotit, domnul meu, că vei fi atit de bun de a-l trimite la adresa sa prin mijlocul serviciului consulatului francez. M-amflat că rugămintea mea n-o să fie aruncată, eu atit mai mult că în aceste din urmă evenimente ai luat cu căldură partidul libertății”.

Ce ii scria Magheru lui Desaint?

Anintindu-i că este cetățean al unei țări în care ideile de libertate și dreptate avau o veche tradiție, generalul îi solicita sprijin pentru cauza națiunii sale: „Jurnalele străine te vor fi înștiințat negreșit despre nenorocările evenimentele ce se petrecură în Principatele danubiene de la viajul d-tale în aceste țări incoa²⁶.”

Cu toate acestea, domnul meu, ești francez și această calitate, care cuprinde în ca singura cele mai-nalte virtuți sociale, mă incurajează a-l adresa aceste cîteva linii în favoarea unei națiuni nenorocite și care astăzi, cind din toate părțile naționalitățile se silese în toate chipurile ca să trăiască, cind adeverătele principiuri democratice armează mii de brațe pentru apărarea lor, se pare mai mult decit intotdeauna (că este) uitață de Franța și părăsită cu totul arbitrarului insolent și tiraniei barbare ale țarului moscovit”.

Magheru condamna intervenția trupelor străine în principate, atrăgîndu-i atenția că acest act se produsese „fără nici un respect către puterile cele mari europene, ai căror agenți diplomatici cu sederea în București recunoscuseră eu solemnitate și felicitasări acest guvern național!”, instaurat de revoluția română. În privința comportării trupelor intervenționiste, el arăta că acestea, „dimpărțită cu sefii lor se preumbără prin proprietățile particularilor, jisuiind orice găscere — grine, dobitoace și altele — și toate acestea ca pleasă legitimă a înaltelor lor lăptă de arme! Se vede, domnul meu, — continuă Magheru — că nu mai este dreptate nici în cer nici pre pămînt!”

După ce dădea și alte detalii referitoare la regimul de teroare instaurat în țară în urma înăbușirii revoluției, Magheru îl rugă să împărtășească conținutul serisorii și generalului Jacques Aupick și încheie astfel: „Fae un apel la amuror dumitale de umanitate și îndrăznescă și să flata, domnul meu, că d-ta, cetățean francez, ai să te interesezi puțin la un popor care în răsărit este anicul cel mai devotat al națiunii d-tale și la trebuință aliațul cel mai fidel al interesurilor poporului francez. Te rog dar, domnule, — și acestea în nuntile unui popor întreg, de a pune de fală”

²⁴ Conform — printre altele — și scrisoarea Zincăi Goleșcu adresată din Sibiu la 20 octombrie 1848 fiului ei Ștefan (G. Fotino, *op. cit.*, II, p. 196, nr. 118) și mărturia însăși a lui Magheru către Arăpilă în misiva expediată din Viena la 6 mai 1849 (*Ibidem*, p. 295, nr. 156).

²⁵ Adjunct al generalului Jacques Aupick, ambasador al Republicii Franceze la Constantinopol (1848—1851).

²⁶ La insistențele lui Ion Ghica pe lingă generalul Aupick, la Constantinopol, Desaint a fost trimis în august 1848, împreună cu căpitanul de geniu André Sabatier, într-o misiune de observare în Țara Românească. Cu acest prilej, cei doi ofițeri francezi au vizitat tabăra de la Troian-Rimnicu Vilcea, la 16/28 august, întîlnindu-se cu Gheorghe Magheru (cf. scrisoarea acestuia din urmă din 18/30 august 1848, către generalul Tell, în *Anul 1848* . . . vol. III, p. 587 și relatările colonelului Nicolae Pleșoiianu, la Cornelia Bodea, *Curențe și opinii în situl emigraților de la 1848, I — Memorile colonelului N. Pleșoiianu*, în „*Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu*”, vol. II, 1970—1971, p. 431). Pentru misiune și raportul general alcătuit de Desaint și Sabatier, vezi Vasile Lungu, *Un raport francez despre țările române la 1848*, în „*Anuarul Gimnazialului Alexandru cel Bun pe anii 1923—1936*”, p. 11—12; Elvira Georgescu, *Un Mémoire inédit sur les Principautés Danubiennes au XIXe siècle*, în „*Revue historique du sud-est européen*”, XIV (1937), nr. 4—6, p. 125—150 și Al. Ungureanu, *O misiune franceză în Țara Românească, Moldova și Dobrogea în anul 1848*, în „*Revista Arhivelor*”, XIII (1969), nr. 1, p. 81—90.

pe cît îți va sta prin putință cestiunea noastră, de a sprijini și de a aduce aminte, cît mai des s-ar putea, generalului Aupick că este un popor de 4 milioane de oameni pe care un țar voiește să-l sugrume, în zioa mare, în mijlocul secolului al 19-lea".

Trecuse aproape o lună de zile de cind — pe un ton destul de ferm — Magheru ceruse comandanțului trupelor imperiale din Transilvania — generalul von Puchner — să i se reglementeze cestiunile banilor depuși la vama de la Bran. Cum puteau, oare, scăpa ocazia autoritățile imperiale de a-i crea, prin orice mijloace, o situație dificilă lui Magheru — revoluționarul ale căruia idei politice nu erau deloc pe placul Curții vieneze? În loc să-i rezolve situația, elc au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a-l îndepărta cît mai grabnic din Sibiu — oraș care, prin concentrarea emigranților revoluționari români de pe ambele versante ale Carpaților, devenise un adeverat centru al luptei unite a tuturor românilor. Suspiciunea autorităților imperiale față de Magheru a fost sporită și întărită prin intrigile și calomniile fostului domnitor și ale cămăcămiei reacționare de la București.

Asa cum era de presupus și cum însuși Magheru mărturisea lui Ioan Maiorescu, la 28 octombrie 9 noiembrie 1848, autoritățile austriace l-au somat să părăsească Sibiul²⁷. Plecarea a avut loc, însă, pe data de 9 21 noiembrie 1848²⁸, fiind însotit de fiul său Ghiță, Grigore Peretz și Dumitru Al. Kretzulescu, precum și de colonelul polon Zablocki²⁹. După ce a ajuns la Triest, generalul a expiat de acolo, la 10 22 decembrie 1848, o scrisoare către Fuad efendi, comisarul otoman din Tara Românească. Deși cestiunile pe care le trata erau de ordin personal, Magheru nu pierdea nici un prilej spre a lua apărarea guvernului revoluționar. „Excellență, jos sint oamenii fără nici un simțămînt nobil și accia, prin acturile lor fără nume, se grăbesc căci mai de care a arunca o desconsiderație morală, nemeritată poate, asupra guvernului.

În timpul de trei luni ale Constituției noastre, în calitatea mea de comandir en chef al armatei, hotărâtă a linea în fru pe atijătorii de turburări, am primit sumele neapărat necesare pentru întreținerea acestor trupe (adecă munitioni, nutriment, salariat) și pentru emolumenile capilor ce aveam sub ordinele mele. Afară de acestea, în timp de trei luni, nu m-am atins de nici un dinar public și toate sumele — care sunt departe de a se urca la cifra ce inamicilor țării noastre le place a inventa — mi s-au dat, după ordinile guvernului atunci în putere, guvern ce era legal pentru că fusese recunoscut și numit, ca să zic așa, de către Sublima Poartă și salutat de toți agenții puterilor străine. Urmăză, dar, învederat, că, cît despre destinația în principiu a acestor sume, acest guvern este responsabil — responsabilitate pe care niciodată n-a căutat a o declina și despre care, din contră, el își face un merit". Aici Magheru face următoarea precizare în subsol : „Voi avea onoarea de a face observație, Excellenței Tale, că cu toate că administratorii Oltului și Mehedinților prinișeră ordine de la Ministerul de finanțe din București să-mi numere diferențe sume însă, din pricina lipsei momentane în care se află, administrația de Mehedinții a ramas a mi fi datează 13 17 ducați de Austria și a Oltului 1000 ducați, sume care, din pricina neapăratelor trebuie să intimpin chiar din avereia mea, ca să nu mai cauzez ceea mai mică suferință trupelor ce se aflau sub comanda mea".

După această notă explicativă, deloc lipsită de interes, Magheru își continua scrisoarea: „Pentru ce dar, Excellență, eu particular să fiu cu nedreptul invălit în acastă responsabilitate? De cind oare dispozițiile generale ale unui guvern legal ar putea fi o vină pentru funcționarii acestui guvern? Iacă ceea ce în țara noastră — în contra tuturor legilor și tuturor principiilor de drept și de justiție — să nu zic acei care se află în capul guvernului actual, dar amploaiații inferiori își fac un sistem de a susține spre a-și ascunde hoțiile lor.

Ain o familie, L'Excellență, și pagubele ce se aduc averii ncele este o atacare la această familie, este o negație a respectului cuvenit proprietăților și persoanelor! ... Nu mă tem a spune în gura mare, precum am făcut pretutindeni și totdeauna, că n-am decit a mă făli de trecutul meu, carel, cel puțin, a fost plin d-onoare.

Administratorul de Gorj, om corupt și fanriot prin singe și principiuri, a pus mină — din capul său, fără indoială — asupra tuturor bucatelor care se aflau depuse pe la proprietățile mele, asupra tuturor celorlalte produse, asupra vitelor, asupra mobililor <!> și ce e mai de mirat, asupra

²⁷ „Magazin istoric”, XIV, 1980, nr. 3 (156), p. 27 și 61.

²⁸ N. Bălcescu, *Opere* (ed. G. Zane), vol. IV, *Corespondență*, București, 1964, p. 117, nr. 48 (scrisoare din 10 22 noiembrie 1848, către Al. G. Golescu).

²⁹ P. P. Panaiteșcu, *Emigrația polonă și revoluția română de la 1848*, București, 1929, p. 81, doc. XXVI; G. Fotino, *Boierii Golescu*, vol. I, București, 1939, p. 75; (Al. Balintescu), *Arhiva generalului Gheorghe Magheru Catalog de documente — 1582—1880*, București, 1968, p. 71, doc. 316 (scrisoare din Zemlin, 25 noiembrie/6 decembrie 1848, a lui Ghiță Magheru către sora sa Alexandrina) și p. 73, doc. 354 (scrisoare din Triest, 20 dec. 1848/1 ian. 1849, a generalului Magheru către sica sa).

tuturor lucrurilor ce alcătuiesc menajul unei case — și azi uzează încă a exploata proprietățile mele ca un lacom arendator ...

Principiurile de drept și de justiție trebuie să fie respectate! Excelenția Ta să-i facă să primească, pe acești răi servitori vinđuți interesurilor străine, că nu este de competență lor de a privi pe adevărății români ...”

Zece zile mai tîrziu (la 20 decembrie 1848/1 ianuarie 1849), o scrisoare adresată lui Adolphe Etienne Billecocq (1800–1874) — fost consul general al Franței la București³⁰ — ni-l arată pe Magheru preocupaț ca întotdeauna pentru a mobiliza în jurul problemelor românești toate mijloacele și forțele care, într-un fel sau altul, le-ar fi ușurat rezolvarea. „De cînd ai lăsat țara noastră, Bucureștii — orașul unde reprezentai eu atîta demnitate nobila Franță —, precum și români în general, și-au făcut saera lor datorie. Vouă vă este acum rezervată — oameni aleși, sprijinitori ale (!) drepturilor umanității și apostoli ai libertății — osteneala de a salva și pe poporul român, astă nație pe care se încercă a o sugruma în ziua mare cu dispreț de Franța și de Europa civilizată.

Nu mă înțioiese, domnul meu, că n-ci fi luerat pentru cauza noastră, de aceea îți și mulțumesc ca român și ca om. Sper să viu și eu la Paris și mă voi sili a-ți da toate însemnările putințioase asupra revoluției noastre, lucru care însă l-ar fi făcut ecilașă ai mei compatrioși care au ajuns la Paris”.

Și iată-l, în aceeași scrisoare, adresind o rugămintă personală diplomaticului francez: „Domnul meu, aducându-mi încă aminte binevoitoarea amicică cu care mă onorai la București, am cucerit a-ți recomanda pe fiu-mieu — înfățișatorul acestaia —, judecător de 21 ani, care vine să-și facă studiile la Paris³¹. De aceea, domnul meu, îți recomand că la un părinte și în drăznescă a te rugă din toată inima să-i dai consiliurile necesare unui judecător care se va găsi izolat în acest mare oraș; ești pentru dinsul, fiu convins, își va fi totdeauna recunoscător și poate că-și va fi dator venitorul (viitorul) său”.

Tot din Triest, Magheru a trimis o nouă scrisoare-memoriu lui Riza pașa, după speculațiile presei străine, presupus înlocuitor al lui Fuad efendi în calitate de comisar în Tara Românească. Generalul a încercat să obțină atitudinea binevoitoare a înaltului demnitar otoman față de cauza românilor. Totodată, Magheru aducea amănunte interesante în legătură cu motivele pentru care părăsise Sibiul:

„... Rugasem pe d. Hory, cancellier al Consulatului de Franță la București, de a expedia această adresă la Constantinopol, la d. căpit[an] Desaint, adjutant al Excelenței Sale generalul Aupick, care ar fi binevoit să se însarcineze a o reînîte Excelenței Voastre. Cu toate acestea, afînd, în urma mai multor informații ce am luat, că astă adresă n-a ajuns la Constantinopol, am socotit de trebuință a trimite Excelenței Voastre un al doilea exemplar.

Pe lîngă acestea, Excelența Voastră dec-mi voie a o întreține cîteva momente asupra României.

Excelența Voastră va prețui motivele care determinaseră guvernul (revoluționar) român a forma mai multe corpuși de milicie ... Subînsemnatul, care este cunoscut de România și care mai ales se află în strînsă înțelegere cu populațiile din România Mică, poate lăua asupră-si responsabilitatea sentimentelor de erdință care insuflarește pe nație ... Subînsemnatul voiește a se ține cît se poate mai aproape pe lîngă țară, ca să poată aduna trupele sale la orice ocazie de eventualitate de rezbelu, mai cu seamă în momentul acesta, cind răzbelu amenință a izbueni în mai multe puncturi ale Europei. Dar agenții ruși au reușit a face să creadă pe autoritățile locale austriace cum că subînsemnatul ar fi avut intenția de a cercă cu români din Transilvania o mișcare contrară interesurilor Austriici, sau că să mă depărteze astfel de țară sau în speranță că acest din urmă guvern (austriac) o să mă dec în minile lor. Astă a fost pricina de am lăsat Sibiul și m-am tras la Triest cu un pașaport englez”³².

Continuind seria epistolelor cu subiect politic, la 10 februarie 1849, Magheru îi scria lui Ioan Maiorescu, la Viena: „Ieri tocmai primii dorita d-tale scrisoare de la 6 februarie. Cît pentru celealte scrisori le-am primit pe elte trele marțea trecută. O scrisoare de la Constantinopol, către Filipescu³³, pe care mi-o trimis și d-ta aici, am îndreptat-o numitului la Paris.

³⁰ Între 20 februarie/4 martie 1839 și 28 aprilie/10 mai 1846.

³¹ Tânărul Ghiță Magheru a fost trimis de tatăl său pentru studii la Paris, unde a ajuns la 31 decembrie 1848/12 ianuarie 1849 (cf. scrisorii acestuia către general din 5/17 ianuarie 1849, la (Al. Balintescu), op. cit., p. 73, doc. 356).

³² Purtind nr. 354 și eliberat la 13/25 octombrie 1848 de consulul general britanic din București, Robert G. Colquhoun (Arhivele Statului București, microfilme Austria, rola 100, cadrele 243–244; ap. Haus – Hof und Staatsarchiv Wien, *Informationsbüreau*, Karton 13).

³³ Ion I. Filipescu (Curcanache), participant la revoluția de la 1848; emigrat la Belgrad, Constantinopol și apoi la Paris, considerat de Ion Ghica un „patriot ... de o mare energie”; bun prieten al lui N. Bălcescu

Mi-a părut cu deosebire rău, iubite amice, citind vestea ce-mi dai cum că adică între ai noștri s-ar fi ivit de nou dezghețnări și neuniri. Mă mir foarte cum poate cineva azi să se puie rău cu Turcia, de vreme ce avem mai mult decât totdeauna trebuință de sprijinul ei și cind toată politica și faptele noastre au fost dirijate de principiul de a menaja pe Turcia?... Nu e destul că avem un colos pe spinarea noastră? Umerii noștri vor putea oare purta și urgia turcească, sau mai bine în cazul acesta nu ne-am pierde eu totul speranțele noastre?...

Asemenea idei trebuie săhangate cu toată energia. Încredințează pe cei care ca și d-ta sunt de opinia că să respectoze pe Turcia mai virtuos în acturi formale, că această opinie este sprijinită de mai unanimitatea întreagă a emigrantilor și faceti ca nu cumva să se amâgească vreunul a urma politica furioasă și fără minte a acelora care socotesc nebunesc că e vrema tocmai acum a oără pe Turcia. În fine, serie Golesecului³⁴ ca prin persuazie să-i întoarcă și pe ceilalți din falsele lor gânduri și să ne unim mai curind într-ună, că săde și rău și lucrările merg încet și fără mare succes cind intr-o emigrație aşa de puțin numeroasă ca a noastră sătățea fracții, atită idei cîte capete!

... Bălcescu³⁵ a plecat marți. El și-a seris și m-a rugat a-i îndrepta răspunsul d-tale la Constantinopole. Eu mai săz aici cel puțin 15 zile pînă oî primi vreun răspuns de la Constantinopole, căci am seris către Riza-Pasa cărind povăță dacă pot să mă duc și eu acolo. Lui Filipescu, cind a plecat de-aici, i-am dat 50 galbeni împrumut, că n-avea eu ce se mișca de-aici! Mi-a promis că îndată ce va ajunge la Paris îmi va trimite această sumă și m-am înțeles ca să-ți trimijă d-tale la Viena; de aceea, te rog, viindu-ți asemenea bani, să ști ce e pînă.

Asemenea lui N. Bălcescu i-am dat 15 galbeni³⁶, pe care iarăși către d-ta li va trimite.

Jubite amice, îndată după primirea acesteia, te rog foarte a-mi serie ce ai mai auzit de Transilvania, căci mă aflu pe cărbuni aprinși.

În serisorile miele te rugam să faci ceva despre banii de la Brașov³⁷, căci eu am inceput să slîrși de tot banii care-i aveam. Spune-mi către care ministru trebuie să înădăresc, în ce chip să fac cerere. Sau să-mi d-tăj o hirtie și trimite-mi-o să o subînsemn, sau, cel puțin, spune-mi pe ce temeiuri să fac asemenea hirtie. În slîrșit, scri-ți ce să fac în cauza aceasta, căci am inceput să mă ghidese mai serios decât totdeauna la banii aceia, fără care nu știu, zău, ce-ași face.

Cind va veni Laurian³⁸, înștiințează-mă și pe mine... Alăturata serisoare către Eliade și Tell, după ce vei căti-o, vei binevoi, amice, a le-o îndrepta la Paris".

O importanță deosebită merită următoarele două serisori, din 12 și, respectiv, 21 februarie 1849, adresate lui Nicolae Bălcescu, la Constantinopol. Se pare că aceste serisori au ajuns în minile lui Bălcescu, înainte ca el să serice emigrantilor din Paris cunoșteau misivul din 8 martie 1849, prin care făcea apel la unirea forțelor, arătînd că „nu poate fi ferice fără libertate, nu poate fi libertate fără putere, și noi români nu vom putea fi puternici pînă cind nu ne vom uni cu toții într-unul și același corp politic. Unimea națională dar și singurul principiu de viață, singurul principiu de năntuire, pentru noi... Astăzi dar e vreacă, moldoveni și munteni, să ne aducem aminte că suntem români, să ne strîngem împreună îniniță lîngă îniniță, să ne organizăm, să ne concentrăm toate puterile, toate voințele într-o singură putere, într-o singură voință”³⁹.

Ce li serisce Magheru lui Bălcescu?

La 12 februarie :

„Jubite amice,

Altă nouitate n-am să-ți dau decât că Maiorescu îmi serise alătăieri cum că între ai noștri de la Paris iarăși s-au ivit neuniri și mai eu seamă și asupra memorialului sau petițiuniei ce de astă vreme era să o prezenteze Adunăței Constituante de acolo. Se vede că în memoria-lul acesta Turcia este bine menajată. Acest punct este subiectul mai multor neuniri. Goleștii și eu ceilalți sătățe sătățe de părere cum că trebuie, în toate acturile publice ce vor emana de la emi-

³⁴ Al. G. Goleșeu (Arăpili).

³⁵ Marcele revoluționar a poposit la Triest în drum spre Constantinopol, între 20 ianuarie/1 februarie și 25 ianuarie/6 februarie 1849, întîlhindu-se cu Magheru și purtind îndelungii conversații pe teme politice, mai ales cu privire la organizarea emigrației române (cf. N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 131–132, nr. 55; serisoare din Triest, 5 februarie st. n. către Al. G. Goleșeu).

³⁶ Fapt confirmat de Bălcescu în serisoare sa din Atena, 15 februarie st. n. 1849 către Al. G. Goleșeu: „Eu am fost silit a mă împrumuta la Magheru, la Triest, ca să poți merge pînă la Constantinopol” (*Opere*, IV, p. 134, nr. 56).

³⁷ De fapt, reținuți în mod abuziv de autoritățile vamale de la Bran.

³⁸ Este vorba despre cunoscutul cărturar transilvănean August Treboniu Laurian.

³⁹ N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 135 și 136, nr. 57

grația română, mai cu seamă cele oficiale — și de acestea din urmă se ține, firește, și numitul memorial să nu exprimă sentimenturi care ar întărîta sau ar atinge amorul propriu al suzeranii noastre și care nu ar pune în con radicîte evidență cu cele ce am lucrat și am vorbit de la începutul mișcării noastre și pînă acum relativamente către această putere. Din contra, Rosetti, Braticieni și Voinescu sunt de opinie cu totul opozită și acum stăruiesc că în acel memorial să nu crătam întru nimie pe turci. Înă pare și mie această din urmă părere cu totul împolitică și periculoasă pentru noi. A exprima asemenea idei într-un act public și a ne izola în chipul acesta deodata și de Turcia, socot că ne am expunc fără îndoială a găsi pretutindene răceleală și indiferență.

An scriși și celor de la Paris părerea mea și am gîndit și eu că e bine să continuăm tot politica aceea care, chip mai mult sau mai puțin, a dictat toate faptele și lucrările noastre pînă acum și să nu dăm întru nimie ocazie Turciei să se încredințeze cum că mesiantelele neincrederei ei aveau un fundiment și că noi într-adevăr am nutrit simțământuri aseunse pentru dinsa.

Am primit alătării o serisoare de la Sibiu, cu data de 10 22 ianuarie⁴⁰. La 21 s-a ținut o bătaie crîncenă între generalul Bem⁴¹ și imperiali la porțile Sibiului. Ungurii au fost impinși și oarecare pierdere de canoane (tunuri), dar din(tre) imperiali au căzut foate mulți și numai din(tre) ofișeri au rămas morți mai bine de 20. Ungurii însă iară se așteptau (crau așteptați). căci Bem se zice că ar fi primit 15 000 trupe de la Debrețin. Pe aici se vorbește cum că au și luat Sibiu. Cincă stică ce urmări poate să aibă și aceasta! Karloviț, locuința patriarhului sirbilor, e pus în stat (stare) de asediul!

În spuse ieri (un) oarecare Nicoletti (grinar (negustor de cereale) de la Brăila, care se află de cîva timp aici pentru trebuințele sale comerciale) că i se șeră sigur de la Brăila cum că au mai intrat în Moldovia 50 000 trupe rusești cu canoane foarte mari de asediul. Apoi toate pregătirile astea nu-mi par a fi făcute pentru ecățile noastre!

Iubite amice, nu uita, te rog, de a-mi scrie și mic elte (v) ei mai auzi și (v) ei încă lucra pe acolo. Eu din parte-mi îți voi comunica toate cele ce voi auzi despre cauza noastră.

Stăruiesc asemenea și pentru cele ce rog pe d. Ghica, în serisoarea ce ai să î-o remiți d-ta. Dacă, adecă, a primit pachetul prin d. Churchill⁴² și dacă a trimis serisoarea mea lui Fuad-Efendi, precum și dacă a ajuns pachetul meu cu seriori către Escoala Sa Riza Pașa?

Am uitat să-ți spui că mi se mai serie din Sibiu că în țară au început luptele pentru domni. Candidatura lui Cantacuzino⁴³ se pare a fi susținută de turci și de așa-zisii patrioți, iar musicalii, cu cortegiul lor de sclerăți, fac toate spre a face a reuși candidatura ex-principelui Bibescu! ; închipuiește-ți cu ce condiții a fi izbutit omul ăsta a prelînde iarăși la domnie! Sturză iar a puș la mijloc toată starcea lui ca să facă a reuși candidatura lui Bibescu. D-voastra la Constantinopol trebuie să știți mai bine toate acestea, de aceea te și rog a mă înștiința despre acestea mai curind".

Înă acum cealaltă serisoare, din 21 februarie :

„Iubite amice,

Nu mă îndoiese că vei fi ajuns la Constantinopole tare și marc. Eu tot pînă azi mă aflu la Triest. Focnai sint două zile de cînd primii o serisoare de la d. Ghica⁴⁴. Mă îndeaință că să vin negreșit la Constantinopol. Motivele ce-mi dă sint foarte convingătoare și îndată m-ăști și fi pus pe drum dacă aveam mijloacele pecuniare. Filipescu, căruia li dedesem 50 galbeni împrumut, nu s-a ținut de cuvînt și nu mai mi-a trimis. De aceea mîine și plec la Viena ca să caut să mă împrumut eu ipotecă pe proprietățile mele. Am și seris în cauza aceasta celor de la Paris ca, de vreme ce confiscația averilor revoluționarilor n-o să poată avea loc în țară, să

⁴⁰ Probabil de la fiica sa Alexandrina. Amănuntele privind înfruntarea dintre Bem și austrieci sint conținute și într-o serisoare trimisă de soția lui Magheru, Maria, din Sibiu, o zi mai tîrziu, la 11 ianuarie st. v. 1849 (cf. *Al. Balintescu*, *op. cit.* p. 73 – 74, doc. 357).

⁴¹ Josef Bem (1795 – 1850), general polon; participant la mișcarea insurecțională din Varșovia de la 1830 – 1831; devine, la 1848 – 1849, unul din comandanții cei mai apreciați ai armatei revoluționare maghiare.

⁴² Alfred B. Churchill (1825 – 1870), jurnalist, editor al ziarului ture semi-oficial *Jeride Hawade* din Constantinopol, sprijinitor al reformelor și progresului în Imperiul Otoman (cf. *Dictionary of National Biography (Compact edition)*, vol. I, Oxford Univ. Press, 1975, p. 370).

⁴³ Constantin Cantacuzino (1793 – 1877), caimacamul reaționar instalat în Țara Românească de autoritățile militare de ocupație otomano-țariste.

⁴⁴ Este vorba de serisoarea trimisă de I. Ghica lui Magheru la 19 31 ianuarie 1849 (cf. *Al. Balintescu, Horia Nestorescu-Bălești, Catalogul arhivei generalului Magheru 1865 – 1880*, Rimnicu Vilcea, 1980, p. 149, doc. 777).

caute să se înțeleagă cu vreun bancher spre a ne întâmpina ceea ceva fonduri asupra proprietăților noastre, căci altfel nu numai că nu o să putem lucra nimic, dar n-o să avem nici pentru existență. Săcru că bine ați face, iubiților amici, de a vă informa și acolo despre aceasta.

Pe lîngă aceasta, aşteptam, precum și, și răspuns de la Excelența Sa Riza-Pașa.

De pe aici n-am altă veste a-ți da decit că Transilvania mai totă este în mîna ungurilor. Rușii trecuseră în Transilvania. Dar cîteva jurnale oficiale s-au grăbit a publica cum că acele trupe, cerute fiind de locuitorii Sibiului, s-au și tras înapoi imediat după a lor intrare în Transilvania. Sigur nu se știe și nici nu am primit vreo scrisoare de la Transilvania, de sănătate 30 de zile, precum nici Maiorescu.

Primii alătări cu scrisoare de la Alecu Golescu din Paris⁴⁵. Îmi serie că emigrații de acolo au recunoscut provizoriu pe Locotenentul ca Comitet directoriu al emigrației, după cum au fost aleși și de cei (emigrații) din Transilvania. Îmi pare foarte bine că cu această măsură transitorie s-au impăcat toate opinioanele asupra organizației noastre.

Mi se serie de la Paris cum că s-au primit de către toți de acolo a se tipări memoria-lurile asupra cauzei noastre lucrate de Arăpilă și de Ubicini⁴⁶ și or să fie prezentate peste curind la Cameră. Se zice, și aceasta am citit-o și în *Debat*⁴⁷, cum că Lnglitera ar fi protestat din nou în contra prolungației ocupării principatelor de către trupele ruse. Serie-mi, aşadar, iubite amice, și mie despre cum merge pe acolo cauza noastră.

Nu mă indoiesc că pe cit vor șterea puterile (vezi) faceti totul ca evacuația să nu se facă și astă dată cu cîstigul inamicilor și cu pierderea noastră.

Lui d. Ghica nu-i răspunsei deocamdată, căci plecind miile la Viena voi să-i scriu de acolo, că poate să aflu ceea ce nou. Scrisorile ce vei fi ca să-mi adresez, iubite amice, le vei trimite la Viena către Maiorescu.

D lui Ghica și Bălăceanului⁴⁸ frațeștile mele imbrățișări, iar d-la, ține te de cuvint și scris mai des".

După multe discuții privitoare la organizarea emigrației, s-a ajuns la o formulă care pare să împăce toate părțile: recunoașterea fostei Locotenente domnești, compusă din I. Eliade, N. Golescu și Cristian Tell, drept organ condneător. Magheru s-a declarat satisfăcut cu formula adoptată, deși aceasta avea un caracter transitoriu. În final, luerurile au evoluat

după cum vom vedea — în sensul propunerii generalului, căci la 2 decembrie, la Paris, s-a constituit „Asociația română pentru conducearea emigrației”, având în frunte un comitet în care intra și Gh. Magheru, alături de N. Bălăceanu, I. Ghica, C. A. Rosetti și D. Brătianu. Acest comitet și-a concentrat activitatea în jurul revistei *Romania viitoare*, dar după un an s-a constituit un nou organism „Comitetul de propagandă” (G. Magheru, N. Bălăceanu, St. Golescu, D. Brătianu, C. A. Rosetti și-a), care la 20 septembrie lansa un manifest către poporul român, fixind sarcinile luptei viitoare⁴⁹. În sfîrșit, în primăvara anului 1851, prin reinvierea „Comitetului național revoluționar român” disensiunile au fost în mare măsură depășite și ei mai mulți dintre exilați s-au regăsit pe platforma luptei comune pentru unitate națională.

Așadar, Magheru ajuns la Viena, în ziua lui Eliade, la 3 martie 1849, arătîndu-și satisfacția pentru soluția găsită și nu seăpă prilejul de a-l dojeni pentru acțiunile sale șovâichine și tonul insinuant pe care îl avuseseră scrisoarea acestuia din 24 februarie. De altfel, nu era vorba numai de o simplă dojană, ci de precizarea foarte demnă și fermă a atitudinii sale față de problemele majore cu care erau confruntați revoluționarii români în acele momente.

„Iubitul meu domn,

În sfîrșit, primii scrisorile dumitale de la 21 februarie. Mi-a pricinuit eu atât mai multă bucurie, căci toate scrisorile ce v-am adresat în cauza organizației emigrației române au rămas pînă acum fără nici un răspuns de la d-voastră.

⁴⁵ La care face aluzie Magheru în răspunsul său către Arăpilă, la 19 februarie st. n. 1849, din Triest (G. Fotino, *op. cit.* II, p. 237, nr. 135).

⁴⁶ Jean Honoré Abdolonyme Ubicini (1818—1884), istoric și publicist francez, participant la evenimentele revoluționare din 1848 în Țara Românească.

⁴⁷ Este vorba de „Journal des débats politiques et littéraires”, ziar de orientare conservatoare, înființat la Paris în 1789.

⁴⁸ Ion C. Bălăceanu (1825—1911), om politic și diplomat, prieten apropiat al lui N. Bălăceanu, pe care îl a însoțit în peregrinările sale din Transilvania și Ungaria.

⁴⁹ N. Bălăceanu, *Opere* (ed. G. Zane) vol. 1, partea a II-a, București, 1940, p. 91—95.

Nu pot înțelege, iubite domnule, pentru ce nu-mi dai un răspuns precis la cîte vă scriam d-tale și amicului nostru Tell, mai cu seama în ultima mea scrisoare ce v-am adresat de la Triest prin Maiorescu⁵⁰.

Într-însă vă facem o cronică, ca să zic aşa, despre toate vorbele ce mi-au asurzit urechile de cînd am plecat de la Sibiu și mă silesc prin propunerea mea asupra unui mod de organizație să obviez la toate neințelegerile dintre emigranți și să punem capăt unei tările intriganților, ca să nu zic și eu ale trădătorilor.

Modul propus de minc asupra organizației emigrației a fost determinat numai de greutatea vorbelor ce se repetau pe societatea noastră. Si cu dinsul am voit să te disculpez și pe d-ta, amice, pe care la Constantinopole te încărcau inamicii cu negre coloare și pe noi *{cei}* și re *{simți}* ca partizani statornici ai unei politici raționale și ca afiliați intimi ai adevaratului și singurului partid național.

De ce n-am propus a se recunoaște Locotenenta de Comitet director al emigrației? Iacă de ce. Ne-reșit, dacă inițiativa aceasta o luam cu, intriganții s-ar fi agățat de această a mea propunere dreaptă și ar fi țesut asupră-i fel de fel de basme. N-ar fi lipsit să văză întru aceasta un spirit pronunțat de partidă și ni-ar fi aplaudat că le-am dat ocazie ca să poată să susțină infamele lor calomnii.

Am propus să se aleagă un comitet, căci sunt convins că intriganții *{de}* care zic că n-ar fi avut loc în acest comitet, căci sunt siguri că emigranții români ar fi ales în unanimitate pe patrioți ca d-ta, ca Tell și *{căi alții}*. În chipul astăzi nimeni n-ar fi cutrecut a zice că partidul cel adevarat național, acela adecă care drept bază a conducei sale politice și-a propus menajarea către Poartă, a surpat direcțunea emigrației.

Cu toate acestea, iubite domnule, aș fi renunțat la propunerea mea, dacă aș fi știut măsura ce ați luat în Transilvania, și aici mă pling despre indiferența d-voastră, căci ați trecut la Paris sără și voi să-mi adresați două rinduri măcar asupra proiectelor d-voastră, și asupra celor ce ați pus la ea, ca să știu a mă conformă și cu acestea, eu, ca unul ce totdeauna m-am glorificat de a face parte cu adevaratul partid național, de a mă număra și eu între sincerii democrați români.

Acum, negreșit, reună cu cea mai mare bucurie la propunerea mea, de vreme ce ați adoptat măsura care, după mine, este cea mai rațională și cea mai legală. Aceasta v-am scris-o și în ultima mea scrisoare.

Să ne întoarcem acum iară asupra clevetirilor ce au fost puse în joc spre a desghina patrioții...

Nu știu cum zici că intriga a pus ochii pe mine ca să mă dezbină de d-voastră și să-mi insufle o ambioție fără loc și timp. Dar, iubite amice, te rog să crezi că nimeni, nici chiar d-ta, n-ai fi în stare să mă dezbină, să mă dezlipești de adevaratul partid național, să mă abăta de la singura și rațională politică a țărilor noastre, aceea adecă pe care am practicat-o mai mult sau mai puțin pe timpul Constituției, aceea pe care am susținut-o în România-Mică după retragerea Locotenentei și care a determinat retragerea mea din țară. Că pentru ambiție, simțământul astăzi nu-l cunosc. O singură dorință am avut și aceasta a fost fericirea țării mele. Aceasta a fost mai tare decit toate afecțiile mele. Căci, familia, starea sau viitorul familiei mele, toate le-am uitat dinaintea acestei dorințe care frâmântă sufletul meu din cea mai tinătră a mea copilărie și aceasta voi ca tu și să mi-o recunoșcă căci se ține strins legată de onoarea mea.

Nimeni însă nu s-a încercat să-mi atipe ambiția. Am primit, într-adevăr, scrisori de la Constantinopole, unde mă chema, precum v-am scris. Ei bine, eu nu m-am dus, pentru cuvintele care v-am spus și ered că nu m-am făcut culpabil de les-nație! Nu cred că faci aluzie la această a mea purtare, cind vorbești despre o ambiție fără loc și fără timp.

Nu mă îndoiesc, iubite amice, că vei fi refuzat *{respins}* cum se cuvine calomniile ce zici că s-au tipărit în contra noastră prin jurnale. Bunul nostru amic Tell, carele zici că se află în aceeași categorie cu mine, o fi dărăpănat cred absurdurile acestei atacuri...

Sfîrșesc, amice, repetându-ți că modul organizației ce aleșărăți îmi pare, sub toate raporturile, cel mai cuviincios și spre aceasta n-ai decit să-ți aduci aminte că 17 zile am lucrat în numele Locotenentei ce nu mai era în țară⁵¹, și că în toate ale mele protestații am recunoscut de guvern legitim Locotenenta!

⁵⁰ Este vorba de scrisoarea din 10 februarie st. n. 1849, publicată de G. Fotino, *Boierii Goleschi*, II, p. 227–233, nr. 133, având ca destinatar eronat pe Al. G. Golescu (Arăpili).

⁵¹ Între 13/25 septembrie–30 septembrie/12 octombrie 1848.

Aproposito. Îmi vine cu greu să cred că Ghilă⁶² să nu împărtășească ideile și opiniile tată-său și nu-mi vine să cred că el, care admira atât de mult pe Eliade și pe Tell, să se fi lăsat a se amăgi de unii, alții și să fi uitat poveștile tătine-său... I-am seris și lui.

Lubițiilor amici, cu de mă voi înlesni despre ale cheltuielilor, gîndesc să mă duc la Constantinopole. Eu așî socotî că și d-voastră trebuie să mergeți acolo, ca să arătăm turcilor că [toate] cîte le-am zis și le zicem sănt adevărate. De aceea, de veți fi să vă duceți, apoi atunci să căutăm să ne întîlnim cu toții pe drum ca să mergem împreună acolo"⁶³.

*Paul Cernovodeanu
Marian Ștefan*

⁶² Fiul generalului Magheru, aflat la studii la Paris, ciștagat de tineretul radical împotriva tendințelor conservatoare ale lui Eliade și Tell și ale sprijinitorilor acestora.

⁶³ La această serisoare, Eliade i-a răspuns lui Magheru din Londra, la 3 ianuarie 1849, unde se afla cu Tell, încercind să convingă cercurile politice britanice de fidelitatea revoluționarilor români față de Poartă. Se arată interesat să-l întîlnească pe Magheru la Marsilia sau Livorno (cf. Ion Ilieadă Rădulescu, *Scrisori și acte* (Ed. George Potra, N. Simache și G.G. Potra), București, 1972, p. 70–72).

C R O N I C A V I E T I I Ș T I I N Ț I F I C E

FORMAREA STATELOR FEUDALE ROMÂNEȘTI DE SINE STĂTĂTOARE

Organizată în continuarea dezbatelerilor științifice de la Tîrgu Murcș și Băile Herculane (aprilie, respectiv, noiembrie 1981), care au analizat realitățile istorico-archeologice din teritoriul locuit de români în secolele III–XIII, dezbaterea de la Drobeta Turnu-Severin a urmărit cunoașterea componentelor economice, sociale, demografice și etnice ale procesului formării statelor feudale românești, în cadrul unui context european cit mai amplu și complex.

Supunind unci atente analize critice tezele istoriografiei românești mai vechi sau mai noi, referitoare la condițiile în care s-a desfășurat și la etapele parcurse de procesul formării statelor feudale pe teritoriul României, dezbaterea a urmărit, în mod special, următoarile probleme:

1. *Unitatea de conținut a procesului formării statelor feudale românești.* După cum se știe, în istoriografia românească de pînă astăzi nu a existat o preocupare stăruitoare de a se stabili componentele fundamentale ale procesului respectiv, cercetările întreprinse fiind dominate, uneori, de strădania stabilirii particularităților *locale* ale desfășurării lui. În felul acesta, s-a pierdut, foarte adesea, din vedere faptul că procesul de feudalizare a societății românești intra- și extracarpatic nu numai că a cunoscut forme proprii de desfășurare (cronologic și structural), dar a reflectat, prin formele de organizare politică la care a condus, înseși condițiile istorice concrete în care a trăit poporul român, în perioada de un mileniu, între secolele III–XIII.

Urmărind să definească conținutul economic și social al formațiunilor politice românești din secolele IX–X, din Transilvania și din teritoriul extracarpatic, dezbaterea a evidențiat faptul că, prin funcțiile lor interne și externe, aceste formațiuni politice pot și trebue să fie comparate cu organismele politice întinute și în alte zone ale Europei același perioade, începînd din Irlanda și ajungînd pînă la Kiev. Desigur, în secolele IX–X nu poate fi vorba despre existența unei societăți românești în cadrul căreia procesul de feudalizare să se fi generalizat, atât în adincime, cit și în suprafață. În același timp, însă, ar fi cu totul greșit să se considere voievodatul lui Gelu, Glad și Menumorut ca exprimînd doar un stadiu avansat al unor uniuni de obști. În același timp, s-a evidențiat faptul că, chiar dacă ele nu sint menționate documentar, este mai mult decît probabil că marile concentrări demografice de pe teritoriul Oltenici, Muntenici și Moldovei, din secolele IX–X (în determinarea cărora arheologia a adus o contribuție decisivă), exprimau același stadiu de organizare politică a societății românești extracarpatic, caracterizat prin existența structurilor incipient statale.

Mai tîrziu, în perioada imediat premergătoare constituirii statelor feudale românești de sine stătătoare, se manifestă aceeași unitate, atât de conținut, cit și de forme concrete de manifestare, a procesului formării statelor, forma de organizare teritorială a românilor fiind reprezentată de o gamă ce începe cu cnezatele de vale și ajunge pînă la voievodatul cu largă cuprindere teritorială. În context, discuțiile au stăruit asupra necesității de a se defini cit mai precis raporturile dintre cnezate și voievodate, întreaga bază documentară existentă conducînd la aprecierea cnezatelor drept o formă de organizare politică inferioară și premergătoare voievodatelor, acestea din urmă constituindu-se prin unificarea mai multor cnezate. În sfîrșit, s-a subliniat faptul (acceptat unanim) că statul feudal trebuie considerat ca etapă finală a unui proces înde lungat, el rezultînd din unificarea, pe cale pașnică sau chiar prin forță, a mai multor voievodate.

În mod special, s-a analizat problema stadiului de feudalizare în care se află societatea românească extracarpatică, la finele secolului al XIII-lea și la începutul secolului al XIV-lea. Ideea care s-a desprins din discuții a fost aceea că, în momentul de față, nu există suficiente indicii pe temeiul cărora să se încerce stabilirea raportului cantitativ dintre aservirea colectivă și cea individuală, în perioada menționată. Fără îndoială, condițiile specifice în care a evoluat societatea românească în secolele XI–XIII, condiții determinate de gravele perturbări produse de ultimul val de migratori (pecenegi, cumani, tătari), nu au putut rămîne fără urmări

asupra dezvoltării interne a societății românești, procesul de aservire a obștilor tărănești și de formare a clasei feudilor fiind limitat, iar forța de manifestare a acestora din urmă, în calitate, inclusiv, de conduceatori militari ai societății locale, de organizatori ai unei rezistențe militare a românilor a fost determinată de natura și de intensitatea prezenței efective a migratorilor într-o zonă sau alta a teritoriului locuit de români.

În acest sens, este de cel mai mare interes să se observe că, la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XI-lea, se produc mutații demografice în interiorul teritoriului locuit de români, mutații în urma cărora crește substanțial coeficientul demografic în zonele mai apărate natural (zone împădurite, zone de deal sau submontane etc.), în defavoarea zonelor de cimpie sau de podiș, acestea din urmă fiind mai mult expuse raidurilor prădalnice ale invadatorilor migratori. Deplasându-se mai mult în zone mai apărate, populația românească mai cu seamă de la est de Carpați va reveni în zonele de cimpie în momentul în care puterea Hoardei de Aur va fi suficient de slăbită, pentru a nu mai prezenta un pericol real, incetind să mai constituie un impediment major în dezvoltarea normală a comunităților românești. Dovada cea mai concluzionată în acest sens o aflăm chiar în faptul că cnezatele și voievodatele, din a căror unificare va rezulta statul feudal de sine stătător, sunt localizate, atât la sud, cit și la est de Carpați, în zonele submontane, de aici ele extinzându-se treptat, spre cimpie, pînă la atingerea granițelor naturale ale Țării Românești și Moldovei.

2. Continuitatea procesului de organizare politică a românilor în perioada secolelor X–XIV. Abordată încă în cursul dezbaterei de la Băile Herculane, această problemă a fost reluată și amplificată în cadrul dezbaterei de la Drobeta Turnu-Severin. Două au fost întrebările esențiale la care a trebuit găsit un răspuns concluzionat: a) Cnezatele și voievodatele românești din secolele XIII–XIV pot fi considerate continuatoare directe ale formelor de organizare politică din secolul al X-lea?; b) Condițiile în care s-a dezvoltat societatea românească în secolele XI–XIII și-au găsit reflectarea și pe planul organizării politice?

Răspunsurile date la aceste întrebări, în cadrul dezbaterei, au pornit de la analiza concretă a condițiilor în care au viețuit colectivitățile românești, în noile împrejurări politice, create de prezența ultimilor migratori, din secolele XI–XIII. Toți participanții la discuții au exprimat punctul de vedere că încearcarea existenței marilor concentrări demografice ale secolelor IX–X, urmată de constituirea unor colectivități restrînse, ale căror dimensiuni au fost impuse de caracterul și, respectiv, întinderea, zonelor în care s-au stabilit comunitățile românești pentru a-și asigura o mai bună apărare, nu a mai permis o evoluție ascendentă normală a formelor de organizare. În aceste condiții este mai mult decît probabil că în unele zone, pentru o perioadă cu o durată destul de scurtă, s-a revenit la formele anterioare de organizare internă a obștilor, în care funcțiile acestora se exprima și se restrințeau la rezolvarea problemelor interne și de apărare. A fost necesară trecerea unei oarecare perioade de timp pentru ca procesul de viabilitate a vechilor organisme să înceapă să se desfășoare în condiții teritoriale modificate, baza procesului respectiv reprezentând-o cuprinderea treptată a noilor obști constituite, în formațiuni politice de cuprindere mai mare sau mai mică. Fără îndoială, cnezatele și voievodatele românești din secolele XIII–XV pot fi considerate drept continuatoarele formelor precedente de organizare politică din secolul al X-lea. Aceasta, însă, nu trebuie înțeleasă decit ca o *continuare de esență*, formele concrete în care a evoluat societatea românească în secolele XI–XIII cunoscind unele momente de temporizare a procesului în discuție. În orice caz, în discuții s-a subliniat faptul că, procedind în acest fel, și abordând nuanțat etapele procesului organizării politice a poporului nostru în secolele XI–XIII, istoricii români dovedesc că nu acceptă tratarea de pe poziții „triumfaliste” a acestui important proces istoric, tendință manifestată într-o anumită istoriografie europeană contemporană.

3. Cultura materială și spirituală a românilor în secolele XIII–XIV a reprezentat o altă preocupare majoră în cadrul dezbaterei. În mod unanim, s-a subliniat faptul că formarea culturii noastre materiale și spirituale din perioada în care s-a desfășurat procesul formării statelor feudale românești s-a întemeiat pe vechea cultură a românilor din secolele precedente și că ea a constituit o treaptă calitativ superioră. Întreținând legături continue cu arile culturale înconjurate (precum și cu cea bizantină), români și-au păstrat individualitatea culturală, care nu a fost alterată de prezența altor populații, care s-au succedat în teritoriul de astăzi al României, în secolele XI–XIII.

Din dezbaterea de la Drobeta Turnu-Severin s-au desprins următoarele concluzii pentru cercetările viitoare, privind perioada și problema analizată:

a — Să se intensifice cercetările arheologice, în vederea identificării și mai bunei localizări a arivelor de concentrare demografică din secolele XI–XIII;

b — Să se acorde o atenție mai mare decât pînă acum cercetărilor care să conducă la stabilirea structurii economice și sociale a formațiunilor politice românești (enezatelor și voievodatelor), cu scopul evidențierii caracterului lor statal;

c — Creșterea ponderei cercetărilor multidisciplinare în studierea istoriei poporului român din secolele XI—XIV, prin antrenarea (alături de arheologii și de istoricii care își întemeiază cercetarea pe studiul izvoarelor scrise) și a specialiștilor în domeniul etnografici și etnologiei, a istoricilor de artă, a arhitectilor, a antropologilor și coordonarea acestor cercetări în cîte de lingvistică;

d — Adoptarea unei terminologii istorice unitare, pentru a se evita confuziile existente pînă acum în definirea caracterului și structurilor formațiunilor feudale românești anterioare secolului al XIV-lea.

Pornind de la experiența dezbatelerilor de pînă acum, considerăm că se impune cu necesitate organizarea, într-un viitor nu prea îndepărtat, a unor altedezbateri, axată pe probleme ale *civilizației medievale românești*.

Mircea D. Matei

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ „O EVALUARE INTERNAȚIONALĂ A ISTORIEI CANTITATIVE”

În zilele de 4 și 5 martie 1982, cercetători din 14 țări — din America, Europa și Asia s-au întîlnit la Washington în cadrul unei conferințe științifice cu tema „O evaluare internațională a istoriei cantitative”, Conferința a fost organizată de Comitetul pentru metode cantitative al Asociației Iсторие Americane lăsrările ei fiind prezentate de profesorul Konrad H. Jarausek de la Universitatea Missouri.

Participanții la conferință și-au concentrat atenția asupra problemelor metodologice, generale fără a-și propune să discute realizările cercetărilor concrete din diverse țări.

Trebuie amintit că în anii '60, aplicarea metodelor cantitative în istorie, puternic stimulată de pătrunderea calculatorului electronic în cele mai diferite domenii de activitate a constituit obiectul unor vîu discuții. Nu au lipsit entuziaștii ai matematicii dintr-o istorici, care să prevadă că nu este prea mult timp lucrările de istorie aveau să se reducă la prezentarea unor curbe, ecuații, tabele numerice și la explicarea sensului lor. Nu au lipsit nici adeptii credincioși ai „istoriei tradiționale” care să nege metodelor cantitative aplicabilitatea la studiul trecutului omenirii. Faptul că atât de des istoricul este un fost elev căruia în liceu nu i-a plăcut matematica a ingreuiat desigur acceptarea noilor metode. Dar de atunci apele s-au aşezat. Experiența acumulată în ultimele două decenii, s-a subliniat la conferință, a infirmat iluzia unor că istoria ar putea, sau ar trebui, să se reducă la cantitativ. Așa cum s-a arătat în comunicările și intervențiile participanților la conferință, expresia „istorie cantitativă” este acceptabilă doar ca o prescurtare a sintagmei „aplicarea metodelor cantitative în istorie”. Nu există o istorie cantitativă opusă istoriei calitative, cercetarea istorică implicând îmbinarea, unitatea dintre metodele cantitative și cele necantitative. Pe de altă parte, deși obținerea unor rezultate semnificative prin metode cantitative s-a dovedit a cere un efort mai mare și un timp mai lung decît se credea, din care cauză aplicarea acestor metode s-a răspândit mai inert decât speraseră promotorii lor la început — astăzi, utilitatea noilor metode pentru unul sau altul din domeniile cercetării istorice este tot mai larg acceptată în principiu de către istorici, chiar dacă cei care le aplică în practică sunt încă în minoritate. În țara găzdui de pildă, s-a spus la conferință, circa o cincime din istorici, aplică sau au aplicat metodele cantitative iar la principalele universități s-au introdus cursuri de statistică pentru studenții în istorie. În diverse țări s-au format comisii, asociații, institute care promovează metodele cantitative. Un fapt citat la conferință ca ilustrare a acceptării noilor metode a fost înființarea la cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Iсторие de la București din inițiativa istoricilor din țara noastră a Comisiei Internaționale pentru aplicarea metodelor cantitative în istorie; formarea acestei Comisii a fost aprobată în cadrul Comitetului Internațional al Științelor Iсторие cu o singură excepție a reprezentantului Argentinei, care s-a abținut de la vot.

Recunoașterea instituțională a dreptului de cetate în istoriografie al metodelor cantitative nu a dus însă cel puțin pînă acum la dispariția oricarei împotriviri deschise sau tacite — față de utilizarea noilor metode. Cercetătorii veniți la conferință din Statele Unite, Anglia și

țări ale Americii Latine au considerat necesar să se concentreze în direcția combaterii argumentelor celor care încă mai contestă metodele cantitative. În acest context ei au vorbit și despre unele condiții specifice în care își desfășoară activitatea și care au contribuit la această orientare a intervențiilor lor. În Statele Unite istoricii care se ocupă de metode cantitative au la dispoziție resurse materiale care nu sunt neglijabile. Pentru un singur proiect de istorie socială a orașului Philadelphia în cadrul căruia au fost elaborate pînă acum circa 100 de studii s-au acordat de exemplu, fonduri în sumă de 3 milioane dolari. Cu toate acestea istoricii din S.U.A. se pling de scăderea fondurilor acordate cercetării istorice și de conourența crescîndă la obținerea lor — do unde nevoia pentru fiecare direcție de cercetare de a-și demonstra valoarea care, în cazul istoriei constă, cum s-a spus, nu în obținerea unor rezultate financiare, ci în sporul cunoștințelor necesare societății. În America Latină, au arătat istorici din Brazilia și Costa Rica, unii cercetători marxiști consideră că metodele cantitative sunt în sinplu produs al ideologiei capitaliste, imperialiste; de asemenea în Anglia un curent apropiat de marxiști denumit „istoria poporului” se opune metodelor cantitative. Această atitudine a arătat istoricul englez R. Floud se explică prin identificarea metodelor cantitative cu doctrina economică neoclasică împărășită de istoricii economiști nemarxiști din S.U.A. și Anglia: caracterul eronat al zisiei identificări fiind însă demonstrat de dezvoltarea aplicării metodelor cantitative în istorie în țările socialești.

Spațiul limitat nu ne permite să reproducem larga dezbatere privitoare la fundamentele, avantajele și limitele aplicării metodelor cantitative în istorie. Consemnată doar sublinierea faptului că în cazul în care sunt satisfăcute anumite condiții printre care conservarea unor informații adekvate, utilizarea metodelor cantitative permite dezvăluirea existenței între fenomenele istorice a unor relații care prin alte procedee nu pot fi sesizate. Istoria bazată pe „retrăire” nu poate descoperi relațiile de care însăși actorii evenimentelor istorice nu au fost conștienți. Pe de altă parte, metodele cantitative permit confirmarea unor ipoteze construite prin metode tradiționale dar care, lipsite de suportul cantitativen rămân simple impresii sau „ghiciri”, despre care nu se poate spune în ce măsură corespund realității istorice. Departe de a dezumaniza istoria, metodele cantitative imbogățesc înțelegerea omului real. Toamă cifrele slăi cele care în unele cazuri permit descifrarea anumitor aspecte ale vieții trecute a oamenilor, imposibil de înțeles altfel.

Problema datelor folosite pentru prelucrări cantitative a fost în mod special discutată. S-a subliniat necesitatea examinării critice a acestor date, luindu-se în considerare condițiile social-istorice specifice în care informațiile cunoscute sau cunoscibile, au fost generate și înregistrate. În ce ne privește am amintit că pentru anumite probleme de interes pentru istoriei au fost elaborați indicatori cantitativi pe care unele tipuri de erori din date nu-i afectează sau li afectează într-o direcție cunoscută de care se ține seama în formularea concluziilor. Totodată am subliniat într-o comunicare distincție care trebuie făcută între metodele statisticе probabilistice și metodele statisticе neprobabilistice, între regularitățile și legitățile statisticе probabilistice pe de o parte și regularitățile și legitățile statisticе neprobabilistice pe de altă parte. Această distincție a fost reluată de Thomas Kuczynski din R.D.G. care în legătură cu altă problemă, a asa numitelor mulțimi vagi, s-a referit și la lucrarea matematicienilor români C.V. Negoiță și D.A. Raleșeu.

O atenție specială a fost acordată de conferință criticării abuzurilor la care au dus uneori metodele cantitative. S-a atras atenția inclusiv în comunicarea noastră, asupra pericolului pe care îl reprezintă imbrăcarea artificială a aprecierilor subiective ale unui cercetător sau altul într-o haină numerică, arbitrar aleasă, lipsită de o justificare obiectivă — procedeu care nu are nimic comun cu evaluarea cantitativă obiectivă, științifică a fenomenelor și situațiilor istorice. Relațiile cantitative dintre fenomenele și obiectivele istorice sau caracteristicile numerice ale fenomenelor și obiectivelor istorice pot să rezulte din coïncidență intimplătoare. Cu răbdare și cu o anumită pregătire matematică se poate găsi tot felul de relații numerice între caracteristicile anumitor obiecte. Dacă relațiile cantitative astfel descoperite au o semnificație istorică reală, și care anume este această semnificație sunt întrebări la care se poate răspunde numai în lumina ansamblului informațiilor disponibile cantitative și necantitative. În interpretarea rezultatelor aplicării metodelor cantitative un rol esențial îl are teoria istorică.

Abuzurile în folosirea metodelor cantitative ca și a altor metode nu ar putea însă justifica abandonarea metodelor însăși mai ales că în cazul folosirii metodelor cantitative abuzurile pot fi depistate de cercetatorul avizat mai ușor decât în cazul recursului la alte metode.

Conferința s-a preocupat și de unele aspecte ale impactului dezvoltării ordinatoarelor asupra cercetării. S-a formulat ideea că minicomputerul utilizabil la domiciliu de către orice persoană (de exemplu un minicomputer care în S.U.A. costă acum circa 1000 de dolari) ar putea transforma munca istoricului inclusiv a celui care nu utilizează de loc informații numerice. Potrivit experienței personale a autorului unei comunicări operațiile care consumă atât de mult din

timpul istoricului, de sortare și regăsire a extraselor sau rezumatelor, făcute după publicații și materiale arhivistice, ar putea fi efectuate automat și extrem de rapid, prin înregistrarea directă cu un dispozitiv special a notelor, pe un suport capabil a fi prelucrat de minicomputerul aflat în camera de lucru a cercetătorului, în locul actualelor fișiere.

După terminarea conferinței a avut loc ședința biroului Comisiei internaționale pentru aplicarea metodelor cantitative în istorie. Printre altele, a fost adoptat statutul comisiei și au fost aleși copreședintii (K. Jarausch — S.U.A. și I. Kovalcenco — U.R.S.S.) vicepreședintii (V. Liveanu România și J. Bouvier-Franța) și secretarul comisiei (W. Schroder R.F.G.). S-au discutat pregătirile pentru viitoarele reunii internaționale, inclusiv cele pentru al XVI-lea Congres Internațional al istoricilor care se va întruni la Stuttgart în 1985. Reuniunile internaționale pe tema aplicării metodelor cantitative în istorie constituie unul din atât de numeroase exemple care ilustrează bogatele posibilități de colaborare între cercetătorii din țări diferite, în interesul comun al dezvoltării științei și al bunelor relații între popoare.

V. Liveanu

VIZITĂ LA SOCIETATEA JULES VERNE

La începutul lunii august 1982, aflindu-mă în Franța, ca participant la lucrările biroului Comisiei internaționale de istoriografie, am efectuat o scurtă vizită și la Amiens, unde se află secretariatul general al Societății Jules Verne. Invitația s-a datorat unor articole publicate în „Synthesis”, revista Comitetului național român de literatură comparată, în care analizam unele aspecte ale operei marelui scriitor (în primul rînd „L'Utopie vernienne”, apărut în 1981).

Ca orice operă literară, creația verniană nu-i poate lăsa indiferenți nici pe istorici, în măsura în care reflectă o lume și o epocă. Este de altfel o trăsătură a istoriografiei actuale care sănsează convinsă că se va accentua tot mai mult —, recursul la sursa literară sau artistică, într-un moment cind istoria culturii, a ideilor, a mentalităților se impune tot mai mult atenției cercetătorilor. Din acest punct de vedere, opera lui Jules Verne este aproape ideală: timp de o jumătate de secol ea a transpus în limbaj artistic o multitudine de probleme și aspecte ale unor lumi aflate în plină revoluție științifică și tehnică și în plină efervescență social-politică. Interpretarea istorică a serierilor sale reprezintă una din porțile cele mai larg deschise de pătrundere în spiritul epocii respective. (O lucrare ca aceea a lui Jean Chesneaux — specialist în istoria Chinei și a mișcării muncitorești — intitulată *Jules Verne. Une lecture politique*, publicată în 1971 și apărută recent, în 1982, într-o nouă ediție, este numai un exemplu care dovedește interesul pentru o „nouă lectură” a unei opere multă vreme considerată simplu divertisment pentru tinerii cititori).

Recentul interes pentru studiile verniene se reflectă și în activitatea, extrem de dinamică, a Societății Jules Verne, care, înființată în 1935, numără în prezent peste 320 de aderanți, din 20 de țări (inclusiv din România). La Amiens, această societate se confundă cu familia Compère, alcătuită din patru membri, toți cercetători ai operei verniene și animatori ai activităților foarte numeroase și diverse, care li sunt consacrate. Doamna Cécile Compère, secretară generală a Societății, mi-a pus la dispoziție, cu deosebită amabilitate, întreaga documentație disponibilă. Se poate consulta astfel colecția excelentului „Bulletin de la Société Jules Verne”, inaugurat în 1935, întrucât în 1939 de evenimentele războiului, și lansat din nou în 1967; au apărut pînă în prezent, din nouă serie, în ritmul de patru fascicole anuale, 84 de numere, un adevarat tezaur pentru cercetătorul operei verniene. Pot fi studiate de asemenea cataloagele și materialele fotografice ale cîtorva expoziții prezentate la Amiens, cum sint „Jules Verne à Amiens”, „L'Eau dans l'œuvre de Jules Verne”, „Les Machines de Jules Verne” etc. Numeroase cărți și articole recente atestă extraordinarul interes al cercetătorilor și publicului pentru opera sa. Nu puține dintre lucrările publicate în ultimii ani aparțin lui Daniel Compère; printre ele, două monografii fundamentale: *Un voyage imaginaire: Voyage au centre de la Terre și Approche de l'île chez Jules Verne*, ambele apărute în 1977. Menționăm faptul că el este și organizatorul unui *Centre de Documentation Jules Verne*, a cărui misiune de cercetare și informare completează activitatea Societății Jules Verne.

Doamna Cécile Compère, animatoare plină de energie și entuziasm a acestei societăți, a ținut să sublinieze, peste preocupările de ordin științific, dorința ca opera verniană, care a îmbrățișat la vremea ei întreaga lume, să reprezinte și în prezent un stimulent pentru mai bună cunoaștere reciprocă și pentru colaborare în spirit prietenesc; menirea esențială a Societății Jules Verne este de a promova — și citez exact cuvintele — „l'amitié au-dessus les frontières”.

Am constatat de asemenea că temele românești prezente în romanele sale sunt bine cunoscute și cercetate, în primul rînd, firește, vestitul roman *Le château des Carpathes*. Cu cîțiva ani în urmă, familia Compère a organizat o adeverăată călătorie de studii în România, „pe urmele lui Jules Verne”. Cu acest prilej s-a putut constata fidelitatea cu care unele imagini românești apar în opera scriitorului. Dar, mai presus ca orice, stăruie și acum în amintirea prietenilor francezi din Amiens, imaginea actuală a unor țări frumoase și ospitaliere, descoperită grație unei opere literare veche de un secol.

Lucian Boia

CRONICA

În zilele de 26—27 noiembrie 1982 s-au desfășurat la Oradea lucrările sesiunii științifice „Bihor, monumente, instituții, personalități” organizată de Biblioteca județeană, Muzeul Țării Crișurilor și filiala Oradea a Arhivelor Statului.

În prima parte a sesiunii intitulată „*In memoriam Iosif Vulcan*” au evocat personalitatea ilustrului om de cultură de la a cărui stingere din viață s-a împlinit anul acesta 75 de ani dr. Gheorghe Suciu, prof. dr. Vasile Netea, conf. univ. dr. Lucian Drimba, Radu Enescu, Alexandru Andrițoiu, prof. Bölöni Maria, prof. Cornelius Crăciun, dr. Viorel Faur. În ședința plenară din ziua de 27 noiembrie au mai luat cuvintul prof. univ. dr. Ion Iliescu dr. Liviu Barcea, Ioan Tinecuț, dr. Veselenyi Tiberiu, prof. univ. dr. Teodor Pop, prof. Maria Budura.

În continuare lucrările sesiunii au continuat pe secțiuni. La secțiunea „Monumente și instituții” au prezentat comunicări dr. Alexandru Porteanu, Ioan Popovici, Constantin Mălinăș, prof. Ioan Baba, prof. Ionel Mustețea, Ion Isoiu, Ștefan Körösi, lector univ. Traian Blajovici, Crăciun Parasca, conf. univ. dr. Cezar Apreoștesei.

La secțiunea „Istoria cărții” au prezentat comunicări Ana Iliea, Constantin Mălinăș, Gheorghe P. Mudura, Lucia Cornea, Iosif Gui, prof. Florica Ardeleanu, Toth János, Judita Călușar, prof. Florian Nica, prof. Nicolae Mariș, prof. Titus L. Roșu, Mihoc Blaga, dr. Gheorghe Lițiu, prof. Maria Szakats, prof. Traian Stef, prof. Iulia Lăzăroiu, prof. Ioan Cardaș.

Lucrările sesiunii s-au încheiat printr-o ședință plenară în care au luat cuvintul Arh. Szabo Arnold, Mihai Apan, prof. Ana Benedek, conf. univ. dr. Ioan Comănescu, prof. Tuduka Oskar, Ion Davideanu.

În comunicările prezentate au fost înfățișate activitatea lui Iosif Vulcan și a revistei „Familia”, momente semnificative ale istoriei și vieții culturale pe plaiurile bihorene.

În zilele de 27—28 noiembrie 1982, la Complexul muzeal Golești (jud. Argeș) s-au desfășurat lucrările celei de-a XIII-a sesiuni științifice anuale de comunicări a muzeului, acțiune inscrisă în sirul manifestărilor desfășurate în cîinstea Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român și a celei de-a 35-a aniversări a proclamării Republicii.

În ședința plenară de deschidere, după alocuționarea inaugurală rostită de dr. Vasile Novac, directorul Complexului muzeal Golești, în continuare au luat cuvintul Aurica Petrescu, secretar al Comitetului județean Argeș al P.C.R., prof. Constantin Iliescu, instructor cu probleme de muzeu în Consiliul Culturii și Educației Socialiste, dr. Petre Popa, președintele Comitetului județean de cultură și educație socialistă Argeș, dr. Mișa Turcu, muzeul de istorie a municipiului București, dr. Ion Horațiu Crișan, Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca, prof. dr. doc. George Potra, dr. Marin Badea, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R., prof. Boris Zderciuc (București), prof. Sanda Larionescu instructor în Consiliul Culturii și Educației Socialiste și prof. Silvia Pădureanu, Muzeul Satului și de artă populară, București.

În continuare lucrările sesiunii (în cadrul căreia au fost prezentate peste 100 de comunicări de reală valoare științifică) s-au desfășurat pe secțiile: „Contribuția Goleștilor și a tovarășilor lor de luptă și idealuri politice, la lupta pentru unitate, independență națională democrație și propășire culturală”, „Dovezi arheologice și documentare ale practicării pomiculturii și viticulturii; unelte, instalații și construcții specializate legate de cele două ocupării”, „Meșteșugurile tradiționale legate de confectionarea uneltelor, instalațiilor, vaselor, construcțiilor necesare pomiculturilor și viticulturilor; aspecte ale culturii spirituale legate de practicarea celor două ocupării”, „Etnografia și arta populară a județului Argeș”.

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

ION BITOLEANU, *Din istoria României moderne. 1922 – 1926*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1981, 331 p.

Seria lucrărilor consacrate cunoașterii pe toate fațetele a primului deceniu interbelic românesc s-a lărgit cu o nouă contribuție istorografică datorat lui Ion Bitoleanu, istoric care ne-a obișnuit cu studii de certă valoare, temeinice documentate. Se poate spune, deci, că intervalul 1918–1928 are privilegiul de a fi precupările în preocupările istoricilor, față de alte perioade, și acasta intrucât s-a dorit să se cunoască cu precizie problematica ivită după făurirea statului național unitar și modul în care ea a putut fi soluționată, cu alte cuvinte să se știe care era punctul de plecare al marilor transformări contemporane. Putem opina, de aceea, că nu există nici o problemă esențială pentru acest răstimp care să fi rămas în afara preocupațiilor. Înind seara și de faptul că noi construcții istorografice s-au încheiat și așteaptă valorificarea, precum *Partidul Poporului în viața politică a României. 1918–1938* (de Gh. I. Florescu) și *Divergențe între partidele burgheze din România în domeniul politiciei economice. 1922–1928* (de I. Ciuperca), sau săt în curs de definitivare. O dată cu aceasta, sporesc sansele realizării unei monografii asupra vieții politice românești moderne și contemporane, precum a dorit-o regretatul istoric Vasile Maciu.

Cartea lui Ion Bitoleanu se inseră ca format și structură în seria deschisă de Editura politică. Într-adevăr, în cinci capitole ce se succed după obișnuita introducere, de analiză istorografică a contribuțiilor precedente și de motivare a noului demers, autorul se ocupă de începutul guvernării național-liberale, de activitatea în jurul elaborării și votării Constituției din 1923, de legiferările din anii 1922–1925, de politica externă a României, de poziția guvernului liberal față de principalele probleme politice din România în perioada 1924–martie 1926. După părerea noastră, o eșalonare în alt mod a capitolelor și a tematicii era de preferat, căci e greu de admis, ca logică, întreruperea tematicii strict interne de politica externă a României. Afără de aceasta, în chiar infinitatea capitolelor

unele rocade tematice erau de dorit. De pildă, legea electorală este prezentată în chiar ultimul paragraf al celui de-al cincilea capitol, deși legiferările sunt concentrate în capitolul al treilea. O concluzie, cu siguranță, ar fi dat posibilitatea cititorului să constate la ce încheieri a ajuns autorul.

În fiecare din cele cinci capitole, cititorul află probleme și tratări de mare interes pentru cunoașterea interstrijului istoric 1922–1926. Astfel, în cel dintii expune lupta încordată a partidelor politice din decembrie 1921–ianuarie 1922 pentru a ajunge la guvernare, formarea cabinetului național-liberal de sub președinția lui Ion I. C. Brătianu, ca și campania electorală din martie 1922, după care, în mod firesc, ar fi trebuit să urmeze rezultatele consultărilor electorale din anii 1923–1926 și semnificația lor politică, intrucât toate momentele de alegeri, generale sau parțiale, s-au desfășurat într-o confruntare politică tip burgheză.

Al doilea capitol are ca obiectiv singular activitatea legată de votarea unci noi Constituției, îndeosebi punctele de vedere consacrate necesității ei, dezbaterei principiilor și a promulgării. În chip firesc, toată legiferarea cuprinsă în capitolul al treilea – de altfel cel mai bogat – reflectă dimensiunea, caracterul și valoarea noii Constituții. Totuși nu înțelegem pentru care considerente, autorul a inclus aici și nu la începutul capitolului întii paragraful referitor la doctrinile social-economice, la neoliberalism și la concepția „prin noi înșine”, știut fiind că structura socială, doctrinale, programele și mijloacele sau instrumentele de partid deschid sau prezădează orice activitate guvernamentală. În acest capitol, cititorul mai află pagini de legislație economică, etatizare și comercializare, măsuri sociale și de organizare unitară a statului, instituții de cultură, situația pe comunitatea națională.

Al patrulea capitol oferă aspecte de politică externă, mai ales conjunctura europeană în ajunul guvernării P.N.L., principiile politicii externe, organisme internaționale din

care făcea parte România, relațiile țării noastre cu vecinii, pe de o parte, și cu marile puteri occidentale, pe de alta. În fine, capitolul al cincilea cuprinde atitudinea partidelor politice față de Incepiturile mișcării de dreapta, față de partidele clasei muncitoare, unele tendințe și orientări ale partidelor politice în perioada martie 1923–martie 1926, începând cu crizei dinastice, sfîrșitul guvernării național-liberale.

Este incontestabil că lucrarea, care se distinge prin destule însușiri de fond și de formă, ar fi elăstigat și mai mult în valoare dacă autorul cărări ar fi avut posibilitatea de a include în spațiul tipografic informațiile și interpréterile pe care le oseră studiile din ultima vreme datorate lui Gh. Buzatu (*Problema petrolierului românesc și naționalizarea subsolului minier în 1923*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologică „A. D. Xenopol”, V, 1968, p. 145–160; *Unele aspecte privind lupta pentru acapararea petrolierului românesc (Legea minerelor din 1924)*, în idem VI, 1969, p. 89–96; *Rezultatele aplicării legii minerelor din 1924 în industria petrolierului din România*, în idem, XII, 1975, p. 17–31), Gh. I. Florescu (*Alegorile parlamentare din România (1919–1922)*, în „Cercetări istorice”, IV, 1973, p. 309–334), D. Șandru (*Despre pătrunderea imperialismului italian în economia statelor balcanice și a României între anii 1924 și 1926*, în „Studii și cercetări științifice”, Istorici, Iași, XIII, 1962, 2, p. 185–206; *Contribuții la cunoașterea legislației românești din perioada stabilizării relative a capitalismului*, în Anuarul ..., V, 1968, p. 161–184; *Reforma agrară din 1921 în România*, București, 1975, 359 p.), I. Ciuperca (*Împrejurările venirii liberalilor la putere în ianuarie 1922*, în Anuarul ..., IX, 1972; *Attitudinea opoziției față de politica economică a guvernului liberal (Legea comercializării, 1924)*, în Anuarul ..., XII, 1975), L. Báthory (*Societățile carbonifere din România și capitalul bancar autohton și străin. 1919–1929*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Historiar, XV, 1970, 2; *Căpitalul străin în industria minieră din România. 1918–1924*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca” XVIII, 1975) și ale multor altor istorici care, toate, se află în legătură directă cu subiectul abordat de Ion Bitoleanu.

Din această pricina unele aspecte par a fi explicate, ca în cazul concepției „prin noi înșine”, asupra căreia au fost date situații studii speciale și puncte de vedere sănătoase (vezi în desenul la Gh. Buzatu), sau al neoliberialismului ca doctrină, pe care unii consem-

porani o explicau mai mult pe seama Partidului Poporului decât a P.N.L. În finalul lucrării, autorul pune accentul pe criza internă din P.N.L. ca element esențial al „retragerei” din fruntea statului. În fapt, nici un partid burghez din epocă și din oricare perioadă istorică nu a fost scutit de asemenea crize și tendințe centrifuge care împingeau partizani, membri sau chiar fraționi de regulă spre partidul astăzi la guvern și aceasta în dorința de a beneficia de portofolii, demnități și alte avantaje. Dovadă că criza internă a partidului nu a fost decisivă e faptul că P.N.L. și-a păstrat mandatul pînă la expirarea lui. Cite partide au mai atins după prima confație mondială a secolului o ascenșie performanță politică? Dar chiar acela care au fost lipsite de o ascenșie sănătoasă n-au trăit crize interne? Iată de ce, imprejurările „retragerei” liberalilor și ale venirii Partidului Poporului în fruntea statului sunt cu mult mai complexe. Din această pricina se face loc aprecierii timpului că anul 1926 ar reprezenta apogeul P.N.L., dar tot pe baza documentelor vremii se poate face demonstrația că *întregul* deceniu interbelic reprezintă o „decadă brătienistă”.

După părerea noastră, unele afirmații ar trebui reanalizate. Este greu de închipuit, de pildă, că Vintilă Brătianu era *dominal* de o mentalitate conservatoare *numai* pentru că se arăta „apărătorul sistemului de ierarhie cronologică, în care el vedea condiția evitării luptelor interne și a păstrării armoniei de partid”. De asemenea, ne este greu să admitem că Ștefan Zeletin a polemizat cu Marx (p. 110) asupra misiunii istorice a proletariatului privind organizarea producției.

Noi suntem conviști că, inițial, lucrarea a cuprins și un capitol referitor la starea economică și social-politică a României în momentul începerii guvernării liberale, pentru că, în comparație cu rezultatele finale, să se poate stabili gradul de progres înregistrat de statul român, diuamica refacerii și a diversificării economice, ca și dimensiunica vieții sociale-politice.

Observațiile noastre mărunte n-au nici-decum intenția de a cobori valoarea lucrării, care se impune ca o mare reușită istoriografică, atât sub raportul fondului, cit și al formei. Ion Bitoleanu este un istoric format, matur sub toate unghiurile, de la care – mărturisim anticipat – aşteptăm alte contribuții de durată.

Ioan Saica

Nouvelles Etudes d'Histoire, VI, Publiées à l'occasion du XV-e Congrès international des Sciences Historiques, vol. 1. Edit. Academiei R. S. România, Bucharest, 1980, 326 p.

Această a șasea culegere de studii de istorie românească prilejuită de organizarea, din cinci în cinci ani, a unui congres internațional de științe istorice, a fost concepută pentru a saluta cel de-al 15-lea aniversare a congresului, ținut la București în luna august 1980. Primul volum conține 24 de studii datorate unor istorici și cercetători români cunoscuți. 16 din studii sunt prezentate în limba franceză, 5 în limba engleză, 2 în limba germană și 1 în limba rusă.

Studiile sunt grupate în acest volum pe patru mari capitoare. Cei dintii cuprind șase studii consacrate civilizației dace și dacoromane. Prof. dr. Dumitru Berciu analizează elementele tradiției etatice autohtone, începând de la Burebista¹, monarhul care a reprezentat „unul din momentele cele mai importante ale istoriei geto-dacilor”, care constituia ramura nordică a popoarelor trace. În secolul II i.e.n. getii de la Dunărea-de-Jos cunosc un fenomen specific de prosperitate și forță politică și militară, sub conducerea unui scrierii de dinaști aflați în relații de prietenie sau dușmanie cu statele cleniștice din preajma lor. În primul sfert al secolului I i.e.n. erau intrunate condițiile favorabile pentru constituirea unui vast entitate politică geto-dace, dc care a beneficiat „împozantă figură istorică a regelui Burebista”, avind nucleul puterii lui statale în zona extracarpatică locuită de geti, fără însă a se putea preciza locul capitaliei sale. Procesul de centralizare politică și militară a făcut din statul geto-dac un adversar virtual al Romei. Moartea lui Burebista, după patruzeci de ani de domnie fecundă și unificatoare, a lăsat o tradiție politică, de unitate statală, în memoria pământului românesc.

Continuitatea romanilor la răsărit de Carpați în primul mileniu al erei noastre este analizată în lumina ultimelor cercetări, de către prof. dr. Mircea Petrescu-Dimboviță². Substratul comun daco-moesian fecundat de migrațiile și de dominiația romană și-a putut menține continuitatea etnică și culturală într-un habitat influențat de nesfîrșite migrații și într-un mediu unciori ceterogen (carpic,

germanic și sarmat, de pildă, pentru cultura Sintana), dar frecvent pur autohton (cultura Dridu în Moldova, sec. VIII–XI). În funcție de situația economică, politică și militară a Imperiului bizantin, relațiile lui cu romaniatatea carpatică au cunoscut perioade de întărire, mai ales în prima jumătate a sec. VII și la sfîrșitul sec. X, atestate prin vestigii arheologice găsite la răsăritul Carpaților și dovedind că spațiul carpato-dunărean rămânea în continuare în sfâra culturală și civilizatorie bizantină, element esențial pentru conturarea fizionomiei ctnice și culturale a poporului român încă din acele epoci.

*

Analizind evidențele arheologice descoperite la Sarmisegetuza³ (Grădiștea Muncelului), prof. Ion Glodau reconstituie sistemul de apărare al capitalei lui Decebal și al altor localități adiacente sau mai îndepărtate (Costești, Piatra Rosie, Blidaru I). Pe baza informațiilor autorilor antici, studiul său mai cauță o precizare a relațiilor monarhiei geto-dace cu casta sacerdotală, ca și evoluția puterii politice geto-dace după moartea lui Burebista și pînă la înscăunarea lui Decebal.

Despre domnia acestuia din urmă se ocupă acad. prof. Emil Condurachi⁴. Urmărind etapele îndeplinirii confruntării militare dacoromane și analizind mărturiile arheologice, autorul conchide că în secolele I i.e.n. și I c.n. civilizația geto-dacă a cunoscut o perioadă de remarcabilă înflorire, sub aspect tehnic, economic, militar și cultural, acstădată de importanța efortului militar atât de susținut împotriva romanilor, și de marile construcții atestate arheologic, și indicind posibilități materiale și intelectuale depășind cu multe pe accele pe care le-ar fi îngăduit o formăție politică de simplă uniune tribală. Cu elemente împrumutate unor altor popoare (scitii, traci sau iliri), geto-daci au izbutit deci să înalte o civilizație specifică, originală, indicind aptitudinea lor de a integra organic elementele alogene într-un sistem autohton de tradiții și de realizări.

¹ 2050 ans depuis la création du premier Etat dace centralisé et indépendant. Burebista et la tradition étatique (p. 7–22).

² La continuité à l'est des Carpathes au cours du premier millénaire de notre ère, à la lumière des dernières recherches (p. 23–32).

³ Sarmizegetuza — Die Hauptstadt der Daker. Archeologische Befunde (p. 33–49, 10 il.).

⁴ La Dacie sous Décebal: Seconde période d'épanouissement des Géto-Daces, (p. 51–57).

*

Prof. Vladimir Hanga analizează instituțiile juridice ale dacilor⁵. Societatea geto-dacă ajunsese în primul secol i.e.n. la diviziunea pe clase și la proprietatea privată a mijloacelor de producție, în perioada sclavagismului. Apariția statului geto-dac centralizat, dispunind de o oștire în stare să se măsoare cu legiunile romane, atestă prezența unor instituții adecvate acestui efort, și a unor *modele* (probabil de tip clenistic). Obiceiul a rămas primul izvor al dreptului, combinat ulterior cu legislația regală, dar influențată de factorul religios care, cel puțin de la Zalmoxis, a jucat un permanent rol politic important. Discutind existența comunității satești de producție, autorul analizează fenomenul concentrării avuției și consecințele sociale și politice ale acestui fenomen. Cucereșterea romană a înriurit puternic evoluția socio-juridică a dacilor, impunând populației cucerite, direct sau prin intermediul coloniștilor, instituțiile și spiritul Roimii eterni.

*

Procesul de romanizare a întregii arii locuite de geto-daci este analizat de prof. dr. Radu Vulpe⁶. Deși focarul romanizării și al urbanizării a rămas limitat la Transilvania, Oltenia și Banat, ca și la Dobrogea integrată Moesiei, totuși necesitățile strategice i-au silit să-și asigure dominația și în restul Munteniei și în Moldova meridională, ca, de pildă, capul de pod de la Barboși și castrum de la Breteu (Augustia). După retragerea oficialităților române din Dacia de către Aurelian, imperiul astfel consolidat și mai omogen și-a menținut „granițele invizibile”, cu zone externe de dependență politică peste Dunăre, regiune unde nu a îngăduit niciodată instalaarea unei stăpiniri străine, susceptibile de a prezenta pentru Imperiu o primjdie asemănătoare celei reprezentante de statul dac unitar al unor Burebista și Decebal. Daco-românii rămași în vechea Dacie nu au fost lăsați astfel de Roma „în voia soartei”, după cum procesul de retragere din 274 e.n. nu a avut caracterul unei transplantări sau migrații forțate. Au fost retrași, exclusiv, ostașii (*exercitus*) și cadrele administrative (*provinciales*), pentru întărirea administrației romane și a legiunilor de pe malul drept al Dunării. Masele rurale dependente, adinc romanizate, au rămas în zona carpatică, reprezentind focarul peren al

nățiunii române. Părăsirea Daciei sub Aurelian are astfel semnificația minoră a unui simplu *accident istoric*, fără urmări importante. Niciodată încă Imperiul nu a renunțat la influența lui politică, economică și culturală la stînga Dunării. Procesul de romanizare a continuat, netulburat și chiar intensificat. Cind în decursul sec. VII daco-romanilor le-a lipsit, pentru cîteva veacuri, sprijinul imperial pe malurile Dunării, ei au continuat, cu vitalitatea lor proprie, procesul difuzării romanității în întreg spațiul carpato-dunărean.

*

Un al doilea capitol al volumului tratează, în 11 studii, situația țărilor române la interfața civilizațiilor medievale.

Analiza comparativă și interdisciplinară a genezei feudalismului românesc este făcută într-o perspectivă tipologică extrem de interesantă de către dr. Florin Constantiniu⁷. Pornind de la precizarea însăși a termenului de *feudalism* — care trimite în mod firesc la *feudă*, ca simburele instituțional și moral al orinduirii feudale — autorul arată că s-ar fi încercat în mod eronat restrîngerea termenului de feudalism la ținuturile europene care au cunoscut instituția feudei, concesionate și generind, pe lîngă drepturi și îndatoriri sinalagmatische precise, o anumită stare de spirit afectivă, stînd la baza moralei europene. Autorul are aici în vedere sistemul feudal dezvoltat, mai cu seamă între Loara și Rin, între secolele IX—XII, sistem care ar putea fi denumit *feudalismul centrifug*, și care se caracterizează prin dezmembrarea și apropierea totală sau parțială a drepturilor regaliene. Acest sistem reprezintă, foarte probabil, o reacție spontană, organică, a unei societăți care receptase în mare măsură elemente provenite din *Völkerwanderungen* — și care, prin urmare, realiza un proces de *sinteză*, cum foarte judicios observă autorul — dar care realizase incapacitatea statului carolingian de a-i asigura apărarea împotriva celor trei mari serii finale de năvăliri (arabii, normanii și ungurii); după cum avea reminiscență incapacitatea statului biocratic al Imperiului roman tîrziu de a face față problemelor economice și politice tot mai acute, altfel decit printr-o fiscalitate prevaricatoare. Dar se poate vorbi, credem noi, de un feudalism *centripel*, realizat de statele cuceritoare (normanii, maghiarii, osmanii). Pe lîngă multiple antinomii de etos și instituții juridico-administrative, între aceste două forme de feudalism, există, evident, cel puțin, trei

⁵ *Juridical Institutions of the Dacians* (p. 59–69).

⁶ *Le processus de romanisation sur toute l'étendue des pays géto-daces* (p. 71–80).

⁷ *La genèse du féodalisme roumain: approche typologique* (p. 81–91).

elemente comune și anume: (1) necesitatea militară a asigurării posibilității de selectare și cehipare a călăreților greu înarmați; (2) domeniul feudal subordonat acestei necesități, cu divizionarea funcțională a societății între războinici liberi și cultivatori dependenți; (3) ideea unei *ierarhii sociale și politice* implicate în necesitățile militare și în sistemul *drujinei* (*Leibgarde, Gesinde, Trustees, etc.*) și accentuând obligația morală a credinței. Mai trebuie adăugată antinomia circasă dintre modelul feudal occidental (mai ales centrifug) și tradiția statală romano-bizantină, feudalismul fiind în esență o tensiune socială anti-statală. Autorul consideră totuși că feudalismul românesc se poate explica exclusiv prin evoluția bazei economice, cu adaosul unor elemente alogene exclusiv la nivelul suprastructurii. Argumentele autorului sunt deosebit de interesante și sunt susceptibile de numeroase și pasionate discuții.

Discutind rolul respectiv al românilor și al Bizanțului provincial în structura civilizației de la Dunărea de Jos în sec. XIII⁸, dr. Răzvan Teodorescu pune față în față *premisa externă*, determinată de năvălirile tătarilor și de integrarea spațiului pontic economic și politicii europene, cu *premisa internă*, implicată în apariția primelor formațiuni statale românești consistente. Restaurarea bizantină din 1261 îngăduie din nou Imperiului să se preocupe de ținuturile pontice și dunărene, mai ales de Dobrogea, în contextul fărâmătării țaratului bulgar al lui Ioan Asan II. Recentele descoperiri arheologice (biserica din sec. XIII de la Curtea de Argeș și cea de la Niculițel) învederează persistența influenței arhitectonice și culturale bizantine, pe bază de relee provinciale și filtrații balcanice (Tîrnova, Dobrogea), care pregăteau contactul direct, ulterior, al civilizației românești cu adevaratul Bizanț, cel aulic; și intrarea definitivă a lumii românești în ordinea statală europeană, ca și în ordinea ideologică și spirituală a Bizanțului din perioada finală a istoriei lui.

★

Dialogul politic dintre primii trei voievozi ai Țării Românești și monarhii angevini ai Ungariei este admirabil analizat de dr. Maria Holban⁹ pe perioada 1324–1375. Erau în joc probleme de obediенță feudală dar și probleme teritoriale (banatul Severinului). După prima

victorie a lui Basarab (1330), rămas independent și stăpîn pe ținutul Severinului, regele Ungarici și papii căută o soluție de înțelegere în vederea operațiunilor comune împotriva tătarilor (1355). După moartea lui Alexandru Basarab (noiembrie 1364), politica agresivă a regelui Lajos impune un *modus vivendi* în 1366 și apoi în 1369, Vlaicu Vodă acceptând obligațiile sale tradițional feudale (*credință, omagiu, cens*); dar, în 1375, după o minuțioasă pregătire logistică, regele Ungariei va ataca Muntenia.

★

Pe o linie deschisă de ilustrul său strămoș, dr. Andrei Pippidi căută tradiția bizantină statonnică în țările române¹⁰, mai en seamă în ideologia politică românească a secolelor XVI–XVIII. E vorba de un transfer treptat, împerecțibil pentru contemporani, dar cu consecințe hotăritoare pentru evoluția politică a țărilor române. De o *optiune*, conștientă sau inconștientă; și, mai ales, de *modele* bizantine adaptate realităților țărilor române. Aceste modele, comune tuturor societăților care au viețuit în umbra culturală a Bizanțului, au drept pivot autoareația monarhului și centralizarea statală.

Dominitorii români au împrumutat bazilelor (*domini*), ceremonialul și funcțiile aulice, *regalia* și toate insimnările domnici, ca și concepția autoareației prin harul divin. Agenții care au putut propaga ideologia bizantină în țările române, ca în niște insule periferice ale moștenirii Bizanțului, adăpostite geografice și politice, au fost dizeri, începând cu valul final al levantinilor și fanariotilor. Cu toată opoziția sporadică a unumitor elemente feudale din țările române, idealul ordinei politice integrale (*concordia romana* și *oikonomia helenisticobizantină*) a fost receptat, împreună cu națuința războiului să fie împotriva necredinciosilor. Literatura populară a receptat și ea teme culturale și politice transmise prin Bizanț de înțelepciunea orientală.

În acest context, relațiile, fundamentale, dintre domnitori și boieri, cunosc trei faze: (1) faza începătorilor feudale; (2) faza *privilegiilor nobiliare*, apărute în a doua jumătate a sec. XVI-lea, dar cu sporirea crescindă a importanței funcțiilor administrative în domnia vechimii neamului; (3) faza birocrațizării boierimii (sf. sec. XVII și sec. fanariot), cu o tendință de respingere, din partea familiilor autohtone, a plerorei birocrațice levantine și balcanice. Tendință care ia forme specifice

⁸ *Roumains and Byzance provinciale dans la civilisation du Bas-Danube au XIII-e siècle*, p. 93–103.

⁹ *Du caractère du dialogue entre les trois premiers princes de la Valachie et les rois Angevins de Hongrie* (p. 105–119).

¹⁰ *A la recherche d'une tradition politique byzantine dans les pays roumains*, (p. 121–130)

la Miron Costin, adversar al variantei absolutiste introduse în Moldova de Radu Mihnea și Vasile Lupu. Ideea romanității jucind începând cu secolul XVIII rolul de „catalizator cultural și politic – după fericita expresie a autorului – se va substitui, treptat, tradiției bizantine, îngăduind constituirea românești o imagine nouă, împărțită, de data aceasta, nu cu vecinii balcanici, ci cu preșigiosul Occident, și prilejind un nou avînt cultural și politic, îndată după ce dubla servitute, otomană și fanariotă, și-a sleit acuitatea învederindu-și sterilitatea. În noile reprezentări mentale ale culturii românești din secolul trecut, Bizanțul a inceat să mai aparțină prezentului” (p. 130).

*

Dr. Liviu P. Marcu scoate în relief caracterul unitar al instituțiilor politice și juridice românești în evul mediu¹¹, încă înainte de cristalizarea statelor feudale, care n-au făcut decât să preia tradiții și tensiuni sociale din epoca veche a comunităților sătești, supraviețuind din epoca geto-dacă, dar influențate de mentalul juridic roman. Modelul bizantin absolutist a prevalat împotriva pretențiilor feudalizante ale boierimii, pretenții susținute pe majoritatea cronicarilor, mai ales moldoveni. Multă vreme covîrșit de cutumă, dreptul princiar s-a impus treptat prin codificările domnilor sub influența dreptului bizantin, codificări care s-au răspândit în toate provințiile locuite de români, adăugind astfel un nou element, și un nou factor, unității culturale și instituționale românești.

O problemă juridică puțin cercetată pînă acum este abordată de prof. dr. Valentin Al. Georgescu și dr. Petre Strîhan¹², aceea a dreptului la *represalii* acordat de domnitorii români prin documente oficiale. Bazate pe cutumă, aceste represalii au putut fi influențate de practicile genoveze și venețiene, deși practica bizantină le era potrivnică, iar domnitorii aveau convingerea că era vorba de o fărădelege, ca un fel de prelungire a răzbunării private alunecate în dreptul public. Poarta, preluind moștenirea spirituală a Bizanțului, le interzicea.

*

Incepiturile tradiției artistice care a dus la minunatele picturi exterioare ale mînăstirilor din nordul Moldovei sunt cercetate de dr.

¹¹ *Le caractère unitaire des institutions politico-judiciaires roumaines au Moyen-Age* (p. 143–161).

¹² *Les représailles par lettres de marque en droit féodal roumain* p. 163–173.

Ion I. Solcanu¹³. Se arată că originea lor trebuie stabilită sub domnia lui Ștefan cel Mare, deși epoca lor de înflorire coincide cu domnia lui Petru Rareș (Probotă, sf. Dumitru din Suceava, Humor, Moldovița, Coșula, Voronet, etc.). Autorul alcătuiește inventarul stilistic și tematic a 19 lăcașuri de cult moldovenesti, ridicate între 1488 și 1547, analizind și tehniciile specifice folosite de artiștii respective.

Istoriografia generală a umanismului românesc este urmărită de prof. dr. Virgil Cindea¹⁴ în contextul marii *translații* realizate de umanismul european către răsărit, începînd cu secolul al XVII-lea. Se amintesc nume de umaniști români autentici, ca Luca Stroici, Nicolaus Olahus, Mihai Valahul, Petru Cercel marii cronicari moldoveni pînă la Dimitrie Cantemir, Udrîște Năsturel, Nicolae Milesu și stolnicul Constantin Cantacuzino. Mesajul umanist a fost astfel receptat, înțeles și răstălmăcit în cultura românească, și fructificat cu pricere, ulterior în politica românească de modernizare a societății, culturii și statului român.

*

Cele din urmă două studii ale acestui capitol, datorate prof. dr. Nicolae Edroiu¹⁵ și prof. dr. Camil Mureșanu¹⁶ se ocupă de ecurile europene ale revoluției lui Horea (1784). Încadrată în marea serie a răscoalelor țărănești europene, această revoluție rurală duce, în publicistica europeană, la semnificative comparații între Horea și Thomas Müntzer sau Pugaciov și la aprecierea deosebit de pozitivă a conducătorilor ei, în perioadele germane, mai ales, dar și în cele două pamphlete trimise Împăratului Iosif al II-lea de J.P. Brissot. Arta epocii a abordat iconografic tema răscoalei, printre-o abundentă producție difuzată în întreaga Europă. Răscoala a fost înglobată în istoria universală în traducerea în limba germană a lucrării lui Fr. X. Millot de către profesorul W. E. Christiani de la Universitatea din Kiel (1794). Prin toate aceste ecuri, problemele naționale ale românilor din Transilvania începeau să atragă atenția intelectualității europene.

Ambasada britanică de la Viena a informat Foreign Office-ul, din luna noiembrie 1784

¹³ *Beginnings of exterior painting in Moldavia* (p. 175–190).

¹⁴ *Histioriographie de l'humanisme roumain*, p. 191–209.

¹⁵ *La révolte de Horea et ses échos en Europe*, p. 211–217.

¹⁶ *Horea's uprising in the British diplomatic correspondence*, p. 219–224.

în pînă în luna martie 1785, despre evoluția răscoalei. Ambasadorul Robert Murray Keith (1730–1795) – fiul fostului ambasador la Viena (1748–1758) – l-a ținut astfel în currenț pe marchizul de Carmarthen, șeful *Foreign-Office*-ului, cu răspindirea insurecției în Banat, în comitatul Arad și chiar în Ungaria propriu-zisă. Asupra unor eventuale cauze externe ale răscoalei, diplomatul britanic nu reține decit zvonul unei instigații otomane, în contextul deteriorării relațiilor turco-austriice, care va duce la războiul rusoaustro-turc din 1787. Zvonul nu era îndreptățit.

*

Trei studii importante sunt consacrate istoriei imperiului otoman și relațiilor româno-turce, constituind un capitol special. Astfel, prof. dr. Carl Göllner analizează imaginea Imperiului otoman în lumina relatărilor occidentale din secolul al XVI-lea¹⁷ datorite unor Jacques Grassot, Jean Chesneaus, Pierre Belon, André Thevet, Pierre Gilles, Guillaume Postel, Nicolas de Nicolay, Bertrand de la Borderie, Anton Werancic (Verantius), Busbecqius, G. A. Menavino, U. Foglieta, etc., ca și bailorilor venețieni de la Constantinopol. Toți aceștia insistă asupra caracterului teocratico-militar și tiranic al regimului otoman, ca și asupra lipsei claselor sociale cu privilegii specifice întările juridice.

Prof. dr. Mihai Maxim reia una din problemele fundamentale ale istoriei românilor, și anume statutul țărilor române față de Poarta otomană¹⁸, mai ales începînd cu anii hotărîtori, 1538–1541. Pe lîngă considerente de politică militară și externă (față de Polonia, mai ales), Poarta a pregetat să prefacă țările române în pașalicuri și pe considerații unei economie, exploatare mediață dovedindu-se mult mai rentabilă decît cea directă, mai ales pentru marii demnitari otomani. În consecință, s-a continuat să se respecte *autonomia juridică* a țărilor române, auto-administrația lor și interzicerea musulmanilor să se stabilească în aceste țări și să-și înalțe lăcașuri de cult. Statele române și-au păstrat astfel personalitatea juridică și instituțiile, biserică și structura socială ierarhică autohtonă; și chiar, sporadic, dreptul regalian de a bate monetă și de a încheia acorduri comerciale.

În acest sens, Poarta emitea uneori hattî-serfurî de privilegii pentru țările române, studiate aici de dr. Maria Matilda Alexan-

¹⁷ Das osmanische Reich im Lichte abendländischer Berichte des 16. Jahrhunderts (p. 225–235).

¹⁸ Le statut de la Moldavie et de la Valachie à l'égard de la Porte ottomane, durant la seconde moitié du XVI-e siècle (p. 237–250).

rescu-Dersca Bulgaru¹⁹ și analizate în contextul cronicilor otomane, ca și al operei lui Dimitrie Cantemir. Autonomia este recunoscută oficial prin art. XVI din tratatul de la Küçük Kainargea (1774), prin hatti-serfurile din același an și din anii 1784, 1802, 1806 și 1826.

*

Ultimele studii din acest volum sint consacrate unor importante probleme de demografie istorică. Astfel, acad. Ștefan Pascu urmărește documentat structura etnico-demografică a Transilvaniei medievale²⁰, indicând o evoluție probabilă a populației vovodatului de la 950 000 la 1.800.000 locuitori între 1350–1550. În toată această epocă, români deținăreau majoritatea numerică absolută, *per total* și în majoritatea comitatelor, ca și în unele regiuni săsești sau săcuiești. Argumente etnico-toponimice, onomastice, toponimice și antroponimice, culese din izvoare incontestabile, întăresc această constatare, întemeiată pe o argumentare impecabilă și riguroză.

Dr. Louis Roman analizează structurile demografice și sociale ale țărilor române în cursul secolelor XVI–XIX²¹, căutind să elucideze veracitatea tezelor postulind o extraordinară fluctuație demografică și migrări peste Dunăre și mai ales peste Carpați. Pe baza evidențelor fiscale și administrative, autorul reconstituie numărul contribuabilor și al satelor din țările române, stabilind unele curbe privind evoluția acestor două mărimi. O tehnică modernă, cantitativ-regresivă, îi îngăduie să ajungă la unele concluzii anevoie de înlăturat, privind toate ținuturile locuite de români la nordul Dunării.

Impactul ecologic asupra demografiei românești pînă în anul 1800 este documentat urmărit de dr. Paul Cernovodeanu²², pe baza reconstituirii minuțioase a unei serii de catastrofe naturale (seisme, tulburări climatologice, epidemii, inundații, recolte deficitare, etc.). Autorul stabilește frecvențe „cicluri infernale” de calamități care s-au abătut asupra țărilor române, de pildă între 1746–1749 și între 1794–1798, ceea ce a provocat unele intervenții legislative (cum a fost probabil abolirea serbiei de către Con-

¹⁹ L'origine des Khâli-i șerifs de privilège des Principautés roumaines (p. 251–263).

²⁰ The ethno-demographic structure of Medieval Transylvania (p. 265–281)

²¹ Demographie et société aux pays roumains (XVI-e – XIX-e siècles), p. 283–296.

²² Environment and history in the Romanian countries up to 1800, p. 297–307

stantin Mavrocordat între 1746—1749). O listă amănunțită a recoltelor din Transilvania între 1525—1798 completcază acastă prețioasă contribuție într-un domeniu puțin abordat pînă acum de istorici.

Ultimul studiu se datorește prof. dr. Ștefan Ștefănescu²³. Analizind unele aspecte ale revoluției demografice desfășurate în țările române la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, reputatul autor ține scama de toate clementele care au tins să furnizeze avintul demografic (calamitați, război, ocupății străine, presiuni sociale și fiscale). Totuși, în 1771,

Tara Românească număra 1.520.000 locuitori, Transilvania (în 1789), 1.490.000, iar Moldova (în 1774), 979.700, deci un total de 4 milioane, la o epocă în care Imperiul țărișor număra 21 de milioane (în 1796) iar cel habsburgic 17 milioane. Încurajarea colonizaților a contribuit la „revoluția demografică”, împreună cu o mai mare grije oficiala sub raport sanitar și profilactic (vaccinul introdus în țările române dc dr. C-tin Caracăs în 1800), și cu îmbunătățirea agriculturii prin răspindirea de manuale speciale.

Dan A. Lăzărescu

* * * *The Past before us: Contemporary Historical Writing in the United States. Asociația istorică americană, coordonator Michael Kammen, Cornell University Press, Ithaca and London, 1980, p. 524*

Obișnuința ca la congresele mondiale de istorie să se prezinte din partea delegațiilor naționale lucrări anume pregătite a fost confirmată din plin și la București. Numeroase delegații — aş menționa, astfel, pe cca din Franța și Cehoslovacia, R.D.G. și Polonia, U.R.S.S. și Ungaria, și, bineînțeles România, ca țară organizatoare — au întocmit culegeri speciale, pe lîngă cercetările obișnuite, cu curs normal de apariție, accelerat, desigur, de manifestarea științifică internațională.

Istoricii din S.U.A. au scris congresului o carte despre activitatea istoriografică în țara lor în deceniul 1970—1980. Este ceea ce spune elocvent și sugestiv chiar titlul lucrării — *istoria ca și înțelegere, față în față cu ea însăși, sau trecutul, „dinaintea noastră” așa cum ni se înțelegează*.

Substanțialitatea studiilor incluse în volum, varietatea informațiilor pe care le conține și multitudinea aspectelor pe care le îmbrățișează atrag, cum și firesc, atenția cercurilor de specialitate. Cititorul străin e interesat deopotrivă să știe nu numai preocupările pe arii geografice, pe epoci și pe direcții de cercetare ale oricărui istoriografie, să ia cunoștință de metodele noi de investigare și de rezultatele acestora, dar și de organizarea instituțională a predării și cercetării istorice, de rolul ei în viața intelectuală a unei țări și de popularitatea pe care *Clio* o are în rîndurile cititorilor, de puterea ei de înfluirere asupra conștiințelor, și, desigur, de operele remarcabile, cu cecu durabil în medile științifice, în opinia publică în general.

Toate aceste aspecte se regăsesc în cartea *Trecutul înaintea noastră* într-o manieră lămuritoare pentru cititorul străin. Într-un fel, lucrarea este o oglindă a unci activități, a unor rezultate, a unci realități științifice. Istoricii americani prezintă cititorului străin istoriografia lor și aspectele pe care le implică, dar fac și pentru sine un bilanț al drumului parcurs. Cartea nu este orientată exclusiv spre exterior, — ceea ce, fără îndoială, e în beneficiul ei —, este o meditație din interior privitoare la fenomenul istoriografic din S.U.A. în sens larg. Ascunsele preocupări de analiză a proprii stări sunt obișnuite în istoriografia S.U.A. și uncle din ele s-au concretizat în cercetări cuprinzătoare.

Socotim că pentru a fi pe deplin operantă, orice evaluare de conținut trebuie să țină seamă de dimensiunea ca atare a preocupărilor și de fenomenele noi care se manifestă. Prima impresie a contactului cu istoriografia nord-americană, aşa cum apare ea în paginile cărții de față, este de vastă amplitudine și de complexitate. La *Asociația istorică americană*, fondată în 1884, sunt afiliate numeroase organizații regionale și locale. Uncle dintre ele joacă un rol important în dezvoltarea și popularizarea cunoștințelor istorice. Așa cum menționează în *Cuvîntul introductiv* profesorul John Hope Franklin, fost președinte ale Asociației istoricilor americanii, în 1976 existau în Statele Unite aproximativ 4500 de societăți și organisme istorice (*op. cit.*, p. 12). Activitatea arhivelor, a muzeelor (uncle din ele fiind afiliate societăților istorice) amenajarea locurilor istorice reflectă, de asemenea, interesul pentru istorie.

În ce privește potențialul științific în domeniul istoriei și procesul formării specialiștilor se poate menționa că în timp ce în 1958 s-au

²³ *Aspects de la „révolution démographique dans les pays roumains à la fin du XVIII-e siècle* (p. 309—326)

susținut cca 200 teze de doctorat (disertații), în 1978 numărul lor trece de 850 (op. oît., p. 35; 349).

Între 1972–1976, numai în domeniul istoriei Europei, s-au conferit 171 titluri de doctor (p. 95).

Sub raportul producției științifice este ilustrativă următoarea informație: în decada 1968–1978, numai pe istoria Europei de la 1750 înainte, au apărut 2014 de titluri dintre care 1100–1300 sunt considerate lucrări academice realizate de cercetători americanii (p. 96–97). 10 din aceste lucrări sunt consacrate României (ibid.). Dezvoltarea activității istoriografice se reflectă cu mare elocvență în publicațiile periodice. La numeroasele reviste de specialitate mai vechi, în ultimii 10–15 ani s-au adăugat altele ca: *Journal of Social History* (1967), *Historical Methods* (1967), interesanta publicație *Journal of Interdisciplinary History* (1970); apoi *The Journal of Psychohistory* (1973) (cunoscut anterior sub titlul *The History of Childhood Quarterly*), *The Psychohistory Review* (cuprinzând articole, recenzii, note, bibliografii și disenii consacrate mai ales metodelor specifice învățământului). Au apărut și alte reviste vizind aspectele metodologice ale istoricii (vezi p. 31).

Multiplicarea direcțiilor de investigare și dorința cercurilor de specialiști de a defini identitatea noilor domenii pe care le examinează explică, probabil, rapida proliferare a publicațiilor specializate. Sigur, aceasta șurează circulația informației științifice și adinearea specializării, dar conduce, în același timp, după opinia noastră, la segmentarea departamentală prea pronunțată a activității istoriografice și îngreunăză vizionarea integratoare în acest domeniu. De aici, probabil, nevoia studiilor bilanț, a evaluărilor de ansamblu, pe direcții și probleme, ca și asupra fenomenului istoriografic. În general, care se observă în știința istorică din S.U.A.

Michael Kammen, coordonatorul culegerii prezente, amintește în studiul său introducător, bogat în reflecții și de o mare putere de sinteză, citeva din aceste lucrări bilanț asupra istoriografiei S.U.A.: *The Writing in History* (1926); *Historical Scholarship in America* (1932); *The Social Sciences in Historical Study* (1954); *History* (1965); *Historical Studies Today* (1971) (vezi p. 19–20).

Dincolo de orice alte trăsături privind direcțiile de cercetare și specificul metodelor folosite, perspectiva de judecată și nivelul de investigare a realității istorice, contactul cu istoriografia altor țări, ca de altfel cu orientare altă formă de manifestare intelectuală, te îndeamnă să-i desprindi în primul rînd „stilul”, să-i descrezi „individualitatea”. Scrisul istoric american – aşa cum probcază și *The Past before Us* – se distinge prin solu-

ditate, prin claritatea construcției discursului istoric. Cimpul de cercetare este tăiat în linii largi; istoricii se mișcă mai ușor și mai sigur pe spații vaste, întese spre ceea ce este esențial, sau cred ei, desigur, că este esențial, deși strîng cu sărăguină dovezi numeroase pentru a pune în evidență un aspect central, o problemă, tema însăși a cărții*.

Dacă scrisul istoric din S.U.A. nu e, poate, atât de sensibil la amănuntul, socotit altundeva semnificativ, el cauță să nu omită ceea ce este principal; dacă nu impresionează prin supletea și rasinamentul analizei, el relevă robustețe și claritate, și dacă nu se distinge, în general, prin performanțe stilistice (sint, evident, și exemple notabile în acest sens) cultivă expunerea limpă, directă, sobră, fără a fi aridă, și expresivă, fără a străluci.

Rațiuni de metodă, considerații ținând de interesul și reacția cititorului, dar și motivații mai adinții de natură istorică îndeamnă pe cercetătorii nord-americani spre subiecte și teme de dimensiuni mai ample decit o fac, să spunem, colegiul lor de pe continentul european.

Vorbind despre percepția americană a istoricii europene, William Bouwsma relevă că nu numai separarea geografică a S.U.A. de Europa explică înclinarea istoricilor americani spre teme vizind tendințele comune și trăsăturile generale ale dezvoltării procesului istoric, dar și felul în care s-au cristalizat raporturile S.U.A. cu lumea europeană în perioada formării Statelor și chiar originea multietnică a americanilor (p. 78).

Dar cum se prezintă, în fapt, *The Past before Us?* Năzuința editorilor și autorilor a fost, desigur, să refacă panorama, pe cît posibil completă, a istoriografiei contemporane a S.U.A. În prima parte a culegerii au grupat 7 studii dedicate preocupărilor istoriografice pe arii geografice și epoci istorice. Pentru exactitatea imaginii reproducem titlurile studiilor cuprinse în această parte: *Fragmentarism și unitate în „medievalismul american”* – de Karl F. Morisson; *Europa modernă timpuri* – de William J. Bouwsma; *Istoria Europei moderne* – de William H. McNeill; *Istoria Africii* – de Philip D. Curtin; *Istoria Orientului mijlociu musulman* – de Nikki R. Keddie, *Asia orientală, sud-*

* Este caracteristic de altfel că majoritatea lucrărilor de istorie din S.U.A. poartă un titlu general care dezvăluie ideea, sensul cercetării efectuate și altul care particularizează tema concretă pe care o urmărește savantul. Trebuie să recunoaștem că această modalitate este un stimul pentru interesul cititorului și în același timp (atunci cind nu e vorba de un specialist) vine în ajutorul său, deschindându-i ideea fundamentală a cărții.

estică și de sud — de John Whitney Hall; *America latină și Americile* — de Charles Gibson.

Partea a doua (cuprindând 8 studii) atrage atenția asupra unor domenii de cercetare, cu accentul pe cele care au dobândit extensiune în anii 70.

Amintim, de exemplu: *Spre o viziune mai largă: direcții în istoria socială* — de Peter N. Stearns; *Noua istorie politică în anii 70* — de Allan G. Bogue; *Istoria muncii în anii 70: Spre o istorie a muncitorului american* — de David Brody; *Istoria intelectuală și culturală* de Robert Darnton; *De-alungul timpului: Istoriografia relațiilor internaționale* de Charles S. Maier.

Tot în această secțiune sunt cuprinse articole despre cercetările de istoria locală comunității, orașe etc.; istorie a populației de culoare din S.U.A.; a femeii și familiei în istorie.

Cea de a treia parte a culegerii se interesează în special de preocupările istoriografice legate de noi metode sau (relativ noi) de cercetare: *Istoria orală în Statele Unite* — de Herbert T. Hoover; *Psihoistoria* — de Peter Loewenberg; *Istoria socială cantitativă* de J. Morgan Kousser; *Istoria comparată* de George M. Fredrickson și *Învățamîntul istoric* — de Hazel Whitman Hertzberg.

Spațiul unei recenziî nu îngăduie, evident, intervenții amănunțite la fiecare din temele tratate sau chiar la problemele mai importante care se ridică. Facem doar cîteva sumare mențiuni.

Si în anii 70 istoria socială se rîlevă ca domeniul cel mai dinamic al istoriografiei S.U.A. (tendință este anteroară acestui deceniu). Expansiunea studiilor de istorie socială a schimbat oarecum înfățișarea întregii istoriografii nord-americane. Ea a permis nu numai să se lumineze noi fenomene ale realității sociale (acelea care încă nu au ales de viață mulțimilor, a oamenilor simpli, a ceea ce este „comun” în existența istorică) dar să se definească de o manieră mai exactă — bazată pe analize statistice — aspecte care figurau și altădată în cercetarea istorică. (Este, de pildă, binecunoscut exemplul rentabilității economice sau al ineficienței sclaviei în S.U.A.).

Preocupindu-se inițial mai ales de problemele mobilității sociale și ale condițiilor de viață ale clasei muncitoare în perioada incipientă a industrializării (*op. cit.*, p. 208) cercetările de istorie socială au cunoscut o extraordinară diversificare, „îndrăzînd” să studieze fenomene ce surprind chiar și pe pasionații de domeniu. Família și tineretul, criminalitatea și morbiditatea, istoria comunităților și a grupărilor etno-religioase, aspectele educaționale, de muncă, ale timpului liber, „elitelor” și oamenii simpli, toate și toți intră în cimpul vizual

al acesteia. Dezvoltarea cercetărilor de istorie socială — consideră Michael Kammen — a imprimat acestui domeniu un dinamism mai mare chiar decit al sociologiei, considerată disciplină „în stare de flux” (p. 28).

Studiile de istorie socială viziază nu numai Statele Unite; în raza de preocupații a specialiștilor intră fenomene din emisfera vestică, în general, din Europa occidentală în special. Peter Stearns subliniază că domeniul e bine reprezentat și printre specialiștii în istoria Rusiei și Asiei orientale, după cum există lucrări de istorie socială vizînd bazinul indian, orientul mijlociu etc. (p. 209).

Proliferarea studiilor de istorie socială a generat și inconveniențe. A dus la o excesivă fărămițare tematică — mergind pînă la aşa numitul „parochialism”, cum se exprimă reușit oamenii de știință nord-americani, a alienat tendința de compartimentare exagerată și a diminuat sensibilitatea pentru aspectele fundamentale ale proceselor și fenomenelor care traversează cîmpul istoriei. Se simte nevoie unui fundiment metodologic director care să ridice pe un plan de semnificații mai înalt elementele de cunoaștere furnizate de studiile de istorie socială.

În conexiune cu cercetările de istorie socială se află dezvoltarea rapidă a metodelor cantitative de studiere a istoriei.

Pentru a pune în evidență fenomenul, J. Morgan Kousser a analizat situația din 5 reviste de specialitate, arătînd că dacă între 1961—1964 la 100 de pagini de text figura mai puțin de 1 tablă statistică, numărul acestora a crescut de aproape cinci ori între 1974—1978. (p. 438—439).

Cercetările cantitative au găsit, cum era de așteptat, destui sceptici și reticenți, dar și susținători entuziaști. Numeroși istorici cred în puterea metodelor cantitative de a imprima o mai mare exactitate istoriei ea știință, se gîndesc chiar la idealul unei științe istorice precise. Scepticii invocă, în S.U.A., ca și în alte părți, incapacitatea metodelor matematice cantitative de a surprinde esența calitativă a fenomenelor istorice, adică ceea ce constituie trăsătura lor proprie. Replica lui Arthur Schlesinger jr. la rezultatele folosirii metodelor cantitative e plină de spirit, chiar dacă în fond e nedreaptă: „Aproape toate problemele importante sunt cu siguranță importante fiindcă nu sunt susceptibile răspunsurilor cantitative” (vezi p. 434). În realitate, metodele cantitative au relevat că teme (probleme) vecni pot fi abordate pe căi noi, sau că evidențe vecni pot fi argumentate suplimentar prin date prelucrate în modalități noi (vezi p. 444); metodele cantitative au contribuit la orientarea cercetărilor spre sisteme și structuri, nu spre evenimente. Aceasta a însemnat, într-un sens, întărirea caracterului științific al istoriei. Folosirea

metodelor cantitative a permis acumularea unui capital intelectual important, a unui stocaj de date care rămîn, deocamdată, în mîinile unor cercetători individuali, dar care, aşa cum notează J. Morgan Kousser în studiul său, ar putea fi centralizate spre a se afla la dispoziția întregii comunități a savanților (p. 448).

Cu convingere pledează Peter Loewenberg pentru apropierea psihanalizei de istorie. Cercetările de psihologie socială în istorie sunt dezvoltate și în alte țări. În S.U.A. psihanaliza e atrasă mai cu seamă la nivelul studierii comportamentului individualităților. Există impresia că psihanaliza duce la dezvăluirea substratului cel mai profund al comportamentului uman, „la baza emoțională și inconștientă a gindirii și acțiunii istorice” (p. 408).

În felul acesta, ea ar completa seria explicativă a proceselor istorice concordând la ceea ce am numi o „istorie totală” atât sub aspectul fundamentalelor cauzale, cât și al fenomenelor propulsate de aceste cauze.

Sigur, este de dorit ca omul de știință să dispună de căt mai multe semnale capabile să contribuie la înțelegerea și explicarea țesăturii istoriei; psihistoria operează însă cam arbitrar cu ideea de fundament și de „totalitate” în istorie; ea poate lărgi, neîndoios, cimpul asociativ al ipotezelor explicative vizând comportamentul unor personalități, dar nu poate demonstra relația cauzală între stările psihiice pe care le analizează și actele de decizie politică situate în sfera unor raporturi de determinare care se află la un total alt nivel. În fond psihanaliza subiectivizează excesiv istoria și deplasează relațiile cauzale în alte zone decât ale proceselor obiective. Aceasta nu înseamnă că anumite „semnale” ale ei nu sint demne de interes și că curiozității cunoașterii în cimpul istoriei trebuie să i se interzic sondajele psihanalitice.

În ce privește istoria comparată, în activitatea specialiștilor din S.U.A. există tendință, judecând după studiul lui George Fredrickson, de a delimita strict domeniul la comparația sistematică a unor procese sau instituții în două sau mai multe societăți nefăcând parte din aceeași arie istorico-geografică (p. 458).

Metoda analizei comparate nu impune fără rigori atât de stricte ca cele sugerate de Fredrickson. Studierea trăsăturilor caracteristice ale unei evoluții sociale, prin raportare la alte situații istorice, are, în fond, tot o valoare euristică comparativă, ca și plasarea unui fenomen local într-un context spațio-temporal mai larg.

În alte istoriografii metoda comparată implică cu precădere studiul unor arii istorico-geografice cu trăsături și caracteristici care le individualizează. Preocuparea constă,

pe de o parte, în a decela ceea ce distinge zona amintită de fenomenul istoric privit în totalitatea lui, iar, de altă parte, în a trasa diferențierile și caracteristicile specifice în interiorul zonei însăși.

Sigur, aşa cum concepe Fredrickson rigurile istorice comparate, ea își impune demnitatea unor teme fundamentale și exemplele pe care el le dă sint conclucente: dinamica modernizării în Rusia și Japonia; liberalismul și democrația în S.U.A., războiale țărănesti în secolul XX (lucrarea, sub acest titlu, a lui Eric Wolf infățișează în plan comparat revoltele agrare din Mexic, Rusia, China, Vietnam, Algeria și Cuba; păcat că n-a fost inclusă și puternica răscoală a țărănilor români din 1907!). Un subiect amplu dezbatut în tematica comparativă este acela al sclavajului pe continentele de nord și sud-american.

Cum forță de pătrundere a aspectelor distinctive, specifice și individualizatoare depinde de scenariul teoretic din perspectiva căruia se judecă fenomenele concrete, autorii acordă, poate, mai multă atenție schemelor generale comparative decât analizei faptelor în sine. Uneori eşafodajul teoretic al operelor de istorie comparată pare de aceea cam artificios și schematic.

În studierea curentelor de idei, a mișcărilor cultural-ideologice, în ceea ce se numește „istorie intelectuală” se pare că, după o perioadă susținută de intensă activitate și de rezultate notabile, a intervenit o anumită incetinire a ritmurilor și a dimensiunii preocupărilor.

Totuși istoria intelectuală și culturală deține circa 10–15% din totalul cursurilor și articolelor de istorie apărute între 1958–1978 (*op. cit.*, p. 336). O anumită fărămitate tematică, insuficientă corelare a direcțiilor de cercetare, lipsesc istoria intelectuală de mari realizări care să împus nu odată în prim planul istoriografiei nord-americane, ca de altfel și în alte țări.

Căutările sunt și aici continui: se explorează probleme noi, se examinează noi perspective de analiză. Învederindu-se tendința de a ieși din cimpul ideilor propriu-zise în favoarea unei istorii intelectuale legate de social, de ansamblu dezvoltării societății.

Și dacă răspunsurile sunt cele vechi – după un reușit proverb profesional – măcar întrebările, chestionarea materialului istoric e nouă.

Prin chiar obiectul și specificul cercetărilor, istoriografia intelectuală a favorizat dialogul și schimbul de opinii între specialiștii din diferite țări, relevându-se „un domeniu de viri” în această privință. Faptul că iluminismul a devenit temă și cimp preferat de studiu nu este întimplător; e vorba de un moment turnant în evoluția comunităților

umane, de epoca cristalizării și afirmării națiunilor, de maturizarea conștiinței popoarelor.

Studierea raporturilor internaționale rămâne o zonă sensibilă față de conjuncturile politice, de mentalitățile și de vizuinea politică statală. Oricite precauții și-ar lua cercetătorul și oricât ar dori să se detaseze de cadrul și mediul generator al unici anumite viziuni, este evident că el rămâne legat, prin nenumărate fire, de acestea. Se ează, desigur, noi perspective de analiză și de interpretare, se introduc noi concepții și termeni noționali în dorința de a surprinde mai adine și mai exact motivația și sensul unor acțiuni, însă aici elementul de subiectivitate, labilitatea aproxiimărilor, sunt încă foarte mari. Charles S. Maier reennoaște deschis că prezentarea raporturilor cu Europa răsăriteană — a politicii externe a unor state din această zonă — e influențată de considerente politico ideologice actuale.

Ceea ce împiețează asupra cercetării relațiilor internaționale este lipsa unor criterii capabile să detecteze condiționarea obiectivă a manifestărilor de politică externă, sensurile profunde ale acestora. Maturizarea studiilor vizând raporturile internaționale e pusă de Ch. Maier în conexiune cu conceperea lor ca sistem și ca parte a unor structuri care includ și realitățile interne ale diferențelor state și țări, precum și cu luarea în considerare a întregului cimp de cauze și determinanți ale faptelor de politică externă (p. 387).

Peisajul istoriografiei clasei muncitoare în S.U.A. diferă sensibil față de cel european în general și mai cu seamă de cel din țările socialiste europene. Accentul se pune în istoriografia S.U.A. pe muncitor ca subiect al procesului de producție, pe dinamica formării și dezvoltării clasei muncitoare, pe condițiile sale de existență, pe organizarea sa profesională. David Brody trasează un tablou pregnant a ceea ce el numește „istoria muncii”. Pentru mai bine de o jumătate de secol dinaintea celui de al doilea război mondial problemele istoriei muncii în S.U.A. — arată Brody — au rămas un domeniu privilegiat al economiștilor (p. 253). O serie de lucrări reprezentative (apărându-lui J.R. Commons, Lloyd Ulman, Selig Perlman etc.) au stimulat cercetările după cel de-al doilea război mondial (ele dispun și de revista specializată *Labour History*). Paralel cu principala direcție de investigare — aceea a proletariatului ca om al muncii — au apărut studii consacrate unor mișcări revendicative, unor figuri conducătoare ale mișcării muncitoare, sindicatelor, acțiunii comuniste printre muncitori.

Totuși, impresia care rezultă din studiul lui Brody este că o vizuire de clasă asupra muncitorilor ca factor creator de istorie se

cristalizează încă timid (dacă exceptăm cercetările de orientare marxistă). Studiile raporturilor dintre muncă și capital sugerează aspectele integrative, mai degrabă decât cele antagonice; istoricii sunt preocupați de relevarea problemelor muncitorului în sisteme condițiile vieții materiale, culturale, activitatea sindicală etc. — decit împotriva lui. Chestiunea nu ține, evident, doar de opțiunea cercetătorului sau de hazard. Ea are o condiționare în însăși realitatea socială nord americană; dar nu există încă suficiente rezerve pentru punerea în valoare a dimensiunii politice a clasei muncitoare? Probabil că da.

În anii 80 socotește de D. Brody — este de așteptat că problema sintezelor să se situeze cu fermilitate pe agenda preocupărilor în domeniul istoriei mișcării muncitoarești din S.U.A. după exemplul sintezei lui E.P. Thompson *Formarea clasei muncitoare engleze* (1963) și a mai recentei lucrări a lui Herbert Gutman, *Muncă, cultură și societate în America industrială* (1973).

Pentru a nu extinde excesiv spațiul recenziei, ne mai oprim doar la istoria modernă a Europei în cadrul istoriografiei nord-americane a anilor 70. După problemele istoriei S.U.A., epoca modernă a Europei (de la 1750 înainte) define, probabil, ponderea cea mai mare în preocupările istoricilor S.U.A. Într-adevăr, pe anumite țări s-au scris în acest interval sute de lucrări: 543 pe istoria Marii Britanii, 311 — a U.R.S.S., 304 — a Franței; 231 — a Germaniei scăzind, apoi, la 50 a Italici etc. (p. 97). Tematic, istoria politică însumăza cca 1000 de titluri, istoria culturii — 551; istoria socială 323 etc. (p. 99).

În ciuda acestor abundențe a producției științifice, William H. McNeill relevă relativă precaritate a cercetărilor de istorie militară; au dispărut aproape studiile dedicate afirmației fenomenului național în Europa, desigur tradiția unor lucrări fundamentale ca a lui Hans Kohn, *The idea of nationalism* este un permanent impuls în acest sens. (Cercetătorii nord-americani, printre care profesorul Keith Hitchins, au abordat cu pasiune și relevanță fenomenul național românesc).

Istoria economică europeană reține și ea atenția mai puțin ca altădată — a scăzut în general interesul pentru istoria economică — desi au fost alcătuite 135 de lucrări (dintre care 67 dedicate fenomenului economic din Anglia — p. 101). Tipul de cercetări efectuate în S.U.A. este similar, după remarcă lui W. Mc. Neill, cu cele din Marca Britanie și Germania; își păstrează marca specifică știința istorică franceză, atât de puternic modelată de școala creată în jurul revistei *Annales*.

Notorietatea, rezonanța și înrulirea Anna-lelor este de altfel mondială și cercetătorii

nord-americani subliniază de mai multe ori în cuprinsul culegerii pe care o prezentăm impactul școlii de la *Annales* asupra unor domenii ale istoriografiei S.U.A. Bariere ideologice și politice îngreunăză tratarea problemelor Europei răsăritene în istoriografia nord-americana. (Chestiunca nu este numai a numărului de titluri, ci înainte de toate a calității realizărilor, a posibilităților de dialog, contacte și colaborări). De fapt istoriografie S.U.A. îi lipsește, datorită barierelor amintite, o viziune mai adinecă asupra unor evenimente capitale petrecute în Europa de est. A judeca aceste evenimente în termeni istorici, nu politico-ideologici, rămîne o sarcină a celei mari mari părți a istoriografiei S.U.A.

Deceniul trecut îurează titluri interesante în domeniul istoriei moderne ca: *Revoluție și romanticism* (1974) de Howard Mumford Jone; *Istoria Omului Rațiunea: Un studiu privind gîndirea secolului al XIX-lea* — de Maurice Mandelbaum; *Remodelarea Europei burgeze. Stabilizarea în Franța, Germania și Italia în decada următoare prinului război mondial* (1975) de Charles S. Maier etc.

Cu toate că perioada nu duce lipsă de lucrări revelind finețe de spirit și profesionalism, Mc.Neill găsește că niciuna nu a polarizat atenția publicului larg.

Literatura istorică traversează de altfel un moment dichotomic. Cartea academică de specialitate găsește mai greu audiență în fața publicului larg; calitățile științifice descobite nu sunt neapărat o garanție că ca „va face piață”. Dimpotrivă, cărțile adaptate interesului cititorului mediu, sau intelectualului nespecializat, rămîn de multe ori nesemnificative pentru oamenii de știință ai domeniului (p. 104).

Deceniul precedent a adus în general în istoriografie o mai viață conștiință a complexității procesului istoric; neîndoios, în viitor nu se va mai putea scrie ca acum elteva decenii; noile metode și dramatismul istoricii contemporane îndeamnă meditația istorică să sondeze mai adinec realitatea trecută; oamenii sunt tot mai puțin mulțumiți cu ceea ce este elaborat facil, aparent simplu, triumfalistic. Ideea de progres, înțeleasă edulcorată, într-o lumină ultraoptimistă, este serios corectată de viață. Istoricii par să-și asume mai multă luciditate, mai multă înțelepciune. Oricum, știi mai bine ce poate, și ce nu poate să ofre știința pe care o slujesc. „Pe ansamblu — citim în cartea recenzată — deși ca colectivitate noi știm mai mult despre trecut decât predecesorii noștri și mai multe despre cum trebuie să facem istoria bine, pretențiile noastre au devenit mai puțin stridente” (p. 34).

Michael Kammen vorbește despre un adevarat virtej al prefacerilor sub înțîruirea că-

rora s-a aflat istoriografia nord-americă în deceniu trecut. El aduce unele posibile explicații ale fenomenului. După opiniia noastră, de mare importanță este structura însăși „a societății de consum”, cercetătorii trebând să alimenteze în permanență o curiozitate în continuu mișcare, o mentalitate avidă de nou, chiar dacă inovația operează la suprafață. Kammen consideră că zestrea teoretică a istoriografiei americane nu a suferit o mutație decisivă, dar că există conștiință nevoie unei achiziții fundamentale de ordin metodologic (el vorbește de o „revoluție metodologică — p. 31).

Marxismul și-a croit drum cu mai multă vigoare în cimpul istoriografiei S.U.A. Au apărut publicații care manifestă interes pentru Karl Marx și teoria sa privind dezvoltarea istorică (de ex. *The Radical History Review, Marxist Perspectives, Change*); stanga radicală este sensibilizată oarecum de metoda marxistă; printre istorici se bucură de prestigiu abordările unor cunoașteți specialiști europeni — E. J. Hobsbawm și alții — care recurg la marxism dar în, în același timp, să mediteze dintr-o perspectivă proprie în spiritul marxismului. În general istoriografia nord americană dă o interpretare extensivă noțiunii de marxism, manifestând atenție pentru anumite aspecte, dar păstrându-se puternic ancorată, sub aspect doctrinar, în cadrele unui liberalism specific continentului. Este drept, momentul ideologie nu se mai implică atât de manifest în structura textului istoric ca altădată; ceea ce interesează e acuratețea studierii materialului istoric concret, spiritul de obiectivitate, calitățile intelectuale ale cercetătorului, orizontul vizionii sale istorice și nivelul său cultural de ansamblu.

Situată într-un punct confortabil în ce privește afirmația în viață intelectuală a națiunii și dimensiunica manifestărilor sale, istoriografia nord-americana se vede confruntată nu numai cu exigențele interne ale disciplinei, în efortul de a spori zestrea acumulărilor și realizărilor sale, dar și cu fenomene exterioare care încep să fie resimțite tot mai mult. Restrîngerea mijloacelor financiare, în condițiile creșterii progresive a numărului de specialiști, duce la folosirea acestora în activități periferice domeniului sau de-a dreptul la o criză de plasament (p. 44).

Istoriografia pare suprasaturată de specialiști, deși o condiție a creșterii calitative a domeniului solicită includerea în cimpul cercetării a unui număr crescind de oameni de știință. Despre restructurarea formelor de organizare a activității este, probabil, prea devreme sau nepotrivit să se vorbească. În orice caz, tendința va fi, așa cum rezultă din *The Past before Us*, nu de creștere cantitativă

a forțelor științifice, ci de perfecționări de ordin calitativ.

Va putea istoriografia nord-americană să realizeze performanțele pe care ea și le impune în noul deceniu care a intrat după cel de al XV-lea congres mondial de istorie de la București?

Pentru cititorul străin este deajuns că *The Past before Us*, îngăduind contactul cu preo-

cupările, rezultatele și problemele actuale ale istoriografiei nord-americane, analizate într-o largă perspectivă și cu o mare varietate de date și informații.

Fără îndoială, *The Past before Us* este cea mai semnificativă manifestare a istoriografiei S.U.A. la Congresul internațional de istorie de la București.

Damian Hurezeanu

* * * *Histoire du canton de Fribourg*, Vol. I-II, Fribourg, 1981, 1112 p.

Neutralitatea elvețiană, beneficiă pentru poporul ei, a sustras această țară din centrul de interes al investigației istoriografice, preocupată pînă mai ieri aproape exclusiv de ceea ce s-a numit în mod ironic „*histoire bataille*” (istoria preocupată în chip precumpanitor de evenimentele militare) pentru a o lăsa turistilor entuzaști de deliciul priilejilor. Și totuși în istoriografia română interesul pentru Elveția a fost constant, pînă a face din două moniente ale istoriei medievale elvețiene termeni de comparație pentru începuturile vieții de stat românești în evul mediu. Pe lîngă numeroase alte scriri consacrate Elveției și ſrimușeștilor ei¹, Nicolae Iorga și-a publicat la Berna cele două conferințe ținute în capitala elvețiană dintre care cea dintîi, *Les luttes pour la liberté menées par les paysans au XIe siècle: Le Sempach suisse et la Posada roumaine*, făcea o paralelă între biruința oștii țărănești a lui Basarab I asupra lui Carol Robert la Posada (1330) așa cum este ea înfățișată în cunoscutele miniaturi ale *Cronicii pictate de la Viena* și victoria oastei rurale a cantoanelor elvețiene asupra imperiailor de la Sempach din 1386. Mai tîrziu un alt reprezentant ilustru al istoriografiei românești, Gheorghe Brățianu a pus în paralelă aceeași biruință românească de la Posada cu victoria oștii cantonale asupra forțelor imperiale în bătălia de la Morgarten. Eminentul medievist român sublinia că: „Din punct de vedere cronologic paralelismul este de altfel izbitor; ajunge să considerăm numai aceste date, îndeobște cunoscute: 1290, presupusul deschelcat al lui Negru-Vodă; 1291, pactul între cele trei cantoane pentru apărarea libertății; 1330, biruința lui Basarab asupra armatei ungurești a lui Carol Robert; 1315, victoria elvețienilor la Morgarten împotriva lui Leopold de Austria; 1377, lupta lui Radu I

împotriva lui Ludovic de Anjou, regele Ungariei; 1386, victoria elvețienilor la Sempach împotriva austriecilor”². Dincolo însă de aceste sevențe de istorie elvețiană nici cercul ingust al profesioniștilor istorici, nici marele public nu au dispus de elementele necesare unei cunoașteri de adîncime a istoriei elvețiene. Magnifica ediție a istoricii cantonului Fribourg va tenta incontestabil pe orice cititor prin condițiile luxoase de prezentare grafică, măcar la o răsfoire dacă nu la o citire a acestor două volume a căror bogăție iconografică, adevărat muzeu de istorie a acestui canton e o încântare pentru ochiul lectorului. O istorie a cantonului Fribourg nu mai aparease din anul 1922, anul apariției monografiei profesorului Gaston Castella, mai bine cunoscut însă prin captivantă sa *Histoire des Papes* (3 vol.). În afara celor sase decenii scurse de la publicarea ei se adăuga și faptul că Gaston Castella se oprea la anul 1857. Necesitatea unei răuări a evoluției societății fribourgheze era evidentă și, așa cum se remarcă pe bună dreptate în prefața lucrării „istoria unei comunități, aceea a unei regiuni sau aceea a unei țări este întotdeauna de rescris” (vol. I, p. 9). Prilejul acestui reluări a fost oferit de implementarea a 500 de ani de la intrarea cantonului Fribourg în confederația helvetică. Sub conducerea profesorului Roland Ruffieux de la Universitatea din Fribourg și Lausanne o echipă de aproape 50 de specialiști a urmărit istoria comunităților omenești din limitele actualului canton fribourghez din paleoliticul superior și mezolitic (30.000—5.000 i.e.n.) pînă în zilele noastre. Ceea ce conferă unitate unei lucrări întocmite de un atit de mare număr de autori este subordonarea contribuților lor la o vizuire globală a procesului istoric. Așa cum mărturisesc autorii însăși, demersul lor s-a înscris orientărilor inaugurate de școala de la Annales, care în spiritul fonda-

¹ Vezi Barbu Theodorescu, *Bibliografia istorică și literară a lui Nicolae Iorga 1890—1934*, Vol. I-II, București, 1935, 1937.

² Gheorghe I. Brățianu, *Traditia istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980, p. 97.

torilor ei, dar mai ales al lui Lucien Febvre, și-a propus și în bună măsură a realizat o viziune sintetică a societății umane de la condițiile materiale de existență — alimentație, imbrăcăminte, locuință pînă la mentalități și sensibilități colective. În paginile celor două masive volume cititorul va găsi prezențate pe baza valorificării unor studii speciale de renuarcabilă crudițe aspectele fundamentale ale economiei, instituțiilor, vieții politice, religiei, culturii, arhitecturii, artei (pictură, sculptură, arte minore și populare). Chiar dacă pentru un adept al materialismului istoric poate că nu intotdeauna raporturile de determinare cauzală stabilită de autori îl vor elîstiga adeziunea, dar este vizibilă străduința autorilor de a depăși istoria narativă pentru a urmări procesul istoric la cele trei palieri alit de des utilizate de la Fernard Braudel încoace: evenimential, conjunctural, structural.

Lectura acestei cărți oferă o strâlăită doavadă a înscunătății istoriei regionale. Departe de a fi o ruda săracă a „marii istorii” investigarea procesului istoric în liniile unei arii teritoriale restrinse permite pereperea mult mai acută a reîntășilor istorice decât o cercetare facuta „în zbor de pasăre”. Un șir întreg de mari procese cunoscute din lucrările de sinecăză ale istoriei Europei pot fi mult mai lesne sesizate în esență lor prin cunoașterea segmentului lor fribourghez. Capitole precum *Economia și soci tatea în secolul al XII-lea* (autor Ernst Tremp),

Politica și instituții în secolele XII-XV (autor Pascal Ladner), *Biserica medievală* (autori Josef Siegwart și Urs Staub), *Umanismul și religia nouă* (autori Guy Bedonelle, Jürg Stenzl, Sinone de Reyff-Glasson, Gabrielle Berthoud) vor fi citite cu cel mai mare interes de orice medievist, căruia îl vor permite înțelegerea atât or probleme ale evului mediu, Renașterii și Reformei europene, după cum capitolul *Vechiul Regim contestat, zguduit și răsturnat* (autori Georges Andrey și Marius Michaud) îl va înlesni înțelegerea marii mutații revoluționare petrecută pe continentul nostru la sfîrșitul sec. XVIII — începutul sec. XIX. Să amintim în legătură cu acest ultim capitol citat și observațiile interesante ale lui Nicolae Iorga care, scriind despre pregătirea generală a revoluției nota că: „Mai interesant și mai vechi e ceea ce se petrece în Elveția”, insușindu și observația lui Henri Faÿ „toată teoria revoluției franceze este cuprinsă în protestația consiliilor de la 1782”³.

Excelentă sinecăză de istorie regională, *Istoria cantonului Fribourg* constituie o invitație la cunoașterea trecutului poporului elvețian și o operă de înaltă ținută științifică, vrednică de cele mai calde elogii.

Andr i Busuioccau

³ N. Iorga, *Revoluții politice și întregiri naționale (Elemente de unitate al lumii mele ieuvale, moderne și contemporane III)*, București, 1922, p. 6, 8.

REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

„Revue d'histoire diplomatique”, Quatre-vingt-quatorzième année, Tome XCIV, Nr. 1–3; 4, 1980, Société d'histoire générale et d'histoire diplomatique, 384 p.

„Revue d'histoire diplomatique”¹ este editată de două ori pe an de Societatea de istorie generală și istorie diplomatică, sub redacția lui Georges Dethan, directorul Arhivelor Ministerului Afacerilor Externe al Franței. Ea se remarcă prin studii serioase, de profunzime și de o aleasă ținută științifică în domeniul istoriei diplomatici și a relațiilor internaționale, cu precădere în epoca modernă și contemporană. În ultimele sale numere intilnăm semnaturi de prestigiu, ca de exemplu Michel Boyer de Fonscolombe, Victor-Louis Tapié, René Pillorget, Henry Rollet, Louis Dollet, Charles Luce, Claude Nordmann, Frédéric Mauro, Roland Marx, Georges Livet.

Primul număr pe anul 1980 este triplu. Ambasadorul Léon Nöel pe baza unor mărturii personale, în contribuția intitulată *Statutul bisericii Franței după separare* analizează consecințele actului din decembrie 1905 pentru viața politică a Franței. În iulie 1901, după conflictele în care au fost implicați episcopii de Dijon și Laval, cabinetul Combes a rupt relațiile cu Sfântul Seanu și a propus un proiect de lege privind separarea bisericii de stat, care a fost votat în decembrie 1905. Acesta „a pus capăt regimului rezultat ca urmare a Concordatului încheiat în 1801 de Bonaparte cu Pius al VII-lea” (p. 6). În preajma primului război mondial și mai ales după 1918, aceasta problemă a fost repusă în discuție. Înțelegerea de a o reinterpreta, este pusă de autor în legătură cu procesul de formare al asociațiilor diocezane. „Această centralizare a administrației temporale a diocesei în mijloace episcopalui și a consiliilor săi, a făcut să coincida starea de drept cu starea de fapt real și care rezulta din abandonarea sistemului de Concordat” (p. 27). În 1921, episcopul de Nîmes cu ajutorul abatei Ferdinand Renaud a alcătuit un proiect de statut pentru o associație, cu scopul „de a achiziționa și administra bunurile ecclaziastice în dio-

ceza Nîmes” (p. 27). Discutarea acestui statut a determinat angajarea unor negocieri între Paris și Vatican în care Leon Nöel a avut un rol deosebit. Autorul prezintă în mod amănuntit prevederile de drept internațional care au stat la baza alcăturirii acestui statut. O atenție deosebită se acordă regimului ecclaziastic al Alsaciei. Modificarea statutului cultului după 1871 a pus numeroase probleme în 1918, după revenirea acestei zone la teritoriul francez. Aplicarea strictă a legilor din 1901 și 1905 a trezit puternice nemulțumiri în Alsacia. Aceasta a determinat guvernul francez să mențină în aceste zone prevederile Concordatului din 1801.

Bazindu-se pe surse documentare de o importanță deosebită — corespondența lui Theodore Roosevelt și documente din Biblioteca Congresului S.U.A. — Serge Ricard publică articolul intitulat *Theodore Roosevelt și afirmarea noii diplomații americane*. Autorul consideră că Theodore Roosevelt „a dovedit un politician extraordinar deabil, un mare om de stat și un imperialist activ” (p. 70). Adept hotărât al teoriei politice a carui ideolog a fost Alfred Thayer Mahan, președintele să-a plasat pe poziții de forță în raporturile cu Senatul, pe care de multe ori l-a tratat cu indiferență. Roosevelt s-a dorit șeful diplomației unei „republii imperiale” (p. 72). (s.n.) Mai mult, fiind partizanul hotărât al politicii „marii măciuci” (*big stick*), președintele a determinat orientarea S.U.A. spre rolul de mediator în conflictele internaționale. Aceasta explică poziția S.U.A. în lume la începutul secolului al XX-lea. Mediația sa în Extremul Orient, în războiul ruso-japonez din anii 1901–1905 a fost inspirată de tema slăbirii excesive a Rusiei, după cum acțiunea sa în cadrul crizei marocane a avut în vedere intensificarea acțiunilor cu caracter războinic ale Germaniei. Roosevelt a fost adeptul unei diplomații personale, fiind după expresia autorului „propriul său secretar de stat” (p. 73). Astfel, el a închiriat alianța anglo-japoneză din 1908, ca o contraponere la creșterea influenței ruse

¹ Vezi și *La Recherche historique en France depuis 1965*, Paris, Ed. de C.N.R.S., 1980, p. 32, 110.

în China și Marciuria. Aceasta, chiar cu prețul recunoașterii intereselor Japoniei în Coreea prin acordul Taft-Katsura din 1905. Ricard conchide cu o explicație foarte interesantă cu privire la rezultatele politicii externe a lui Roosevelt. „Foarte simplu, Roosevelt era așa de conștient de potențialul economic și militar al țării sale, așa de sensibil la *misiunea providențială a națiunii americane* (s.n.), așa de profund cuprins de sensul responsabilităților sale morale, încit folosea toate ocaziile pe care le avea să incurajeze dominația Americii pe scena mondială” (p. 81).

William I. Shorrock abordează o problemă puțin mai escută în istoria relațiilor internaționale în epoca interbelică, în studiul *Franța, Italia fascistă și problema Adriatică 1922 - 1924*. Realizând un studiu de profunzime al relațiilor franțo-italiene în al treilea deceniu al secolului nostru, autorul face aprecieri realiste cu privire la Mica Înțelegere. Scopul său era „de a face respectate tratatele de la Saint-Germain și Trianon și a coordona eforturile Cehoslovaciei, Iugoslaviei și României pentru a impiedica o restaurare a Habsburgilor” (p. 87). Încordarea raporturilor franco-italiene după 1918, este în legătură cu nerespectarea de către Franța a acordurilor de la Londra în ceea ce privește Tunisia. Mai mult, îmburătățirea acestor relații era vazută ca absolut necesară la Paris în condițiile unor raporturi încredite cu Germania. În același timp, Franța ar fi dorit să aibă alături Italia în încercarea de a contrabalanșa influența engleză în Mediterană. Încordarea în relațiile italo-iugoslave, ca urmare a crizei Fiumelui, a făcut ca Franța să se situeze pe o poziție de mijloc. „La ce bun să nenufluimăscă Italia, gîndeau diplomații francezi, pentru probleme minore, cum erau acelea ale Adriaticii, atunci cînd ajutorul său părea vital în Comisia reparatiilor” (p. 93). În septembrie 1923, în criza insulei Corfu, Franța a sprijinit Italia, cînd Liga Națiunilor era gata să-i impună celei din urmă sancțiuni. Ideea sancțiunilor susținută de englezi a fost privită cu multe rezerve la Paris, deoarece crea un precedent periculos ce se putea aplica și în problema Ruhrului. În octombrie 1923, Salvatore Contarini, secretar general la Ministerul Afacerilor Externe al Italiei a propus un pact în trei Italia, Franța, Iugoslavia, cu scopul menținerii statu quo-ului în Mediterană. Proiectul a fost abandonat însă după ce Italia să-a declarat satisfăcută în rezolvarea problemei Fiumelui. Politica Franței față de Italia, a trezit, în opinia autorului numeroase suspiciuni în capitalele statelor Micii Înțelegeri. În aceste condiții, în 1927, Franța a încheiat un tratat cu Iugoslavia care se încadrează pe linia stringerii legăturilor cu statele balcanice.

Activitatea Societății Națiunilor 1920 - 1924 este cercetată pe baza însemnărilor personale

ale lui Gabriel Hanotaux², reprezentantul Franței în acest organism internațional. Este prezentată astfel poziția Franței față de principalele probleme de organizare ale Ligii și în general, ale vieții internaționale în perioada interbelică.

Pierre Queuille studiază noi aspecte privind relațiile internaționale în cadrul celui de-al doilea război mondial în *Diplomatia engleză și americană față de Franța înfrântă 1940 - 1942. O privire de ansamblu*. Autorul consideră că un obiectiv de bază al politiciei Marii Britanii după iunie 1940 a fost supravegherea activității franceze în Africa de Nord, și mai ales a flotei franceze ce se dorea să fie transferată în porturile britanice sau americane. Astfel se explică incidentele singeroase de la Mars-el-Kébir și Alexandria în vara lui 1940. Înrăutățirea relațiilor franco-britanice a devenit mult mai clară, după ce guvernul de la Vichy a trezit la o politică deschisă de colaborare cu ocupantul nazist. Hotărîrea guvernului britanic de a și ralia posesiunile franceze de la sud de Sahara a determinat operația nereușită de la Dakar din septembrie 1941. Întrevîderea între Hitler și Pétain de la Montoire la 21 octombrie 1940, a accentuat criza relațiilor franco-britanice, determinând cabinetul de la Londra să intensifice colaborarea cu organizația Franța liberă, condusă de generalul de Gaulle. Diplomatia americană în raporturile cu guvernul de la Vichy „s-a săcuit ecoul nemulțumirii britanicilor și și-a modelat comportarea în raport de aceștia” (p. 241). În acest sens este analizată bogata activitate diplomatică desfășurată de ambasadorul american acreditat la Vichy, amiralul Leahy.

În rubrica *Mélanges*, Charles Lucec publică cîteva considerații critice cu privire la perioada anilor 1950 - 1960, sub titlul *Originile Războiului Rece*, folosind mai ales lucrări ale istoriograficii americane³.

În numărul al doilea, Claude Larquie semnează studiul *Statulul creștinilor în zonele Islamului în secolul al XVII-lea (1660 - 1665)*. Folosind documente spaniole și franceze, numeroase statistici și tabele comparative, autorul analizează statulul creștinilor alungați și a populației moriscos din Spania în zonele Algeriai și Marocului din nordul Africii. Se realizează astfel o cercetare amănunțită

² Vezi și Michel Boyer de l'onscolombe, *Les carnets de Gabriel Hanotaux* în „Revue d'histoire diplomatique”, Quatre-vingt-onzième année, tome XCI, Janvier-Juin, 1977, p. 5 - 142.

³ Analiza privescă mai ales lucrarea lui Daniel Yergin, *La paix saccagé. Les origines de la guerre froide et la division de l'Europe*, Paris, Balland, 1980.

privind originea socială, profilul socio-profesional și rolul economic al acestor categorii religioase și etnice.

Carierea unui diplomat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea este prezentată de Edouard-Félix Guyon în contribuția sa *Un secretar de ambasadă în perioada celui de al doilea Imperiu: Henri d'Ideville*. Cel analizat, Henri-Amédée Le Lorgne d'Ideville a îndeplinit misiuni diplomatice la Berlin, Viena, Torino, Danzig, Dresda. În 1862 a fost numit al doilea secretar al ambasadei franceze de pe lingă Sfântul Scaun. Folosind numeroase documente de arhivă și chiaruncile însemnări personale ale lui d'Ideville, autorul încearcă să reconstituie viața cotidiană a unui diplomat implicat în mariile probleme europene, de la jumătatea secolului al XIX-lea.

În revistă sunt prezentate, de asemenea, cele mai noi apariții de carte istorică. Semnalăm cîteva cu titlu informativ: *The French-Irish Connection, 1578–1978*, Paris, 1978; Hans Schmidt, *Philippe Wilhelm von Pfalz-*

Neuburg (1615–1690) als Gestalt der deutschen und europäischen Politik des 17. Jahrhunderts, Bd. I, 1615–1658, Düsseldorf, 1978; Jürgen Voss, *Universität, Geschichtswissenschaft und Diplomatie im Zeitalter der Aufklärung: Johann-Daniel Schöpflin (1694–1771)*, München, 1979; Charles R. Middleton, *The Administration of British Foreign Policy 1782–1840*, Durham, 1977; Pierre Bardin, *Algériens et Tunisiens dans l'Empire Ottoman de 1848 à 1917*, Paris, 1979; Dietrich Beyrau, *Russische Orient-politik und die Entstehung des deutschen Kaiserreichisches 1866–1870/71*, Wiesbaden, 1974; George F. Kennan, *The decline of Bismarck's European Order. Franco-Russian relations 1875–1890*, Princeton, 1979.

Fiind un instrument de lucru util tuturor celor ce studiază istoria relațiilor internaționale, revista își revendică un loc meritos în seria publicațiilor științifice ale istoriografiei franceze.

Mihai Manea

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile, Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Cartea românească și străină de istorie, Revista revistelor, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTA CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celealte rubrici, dactilografiate la două rinduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșit.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București, 71247.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU—MUZICA—CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Schiță a constituirii statelor medievale românești

Propaganda imperială la Roma în epoca lui Nero

Cotitura lui Traian din 112 e.n.

Marele vizirat al Köprülü-ilor și Țările române (1656—1676)

Locul lui Constantin Mavrocordat în istoria românilor

Revocarea Edictului din Nantes (1685) și consecințele sale.

Manualele școlare din epoca pașoptistă în slujba idealurilor naționale românești

Poziția Marii Britanii la Congresul de pace de la Viena (1814—1815)

Începuturile și dezvoltarea învățămîntului economic românesc pînă la 1877

Considerații privind reforma agrară din 1921 în Transilvania

Concepția Partidului Comunist Italian privind cucerirea puterii politice.

Corespondența lui N. Iorga cu românii americani

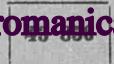
Rolul și evoluția alianțelor politice coordonate de partidele clasei muncitoare din unele țări vest-europene.

RM ISSN 0567—6304

I. P. Informația c. 2764

www.dacoromanica.ro

Lei 15